

LIMBURGSE

VOGELS

2

JAARGANG 8 / 1997

ZOMERNUMMER

Een uitgave van de
Vogelstudiegroep van
het Natuurhistorisch
Genootschap in Limburg

LIMBURGSE VOGELS

Opricht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt driemaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Eindredactie Frans Schepers

Redactie Max Berlijn
David Beyen
Jan Boeren
Gijs Kurstjens
Rob van der Laak
Boena van Noorden
Frans Schepers

Fotoredactie Max Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen (043-4552511)

Redactie-secretaris Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen (045-5423454)

Figuren een diagrammen Henk Offringa

Layout & zetwerk *bvdm*, Bureau van de Manakker, Grafische producties bv, Maastricht

Drukwerk Swalmer Handelsdrukkerij b.v.

Abonnementenadministratie Mignon van Seggelen, Vogelstudiegroep Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht

Abonnementen f 22,50 per jaar, overmaken op postgiro 1036366 t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg betalen f 17,50 per jaar. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen minimaal f 35,- per jaar. Voor België is de prijs BFR 450,- (leden NHG BFR 350,-; bedrijven, instellingen e.d. BFR 650,-), over te maken op gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels'.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke schriftelijk doorgeven aan de abonnementenadministratie, Natuurhistorisch Genootschap te Maastricht (adres zie boven). Opzeggingen dienen voor 1 januari van het nieuwe kalenderjaar te geschieden.

Deze uitgave van Limburgse Vogels werd financieel mede mogelijk gemaakt door de Vogelwerkgroep van de Limburgse Koepel voor Natuurstudie (LIKONA) te Hasselt.

Foto omslag *Oehoe (foto: J. den Hertog)*

Broedbiologie van Bosrietzangers in Zuid-Limburg

Fred Hustings

De Bosrietzanger is een charmante hekkensluiter onder de zomervogels. Pas rond half of eind mei is de voornamelijk uit fantastische imitaties bestaande zang volop te horen op Nederlandse locaties. In juni is het op goed bezette broedplaatsen een en al drukte, maar eind juli zijn ze alweer grotendeels ontruimd. Kennelijk slaagt deze soort erin om in korte tijd voor het benodigde nageslacht te zorgen.

Al vele jaren, sinds ik mijn eerste Bosrietzanger langs een stengel omhoog zag kruipen na enig posten bij een monter zingende raadselvogel, heb ik een zwak voor deze charismatische soort. Dat uitte zich evenwel niet in een zich verdiepende kennis. Langjarige broedvogeltellingen in enkele gebieden leverden alleen de zekerheid dat de soort opportunistisch kan reageren op plotseling biotoopaanbod en even abrupt kan verdwijnen wanneer het biotoop blijkbaar verslechtert. Het intieme leven van de Bosrietzanger bleef een raadsel.

In 1994 was de maat vol. Met het inspirerende voorbeeld van Bijlsma (1985) en Schulze-Hagen (vele artikelen, deels samengevat in Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991) voor ogen werd in twee gebieden getracht alle nesten te vinden en gedurende het broedproces te volgen; in 1995 en 1996 werd dit herhaald.

Onderstaand artikel is een beknopte weergave van spannende uren in het veld met, noodzakelijkerwijs, betrekkelijk veel methodologische uitwijdingen.

Gebied

Het onderzoek werd uitgevoerd in twee gebieden onder de rook van Heerlen, gelegen op ongeveer 1200 m van elkaar. Douvenrade (blok 62-14-41) is een 32 ha groot gebied in het dal van de Geleenbeek. In dit gebied, dat voornamelijk uit cultuurland met hier en daar een bosje bestaat, komt bosrietzangerhabitat spaarzaam voor in een open populierenbos waarvan de bodem bedekt is met dichte brandnetelvegetatie, in overhoekjes langs de beek en in een deels met verruigd rietland begroeid opvangbassin voor hemelwater (uitgebreide beschrijving in Hustings, 1992). De Vrank (blok 62-13-25) is ongeveer 80 ha groot. Het gebied bestond tot medio jaren tachtig voornamelijk uit weilanden en akkers maar is daarna grotendeels bebouwd of voor bebouwing gereed gemaakt. Broedgelegenheid voor Bosrietzangers komt voor op een sinds eind jaren zeventig braakliggend gronddepot, op een verwilderd en deels met wilgenbos begroeid voormalig weiland, in enkele

De Bosrietzanger is een kanjer onder de zangvogels wat zijn broedsucces betreft (foto: R. Schols)

le jaren geleden verlaten volkstuinen en in overhoeken. Brandnetelvelden en dichte vegetaties van wilgeroosje, guldenroede en koninginnekruid vormen geschikte broedhabitat. De oppervlakte van de door Bosrietzangers bezette veldjes varieert van enkele vierkante meters tot 100-300 m².

Methodie

Aantallen territoria In beide gebieden worden al geruime tijd broedvogelinventarisaties uitgevoerd met de territoriumkartering (van Dijk, 1996). In Douvenrade zijn Bosrietzangers gevolgd vanaf 1978, op de Vrank vanaf 1983 (met incidentele tellingen eerder). Tijdens de drie jaren van broedbiologisch onderzoek zijn deze karteringen doorgezet, zodat de aantallen gevonden territoria kunnen worden afgezet tegen de aantallen gevonden nesten. Het kunnen toeschrijven van een nest aan een territoriumhouder is overigens in theorie alleen mogelijk bij individueel herkenbaar gemaakte (bijvoorbeeld gekleurringde) vogels. Omdat Bosrietzangers in beide gebieden verspreid voorkomen in kleine clusters van 2-5 paren, die van elkaar gescheiden zijn door >100 m niemandsland, is het toch mogelijk om met enige mate van zekerheid nesten en territoria met elkaar in verbinding te brengen.

Hoe het nest te vinden Het zoeken van nesten van Bosrietzangers is iets voor voorzichtige waarnemers die niet kinderachtig zijn, gezien de talloze malen dat brandnetels in het gezicht slaan. Leren handschoenen (met lange kappen) en een stevige spijkerbroek behoren tot de standaarduitrusting.

Om iets te kunnen zeggen over het broedsucces dienen nesten in een vroeg stadium gevonden te worden. Wanneer immers alleen bijvoorbeeld nesten met bijna vliegvlugge jonge vogels opgezocht worden (eenvoudig te vinden door het volgen van voerende ouders), zullen alle nesten die in een eerder stadium mislukt zijn, gemist worden en ontstaat een verkeerde indruk van het broedsucces. Het is dus zaak de nesten zo vroeg mogelijk te vinden, liefst in het bouwstadium of vroege eifase. Dat is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Bosrietzangers zijn in de dichte vegetaties waarin ze broeden moeilijk te volgen. Het vinden van nesten door het volgen van oude vogels die met nestbouw bezig zijn, is een teleurstellende bezigheid. De nestbouw vindt tamelijk stiekem plaats en de locatie waar een vogel met strootjes in de vegetatie verdwijnt, hoeft niet per definitie overeen te

komen met de exacte nestlocatie: de vogels blijken zich onder dekking van de vegetatie nog aardig te verplaatsen. Van alle gevonden nesten is slechts 13% ontdekt door het volgen van oudervogels. De rest is gevonden door 'koud zoeken'.

Bij koud zoeken worden geschikte nestplaatsen op systematische wijze uitgekamd. Bosrietzangers broeden in opgaande vegetaties met veel overjarige stengels waaraan het nest wordt opgehangen. In de proefgebieden was geschikte vegetatie plekgewijs aanwezig, vooral in de vorm van brandnetelvelden en vegetaties met vergelijkbare structuur. Ze werden vanaf medio mei tot begin juli met een regelmaat van eens per 1-2 weken afgezocht op nesten. Het merendeel van de nesten bevindt zich op een afstand van minder dan een meter van de vegetatierand (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991), maar wel uitstekend verstopt. Door met een stok de vegetatie voorzichtig opzij te buigen, kunnen nesten ontdekt worden. In lage vegetaties kan de begroeiing van boven weggeduwd worden, in vegetaties van een halve meter of hoger moet men door de knieën gaan en van onder in de vegetatie loeren, in de hoop het nest af te zien steken tussen stengels en bladeren. Veel nesten zijn gevonden door de randen van geschikte vegetaties systematisch af te lopen. In grote aaneengesloten velden waar geen nest in de randzone gevonden wordt, moet een insteek worden gemaakt door de vegetatie. Hierdoor ontstaat een looppad, zodat het zaak is om scherp op te letten waar zich eventuele nesten bevinden (ook van soorten als Grasmus en Tuinfluiter, die incidenteel in deze vegetaties broeden). Door het pad tijdig te laten afbuigen van een gelokaliseerd nest, en de inhoud alleen van afstand te inspecteren door de vegetatie met stok opzij te buigen, kan worden vermeden dat eventuele grondpredatoren via een looppad naar een nest worden geleid. Hierdient overigens opgemerkt te worden dat er, in tegenstelling tot wat het volksgeloof wil, geen aanwijzingen zijn dat grondpredatoren menselijke geursporen volgen en op deze manier nesten vinden. Broedbiologisch onderzoek, mits zorgvuldig uitgevoerd, leidt niet tot een meer dan normale verstoring van nesten (Götmark, 1992). De Bosrietzanger heeft zich bij buitenslands onderzoek geprofileerd als een in hoge mate verstoringsongevoelige soort (Schulze-Hagen, 1984). Van de nesten werd 11% gevonden in de bouwfase, 18% tijdens de eileg, 57% tijdens de bebroeding en 14% tijdens de jongenfase.

Veldnotities Wanneer een nest gelokaliseerd is, moet het bij volgende bezoeken opnieuw gecontroleerd

worden. Dit klinkt simpel maar in de praktijk blijkt de vegetatie zich soms zo snel te ontwikkelen dat het maken van goede aantekeningen over de locatie of het plaatsen van onopvallende merktekens in de omgeving van het nest geen luxe is!

Tijdens ieder bezoek is de inhoud van het nest getoet. Als er eieren waren is gecontroleerd of deze warm (en dus bebroed) waren. Indien er jonge vogels aanwezig waren, is getracht de leeftijd in te schatten. Hierbij is gewerkt met een serie van dag tot dag gefotografeerde nestjonge Zwartkoppen in Berthold *et al.* (1990). Er werd vanuit gegaan dat de ontwikkeling van deze jongen gelijkenis vertoont met die van jonge Bosrietzangers, aangezien de nestjongenfase vrijwel even lang duurt (Cramp, 1992). Een leeftijdsbepaling tot op de exacte dag was in sommige gevallen echter lastig. Indien er jongen aanwezig waren van een dag of acht of ouder, zijn de nesten alleen van afstand bekeken, om te voorkomen dat deze jongen het nest voortijdig zouden verlaten. Werd een nest mislukt aangetroffen, dan werd de ruime omgeving extra goed onderzocht om te zien of er wellicht een nieuwe broedpoging ondernomen zou worden.

Na afloop van het broedproces werden de nesten een laatste maal bezocht. Dan werden nest en directe omgeving goed bekeken om vast te stellen of het nest uitgevlogen was (vegetatie en nest intact, resten van poepjes en spoelschilfers in nestkom of op vegetatie onder nest) dan wel sporen van mislukking vertoonde (nest hangt scheef, resten van eieren of jongen in of onder nest, vegetatie in omgeving beschadigd). De hoogte van het nest werd opgemeten met meetlint (tot aan onderzijde nest, tot op 5 cm nauwkeurig) en er werden notities gemaakt over de nestdragende stengels (soort, eventueel aantal) en de vegetatie in een straal van twee meter rondom het nest.

De basisgegevens zijn ingevuld op SOVON-nestkaarten. Met het SOVON-Nestkaartenproject worden vanaf 1994 broedbiologische gegevens van Nederlandse broedvogelsoorten centraal ingezameld. Dit zal op termijn belangrijke informatie opleveren om aantalsveranderingen bij broedvogels te kunnen begrijpen (Hagemeijer *et al.*, 1996).

Tijdsbesteding Aan het veldwerk werd in 1994 29 uur besteed (op acht dagen), in 1995 31,75 uur (tien dagen) en in 1996 29 uur (acht dagen). De totale tijdsbesteding op Douvenrade bedroeg 25,5 uur en op de Vrank 64,25 uur. Enkele zeer korte bezoeken in juli met als doel om uitsluitend één of enkele nesten kort te controleren zijn hierin niet verwerkt.

Uitwerking Bij het interpreteren van de resultaten moet men het volgende bedenken. De legselgrootte is alleen bepaald bij legsels die in de eifase gevonden zijn en tijdens minstens twee bezoeken actief waren. Nesten die pas in de jongenfase gevonden zijn (waarbij mogelijk een of meer dode jongen door de oude vogels verwijderd zijn) en legsels die slechts eenmaal gecontroleerd konden worden doordat ze vroegtijdig mislukten (en mogelijk op moment van eerste controle nog niet volledig waren), zijn niet meegerekend. Het bepalen van de exacte datum van eerste eileg is alleen mogelijk wanneer het nest al tijdens de eileg gevonden is. Bij de meeste nesten was dit niet het geval maar was een inschatting tot op 1-3 dagen mogelijk aan de hand van de geschatte leeftijd van de jongen tijdens bezoeken in de jongenfase. Dit levert uiteraard minder nauwkeurige gegevens op. Indien de datum van eerste eileg alleen heel vaag te bepalen was, is deze buiten beschouwing gelaten.

Het broedsucces is berekend op twee manieren. De enig juiste manier is de Mayfield-methode (Beintema, 1992). Deze gaat uit van het aantal nestdagen, het aantal mislukte nesten en de totale broedduur. Nestdagen zijn het aantal dagen dat een bezet nest (eieren of jongen) onder controle staat. Een legsel dat op 2 juni gevonden wordt en op 9 juni gecontroleerd wordt, levert zeven nestdagen op indien het op de laatste datum nog bezet was. Is het nest in de tussentijd mislukt, dan wordt uitgegaan van de *midpoint-assumption* (nest is halverwege de controletijd mislukt), wat in dit geval 3,5 nestdagen oplevert, tenzij bijvoorbeeld uit zeer verse sporen duidelijk wordt dat het nest op de dag van controle verloren is gegaan. In de Heerlense situatie leverden de onderzochte nesten in totaal 941 nestdagen op. De totale broedduur is de periode van eileg, bebroeding en nestjongenfase, bij de Bosrietzanger 28 dagen (gemiddeld 4,5 eieren, 12,5 dagen bebroeding en 11 dagen nestjongenfase, Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991; Cramp, 1992). Met de Mayfield-methode wordt de dagelijkse overlevingskans van een nest berekend volgens de formule:

$$p = a/(a+b)$$

waarbij a het aantal nestdagen is (opgeteld voor alle gecontroleerde nesten) en b het aantal verloren gegane nesten. Het broedsucces wordt vervolgens berekend als:

$$N = p^n$$

waarbij n de totale broedduur is. Voor meer informa-

tie over het hoe en waarom van de Mayfield-methode wordt verwezen naar Beintema (1992), Beintema *et al.* (1995) en Bijlsma (1997).

Daarnaast is het broedsucces ook berekend volgens de 'klassieke' manier. Hierbij wordt uitgegaan van het aantal gelegde eieren c.q. het aantal gevonden legfels. Het broedsucces wordt dan bepaald aan de hand van het aantal uitvliegende jongen c.q. het aantal legfels dat tenminste één jong opleverde. De klassieke methode is onnauwkeuriger dan de Mayfield-methode want hij levert doorgaans een overschatting van het broedsucces op, tenzij alle nesten tijdens de eileg gevonden zijn. In de praktijk zal dat echter zelden het geval zijn. Wanneer men werkt met onderzoeksintervallen van een week, zullen immers veel nesten pas gevonden worden op een moment waarop legfels al enige tijd bebroed worden; nesten die in eerste instantie gemist worden, kunnen bovendien in een nog later stadium, bijv. de nestjongenfase, alsnog ontdekt worden. Bij mijn eigen waarnemingen bedroeg het gemiddeld aantal nestdagen bij succesvolle nesten 18,7 dagen (SD=6,82, N=44) in plaats van de theoretisch haalbare 28 dagen, wanneer alle nesten vanaf de eerste eileg gevolgd zijn. Gemiddeld vond ik een nest dus ongeveer vijf dagen na voltooiing van het legfel. Hoe het echter zij, de Mayfield-methode heeft als nadeel dat ze pas sinds kort algemeen geaccepteerd is en dat er nog weinig gepubliceerde Mayfield-cijfers van zangvogels zijn, in tegenstelling tot de klassieke methode. Dit was aanleiding de Heerlense gegevens ook volgens de klassieke methode te bewerken.

Resultaten

Aantallen en aantalontwikkeling

Op Douvenrade zijn de aantallen Bosrietzangers in de periode 1978-88 afgenomen van maximaal 17 territoria tot minimaal drie. Sindsdien schommelen de aantallen rond de vijf territoria (figuur 1). De afname hier is een gevolg geweest van het dichten van met brandnetels begroeide greppels, waardoor meer dan 300 m lijnvormige begroeiingselementen verdween, en het opruimen van overhoekjes.

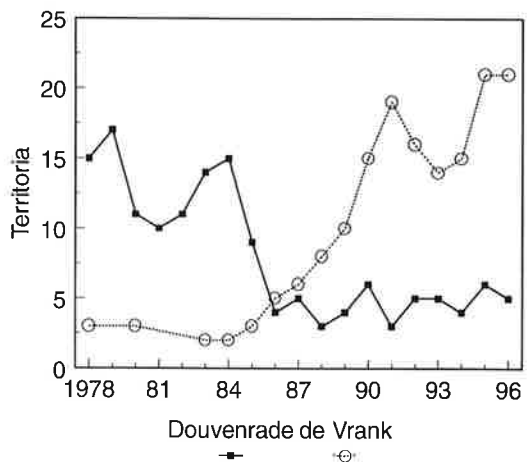
Op de Vrank is het de soort voor de wind gegaan (figuur 1). Kwamen hier eind jaren zeventig en begin jaren tachtig slechts enkele territoria voor, tien jaar later blijken de aantallen flink opgelopen door het beschikbaar komen van meer broedhabitat. Het is aannemelijk dat de soort hier momenteel met ruim 20

Gebied	1994	1995	1996	Totaal
<i>Douvenrade</i>				
Territoria	4	6	5	15
Eerste legfels	2	5	3	10
Vervolglegfels	-	-	1	1
Totaal aantal legfels	2	5	4	11
<i>Vrank</i>				
Territoria	15	21	21	57
Eerste legfels	12	18	16	46
Vervolglegfels	1	1	2	4
Totaal aantal legfels	13	19	18	50

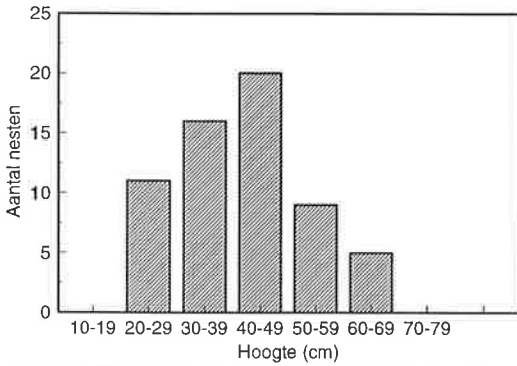
Tabel 1. Overzicht van gekarteerde territoria van gevonden legfels van Bosrietzangers in beide proefgebieden.

territoria aan zijn plafond zit. De bebouwing in dit gebied zal zeker nog verder worden uitgebreid, ten koste van de voor Bosrietzangers zo aantrekkelijke overhoeken.

Tijdens de onderzoeksjaren 1994-96 zijn 61 bezette nesten van Bosrietzangers gevonden, waarvan minstens vijf vervolglegfels na een eerdere mislukking betroffen. In tabel 1 worden de jaarlijks per gebied gevonden nesten vergeleken met de resultaten van de territoriumkartering. Wanneer we aannemen dat de territoriumkartering de beste maat is voor de omvang van de lokale populatie (niet alle nesten zullen immers gevonden zijn) en de vervolglegfels buiten beschouwing worden gelaten, blijken in 78% van de aanwezige territoria ook nesten gevonden te zijn. Ten opzichte van het aantal werkelijk aanwezige nesten ligt dit getal wellicht nog hoger. In ongeveer de helft van de territo-

Figuur 1. Aantal territoria van de Bosrietzanger in 1978-96 in beide proefgebieden.

Figuur 2. Hoogte van 60 nesten van Bosrietzanger, gemeten tot onderzijde van het nest.

ria waarin geen nest gevonden werd, ging het vrijwel zeker om een ongepaarde territoriumhouder. Dit werd althans opgemaakt uit het gedrag. Deze vogels zongen vaak op voor broeden ongeschikte plekken (slappe, volledig eenjarige brandnetelvelden; opslag van wilgen zonder geschikte ondergroei; tuin van woonhuis), bezetten slechts enkele dagen een territorium of bleven juist tot ver in juni doorgaan met zingen en zongen ook aan het eind van de ochtend (wanneer broedvogels doorgaans stilvallen). Voorts vlogen ze soms over grote afstanden rond terwijl ze geen gedrag vertoonden dat op broeden wijst. Dit zou betekenen dat wellicht 90% van de werkelijk aanwezige nesten ook gevonden is. Het is echter mogelijk dat het aantal vervollegsels groter is dan werd aangenomen; zonder individueel merken van de vogels is dit niet precies vast te stellen. In dat geval is het aandeel gevonden

Bijzonder: legsel van Bosrietzanger met een koekoeksei, Douvenrade, Heerlen, 3 juni 1995 (foto: F. Hustings)

nesten ten opzichte van het werkelijk aanwezige aantal minder hoog.

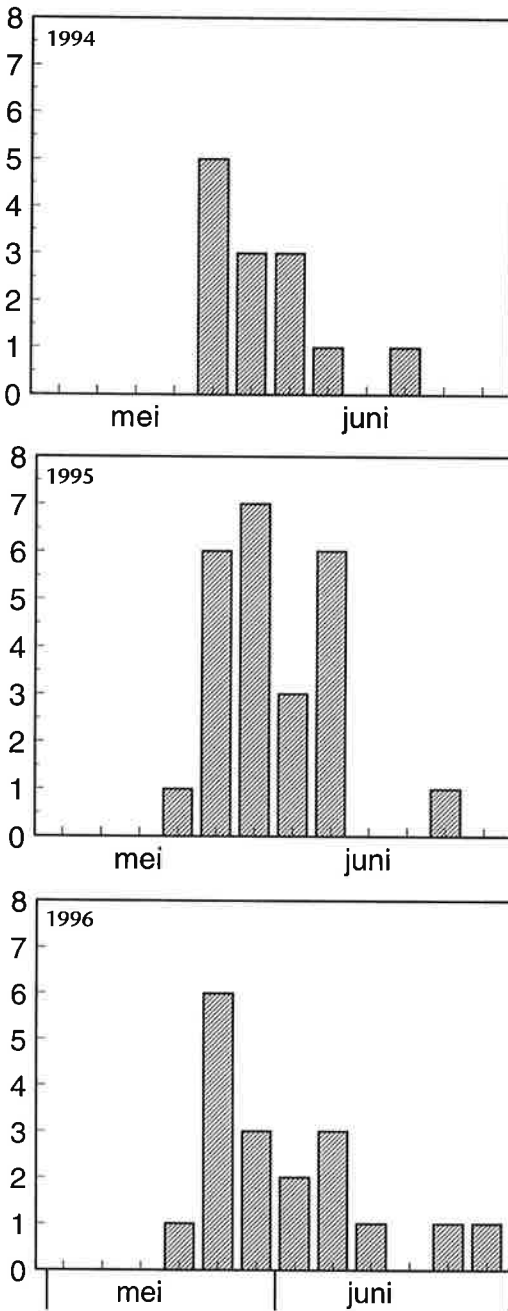
Nestplaats Bijna tweederde (64%) van de nesten was gelegen in brandnetelvegetaties. In ruim de helft (54%) van deze gevallen ging het om ongemengde brandnetelvelden, de rest betrof brandnetelvelden doorschoten met riet, wilgeroosje, bijvoet, koninginnekruid, braam, akkerdistel, grassen en andere soorten. De nesten buiten brandnetelvegetatie werden aangetroffen in koninginnekruid (6x), gewoon wilgeroosje (5), bijvoet (4), canadese guldenroede (3), harig wilgeroosje (2) en boerenwormkruid (2).

In het begin van het broedseizoen werden nesten vooral in brandnetels gebouwd, maar later ook veel daarbuiten. Met name vegetaties van koninginnekruid, gewoon wilgeroosje en canadese guldenroede groeiden tot ver in het seizoen nog door en werden steeds dichter, terwijl de brandnetelvelden vanaf half juni in flink tempo verslaktten. Het aandeel nesten buiten brandnetelvegetaties bedroeg bij de legsels die voor 27 mei begonnen 21% (N=19), van 27-31 mei 23% (N=13), van 1-5 en 6-10 juni telkens 50% (N=8 resp. 10) en na 10 juni 80% (N=5).

De nesten in brandnetel worden vrijwel steeds opgehangen aan overjarige en nieuwe stengels. Veertien nesten waarbij dit genoteerd werd hingen aan gemiddeld 4,7 stengels (variatie 2-8). Twee nesten waren uitsluitend aan nieuwe stengels opgehangen, maar wel binnen een veld met veel overjarige stengels, zodat er toch voldoende stevigheid was. Nesten buiten brandnetelvegetatie hingen vermoedelijk wat vaker aan eenjarige stengels, maar dit is niet systematisch onderzocht.

De hoogte waarop de nesten in de vegetatie zijn opgehangen (berekend tot de onderkant van het nest) varieerde van 20-65 cm, met een gemiddelde van 39,8 cm (SD=11,3, N=60) (figuur 2). Een (succesvol) nest dat op 15 cm hoogte werd aangetroffen maar verzakt was, is niet in deze berekening meegenomen. Er waren wat hoogte betreft geen significante verschillen tussen nesten in brandnetelvegetatie en daarbuiten.

Opvallende hoogteverschillen waren er wel tussen de jaren onderling. De nesten zaten het hoogst in 1995 en het laagst in 1996. In 1995 bedroeg de gemiddelde nesthoogte 47,5 cm (SD=9,9, N=24), in 1996 33,6 cm (SD=7,6, N=16) (verschil tussen beide jaren significant, Mann Whitney U-test, $p < 0,001$). In het eerste jaar groeide de vegetatie in het voorjaar voorspoedig als gevolg van overvloedige regenval; in het tweede jaar kwam de vegetatiegroei juist traag op gang als gevolg van een koud en extreem droog

Figuur 3. Datum van eerste eileg van Bosrietzanger in 1994-96.

voorjaar. Het jaar 1994 neemt qua nesthoogte een middenpositie in.

Legselgrootte en eerste eileg De voltallige legfels

bevatten gemiddeld 4,6 eieren (2x 3, 14x 4, 26x 5 en 1x 6 eieren). De vroegste nesten hebben doorgaans 4-5 eieren, de nesten die na 10 juni gestart werden hadden 3-4 eieren.

De datum van eerste eileg was in elf gevallen precies bekend doordat het nest tijdens de eileg gevonden werd. In 44 gevallen was de datum van eerste eileg met enige onnauwkeurigheid terug te rekenen. De legperiode omvatte negen pentades, met de nadruk op eind mei en begin juni (figuur 3). De beide uitersten werden in 1996 opgemerkt, toen het eerste legsel omstreeks 19 mei gestart moet zijn en het laatste rond 27 juni. Gemiddeld over alle jaren werd het eerste ei gelegd op 1 juni (SD=8,6, N=55). Tussen de jaren onderling werden kleine verschillen opgemerkt, maar deze zijn niet statistisch significant.

Broedsucces Van de 61 nesten waren er 58 geschikt voor bewerking met de Mayfieldmethode (enkele nesten uit het eerste jaar vielen af doordat ze vlak voor het uitvliegen der jongen gevonden en slechts eenmaal gecontroleerd zijn). Het broedsucces, hier uitgedrukt als de kans dat een begonnen legsel tenminste één uitvliegend jong oplevert, bedroeg bij de Heerlense Bosrietzangers 66,1% volgens de Mayfield-methode. Of er tussen de jaren onderling reële verschillen in broedsucces bestonden, kon vanwege de kleine jaarlijkse steekproef niet vastgesteld worden.

Veertien nesten gingen voortijdig ten gronde, waarvan zes in het eistadium en drie in de nestjongenfase (rest onbekend). In twee nesten werden de nog onvolledige legfels in de steek gelaten (in één geval na deelpredatie). Eén nest kreeg een koekoeksjong in de schoot geworpen; de jonge Koekoek sneuvelde overigens toen hij enkele dagen oud was. In drie nesten verdween de inhoud maar bleef het nest intact, terwijl bij zeven nesten sporen van predatie aantoonbaar waren. In vier van deze gevallen was het nest naar beneden getrokken (waarschijnlijk door een grondpredator zoals Hermelijn of Wezel) terwijl het in drie gevallen geheel vernield op de grond lag. Een of twee nesten gingen door weersomstandigheden verloren, doordat de vegetatie rondom het nest ging legeren na forse regenval. Directe menselijke invloeden werden niet vastgesteld, wel indirecte. Bij één nest werd de vegetatie tot op 50 cm gemaaid, waardoor het nest minder verborgen kwam te liggen. Hoewel de broedende vogel het nest niet in de steek liet, bleek het nest bij een volgende bezoek gepredeerd. Voorts moet omwille van de eerlijkheid worden opgemerkt dat niet uitgesloten kan worden dat een door zichzelf

gemaakt looppaadje in één geval mogelijk tot de ondergang van het nest heeft geleid (looppad liep abusievelijk vrij dicht langs nest).

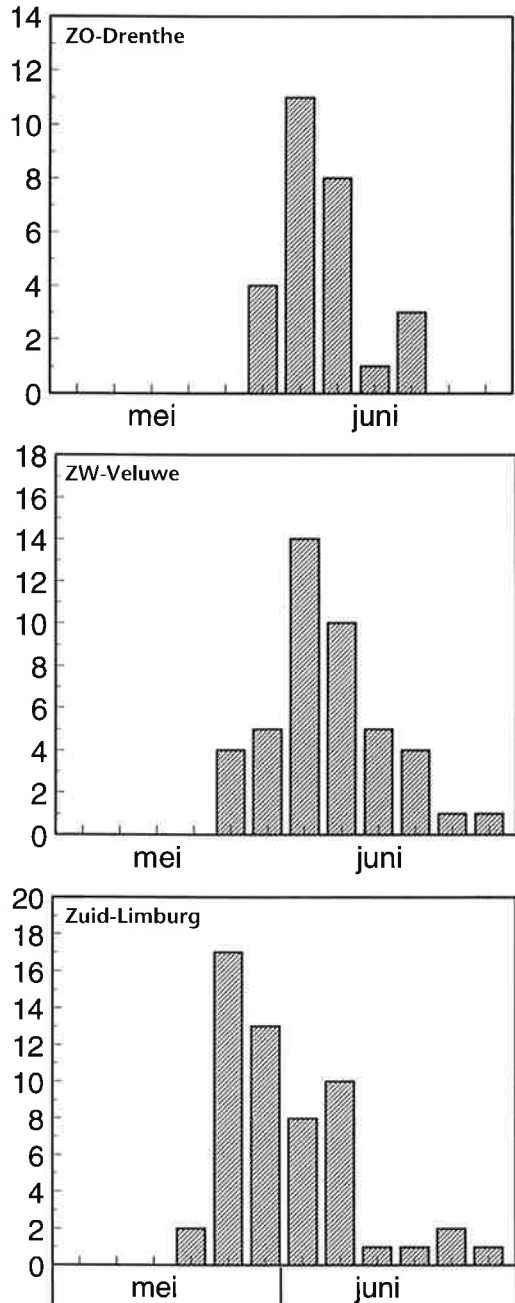
In vijf gevallen werd op 5-25 m van een mislukt nest een nieuw bouwsel aangetroffen waarin opnieuw gebroed werd. Dit werd beschouwd als een vervolglegsel van het mislukte broedpaar, hoewel dat natuurlijk niet met zekerheid bekend is. Al deze vervolgpogingen leverden uitvliegende jongen op. Half juli en later waren deze met een vervolglegsel bezige vogels de vermoedelijk enige nog in de studiegebieden aanwezige Bosrietzangers, aangezien intensief afstruinen van geschikte vegetaties vrijwel geen enkele andere waarnemingen meer opleverde.

Discussie

In Nederland is voor zover bekend Bijlsma (1985) de enige die zich uitgebreid met broedende Bosrietzangers beziggehouden en hierover ook gepubliceerd heeft. In het buitenland is veel meer aandacht aan deze soort besteed (uitgebreid overzicht in Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991). Omwille van ruimtebesparing zullen slechts enkele aspecten hieronder aan bod komen.

Eileg De Limburgse Bosrietzangers begonnen duidelijk vroeger met broeden dan die op de ZW-Veluwe en in ZO-Drenthe (figuur 4). De piek van de eerste eileg viel bij de Limburgse vogels in de laatste twee pentaden van mei, tegen de eerste twee pentaden van juni in de andere gebieden. Precieze data zijn veelal onbekend, maar uitgaande van de pentadengedaten gingen de Limburgse vogels gemiddeld ongeveer vijf dagen eerder tot broeden over dan die op de Veluwe en in Drenthe (die wat dat betreft niet verschiden). Bedenk wel dat beide laatste populaties slechts gedurende één jaar onderzocht werden, zodat weersinvloeden een rol kunnen spelen. Regionale verschillen in periode van eileg kunnen eigenlijk alleen goed aan het licht worden gebracht over een reeks van jaren of door simultaan onderzoek in verschillende gebieden gedurende hetzelfde seizoen. Nog frapperanter overigens is het verschil met de Bosrietzangers in het Swalmadal net over de grens in Duitsland (afstand tot Heerlen c. 40 km) die in 1987-89 gemiddeld op 12 juni tot de eerste eileg overgingen (Schulze-Hagen *et al.*, 1992), elf dagen later dan de Zuidlimburgse vogels.

Opvallend is verder dat in de Nederlandse studies geen enkel legsel in juli begonnen werd, terwijl dat in

Figuur 4. Datum van eerste eileg bij Heerlen in 1994-96, op de ZW-Veluwe in 1978 en in ZO-Drenthe in 1983 (laatste twee gebieden naar Bijlsma, 1985).

België en Duitsland schaars voorkomt (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991). Omdat hieraan door Bijlsma (1985) en mijzelf speciale aandacht is be-

steed, moet dit ontbreken van julilegels reël zijn, maar het is nog onduidelijk wat de oorzaak is.

Broedsucces: Mayfield Hoe betrouwbaar is het Mayfield-getal dat voor de Heerlense situatie berekend is? Op het eerste gezicht aardig, want toevoeging van 20 elders in het land gevolgd, Mayfield-waardige bosrietzangernesten veranderde vrijwel niets aan de uitkomst (nu 66,9%).

Helaas is de Mayfield-methode nog niet zo lang ingeburgerd dat er in handboeken aan gerefereerd wordt. Voor zangvogels zijn er dan ook amper Mayfieldgetallen beschikbaar om het broedsucces van de Heerlense Bosrietzangers tegen af te zetten. Een herberekening van de getallen van Bijlsma (1985) volgens de door Beintema *et al.* (1995) voorgestelde methode om klassieke gegevens tot Mayfield-schattingen om te werken, komt uit op 61,6% uitvliegende nesten op de ZW-Veluwe en in ZO-Drenthe. Dit is echter uitgaande van mijn eigen gemiddelde aantal nestdagen. Indien Bijlsma de nesten gemiddeld enkele dagen eerder vond dan ik (heel goed mogelijk, want hij onderzocht zijn terreinen vaker en had ook meer ervaring met nesten zoeken), komen de getallen van Rob en mij dicht bij elkaar te liggen.

De spaarzame Mayfield-gegevens van andere soorten wijzen erop dat de broedprestaties van Bosrietzangers uitstekend te noemen zijn. Kleine Karekieten die in 1995-96 door mijzelf in de Ooypolder gevolgd werden hadden een broedsucces van 45% (108 nesten, 1645 nestdagen, 49 mislukkingen). Bibby (1978) vermeldt in zijn Mayfield-bewerking van BTO-nestkaartgegevens eveneens 45% terwijl Henriksen (1992) op 56% uitkwam voor een Deense populatie. Voor Engelse Rietzangers zijn Mayfieldgetallen bekend van 44% (Alker & Redfern, 1996) tot 56% (Bibby, 1978). Het is aannemelijk dat deze getallen voor veel soorten zangvogels nog (veel) lager liggen. Zo kwamen Kruisbek, Merel en Tjiftjaf landelijk in 1994 niet verder dan 6%, 30% en 31% (gecorrigeerd naar Bijlsma, 1995).

Broedsucces: klassieke methode Om een vergelijking mogelijk te maken met andere bronnen zijn de Heerlense gegevens ook volgens de klassieke methode bewerkt. Bij de klassieke methode wordt uitgegaan van het aandeel nesten dat tenminste één uitvliegend jong opleverde dan wel het aantal uitvliegende jongen betrokken op het aantal gelegde eieren. Het aandeel succesvolle nesten wordt hier verder buiten beschouwing gelaten (zou in de Heerlense situatie 73% bedragen, uitgaande van in de bouw- of eifase gevonden nesten).

In Heerlen leverden 220 gelegde eieren 152 uitvliegende jongen op, een klassiek broedsucces van 69,1%. Dit getal komt redelijk overeen met de getallen van Bijlsma voor de ZW-Veluwe (66,3%) en ZO-Drenthe (60,8%, exclusief de door compleet maaien van een proefgebied mislukte nesten). De drie Nederlandse studies leveren samen een klassiek broedsucces op van 66,7%.

Dit getal past goed binnen de uit de literatuur bekende getallen (tabel 2). De soort doet het het slechtst in Engeland, waar hij aan de uiterste noordwestrand van zijn verspreidingsgebied zit, een kleine broedpopulatie heeft en in aantal achteruitgaat. De afname hier is echter niet een gevolg van slechter wordende broedprestaties, want die zijn over langere periode gerekend gelijkgebleven (Kelsey, 1989). De beste resultaten worden diep op het continent geboekt, maar de Nederlandse mogen er eveneens zijn.

Het idee dat de broedresultaten van de Bosrietzanger opvallend hoog zijn, wordt bevestigd door de literatuur. De in tabel 2 ondergebrachte studies kenden een gemiddeld broedsucces van 66,6% (SD=8,6, N=9). Dit is aanzienlijk hoger dan bij Kleine Karekiet bekend is, die bij studies in Engeland, Tsjechië, Duitsland, Polen en Zweden een gemiddeld broedsucces van 45,8% kende (SD=13,8, N=8; naar Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991). Zelfs in habitats waar Bosrietzanger en Kleine Karekiet naast elkaar voorkomen, blijkt de eerste duidelijk betere broedresultaten te hebben (Schulze-Hagen *et al.*, 1992). De Bos-

Gebied (aantal nesten)	Bron	Klassiek broedsucces
ZO-Engeland (154)	Kelsey 1989	50.0%
Luik, België (591)	Glutz & Bauer 1991	58.4%
Jura, NO-Frankrijk (137)	Glutz & Bauer 1991	65.9%
Drie gebieden Nederland (114)	Bijlsma 1985, FH	66.7%
Swalmdal, W-Duitsland (58)	Schulze-Hagen <i>et al.</i> 1992	61.1%
Bonn-Keulen, W-Duitsland (297)	Glutz & Bauer 1991	69.1%
Beieren, ZO-Duitsland (660)	Glutz & Bauer 1991	78.8%
Zwitserland (99)	Kelsey 1989	74.0%
Brno, Tsjechië (150)	Glutz & Bauer 1991	75.7%

Tabel 2. Overzicht van broedsucces van Bosrietzangers in enkele landen, zoals gemeten met de klassieke methode (uitvliegende jongen betrokken op aantal gelegde eieren).

rietzanger weet het nest blijkbaar effectiever te verbergen voor predatoren, terwijl hij bovendien Koekekeieren veelal herkent en vervolgens verwijdert (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991; Schulze-Hagen *et al.*, 1992). Ook na het uitvliegen van het nest is de mortaliteit onder jonge vogels gering. In een studiegebied bij Luik, waar 44 familiegroepjes 14-19 dagen na het uitvliegen gevolgd werden, kwam slechts 6,4% van de jongen in deze periode om, een voor een zangvogel fenomenaal resultaat (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991). Door deze goede broedprestaties kan de Bosrietzanger zich veroorloven slechts korte tijd op de Europese broedplaatsen aanwezig te zijn (gemiddeld 55 dagen, Glutz von Blotzheim & Bauer, 1991). Van de in Europa broedende kleine zangvogelsoorten is vermoedelijk alleen de Waterrietzanger in staat tot vergelijkbare prestaties (Glutz von Blotzheim & Bauer, 1992).

Dankwoord

Met dank aan Chris van Turnhout voor statistische adviezen.

Literatuur

- Alker P.J. & Redfern C.P.F. 1996. Double brooding and polygyny in Sedge Warblers *Acrocephalus schoenobaenus* breeding in north-west England. *Bird Study* 43: 356-363.
- Beintema A.J. 1992. Mayfield moet: oefeningen in het berekenen van uitkomstsucces. *Limosa* 65: 155-162.
- Beintema A.J., Moedt O., & Ellinger D. 1995. Ecologische atlas van de Nederlandse weidevogels. Schuyt & Co, Haarlem.
- Berthold P., Querner U. & Schlenker R. 1990. Die Mönchsgasmücke *Sylvia atricapilla*. (Neue Brehm Bücherei 603) Ziemsen, Wittenberg Lutherstadt.
- Bibby C.J. 1978. Some breeding statistics of Reed and Sedge Warblers. *Bird Study* 25: 207-222.
- Bijlsma R.G. 1985. Over de broedbiologie van de Bosrietzanger. *Drentse Vogels* 1: 65-71.
- Bijlsma R.G. 1995. De nestkaart: zijn noodzakelijke introductie en het vervolg. SOVON-onderzoeksrapport 1995/02, SOVON, Beek-Ubbergen.
- Bijlsma R.G. 1997. Handleiding veldonderzoek roofvogels. KNNV-uitgeverij, Utrecht.
- Cramp S. 1992. The birds of the Western Palearctic, 6. Oxford University Press, Oxford.
- van Dijk A.J. 1996. Broedvogels inventariseren in proefvlakken (handleiding Broedvogel Monitoring Project). SOVON, Beek-Ubbergen.
- Glutz von Blotzheim U.N. & Bauer K.M. 1991. Handbuch der Vögel Mitteleuropas 12/1 (3, Teil), Aula, Wiesbaden.
- Götmark F. 1992. The effects of investigator disturbance on nesting birds. *Current Ornithology* 9: 63-104.
- Hagemeyer W., Hustings F. & Majoor F. 1996. De nestkaart: onmisbare bron van informatie. *Vogeljaar* 44: 175-178.
- Henriksen K. 1992. Breeding of Reed Warblers *Acrocephalus scirpaceus* in small reed beds. *Dansk Orn. Foren. Tidsskr.* 86: 263-266.
- Hustings F. 1992. Jaarpatronen bij gebiedstellingen in 1979-89 in Douvenrade, Heerlen (deel 1). *Limburgse Vogels* 3: 59-69.
- Kelsey M.G. 1989. Breeding biology of Marsh Warblers *Acrocephalus palustris* in Worcestershire: a comparison with European populations. *Bird Study* 36: 205-210.
- Schulze-Hagen K. 1984. Bruterfolg des Sumpfrohrsängers (*Acrocephalus palustris*) in Abhängigkeit von der Nistplatzwahl. *J. Orn.* 125: 201-208.
- Schulze-Hagen K., Leisler B. & Winkler H. 1992. Teich- und Sumpfrohrsänger in gemeinsamem Habitat: Brutzeit und Bruterfolg. *Vogelwelt* 113: 89-98.

Fred Hustings, Promenade 159, 6581 BZ Malden

Twee jaar fenologisch onderzoek in Belgisch en Nederlands Limburg: een overzicht

David Beijen

De fenologie bestudeert alle natuurlijke verschijnselen die zich op geregelde tijdstippen herhalen. Vooral de invloed van weersomstandigheden geniet aandacht. De vogeltrek is een van de meest bekende fenologische fenomenen. De terugtocht van de zomervogels

naar onze contreien is naar verwachting afhankelijk van het weer bij vertrek, onderweg en op de eindbestemming. Maar niet alleen het weer speelt een rol. Diverse andere factoren beïnvloeden eveneens het moment waarop een vogelsoort in zijn herkomstge-

bied terugkeert. Toch is de periode waarin een soort arriveert jaar na jaar vrij constant.

In hetgeen volgt verneemt u meer over het voorjaars-fenologisch onderzoek der zomervogels voor beide Limburgen en omstreken. De resultaten uit het voorjaar van 1995 en 1996 worden met elkaar vergeleken. Temperatuurgegevens uit het doelgebied zijn opgenomen om mogelijke relaties te onderkennen.

Methode

Gegevensverzameling

Vogels Menig vogelwaarnemer noteert in het voorjaar haar of zijn eerste waarneming van elke zomer-vogel. In die periode is de vogelaar op iedere tocht of inventarisatieronde benieuwd naar welke soorten terug zullen zijn uit hun winterkwartieren.

Het was niet zo moeilijk om voor het neerschrijven van deze waarnemingen een formuliertje samen te stellen. Op deze wijze werden de gegevens eenvoudig verzameld. Het formulier vermeldde alle in aanmerking genomen soorten en voorzag ruimte om enkele nadere gegevens in verband met de waarneming te noteren. Gevraagd werd naar aantal, eventueel ouderdom en geslacht, waarneemplaats en mogelijke bemerkingen of bijzonderheden. In 1996 zijn enige soorten van de lijst van het jaar voordien afgevoerd. Het betrof soorten die in belangrijke mate in de winter waargenomen kunnen worden. De medewerkers werd verzocht om enkel de gegevens door te geven van met zekerheid vastgestelde soorten. Winterwaarnemingen mochten aangetekend worden, maar kwamen bij berekening van de mediane datum

De mediane aankomstdatum van de Bonte Vliegenvanger valt in de eerste week van mei (foto: R. Schols)

niet in aanmerking. De data werden verzameld in het werkgebied van de vogelstudiegroep uit Nederlands Limburg, de vogelwerkgroep uit Belgisch Limburg en enkele aangrenzende gebieden.

Weer De weersgegevens werden opgetekend te Kleine Brogel in Belgisch Limburg. Er is enkel gebruik gemaakt van de gemiddelde dagtemperatuur. In figuur 1 wordt het temperatuursverloop tussen 31 januari en 1 juni voor beide onderzoeksjaren getoond. Tot midden maart was 1996 aanmerkelijk kouder. Daarna vertonen beide grafieken een gelijkwaardig patroon met pieken en dalen. Vooral na midden april stijgt de temperatuur.

Gegevensverwerking

Mediane aankomstdatum Om te vermijden dat eventuele vroege of late waarnemingen een grote weerslag hadden op de gemiddelde aankomstdatum, is geopteerd om de mediane aankomstdatum te berekenen. Deze datum sluit de periode af waarin de eerste helft van het aantal waarnemingen gebeurd is. Let wel, er werd niet gekeken naar het aantal waargenomen exemplaren per melding. Een minimum van 10 waarnemingen werd vooropgesteld alvorens de mediaan van de waarneemdata werd berekend. Van enkele minder algemene soorten is de mediane datum berekend aan de hand van de gegevens uit beide onderzoeksjaren.

Tekortkomingen aan de methode De eenvoudige wijze waarop de data verzameld zijn, biedt weinig mogelijkheden tot verwerking. Ze heeft anderzijds het voordeel dat ook beginnende vogelaars en waarnemers met enige afkeer van (te) veel papierwerk kunnen meedoen.

Verskillende factoren kunnen ongewild leiden tot onnauwkeurige resultaten:

- verschillen in waarneemintensiteit,
- weekendeffecten,
- slechte waarneemomstandigheden,
- aanwezigheid van de vogel zonder opmerikbaar te zijn,
- doortrekkers, ...

Het aantal vergaarde gegevens bepaalt voor een groot deel de uiteindelijke invloed van deze onvrijwillige foutfactoren. Meer data leveren een beter resultaat op. Van vogelsoorten die onze streken passeren, maar tevens broedvogel zijn, wordt de mediaan berekend aan de hand van de gegevens van zowel doortrekkers

als blijvers. Om beide groepen te scheiden is intensiever waarnemen nodig.

Biotoopgegevens werden niet gevraagd. Nochtans verschijnen sommige vogelsoorten eerder op terreinen die hun broedgebied niet zijn. Zwaluwen worden regelmatig eerst gezien boven open water en verschijnen pas later op hun broedplaatsen.

Om verschillen in aankomstdata tussen het noorden en het zuiden van de provincies vast te kunnen stellen, zijn meer waarnemingen nodig. Hetzelfde geldt voor variaties tussen de geslachten of tussen adulte en onvolwassen vogels. Het is belangrijk te weten dat de meeste waarnemingen van zangvogels betrekking hebben op zingende mannetjes. De vrouwtjes hebben bij deze soorten een veelal weinig opvallend gedrag.

Resultaten

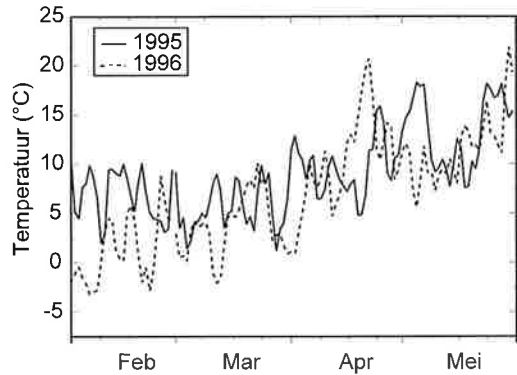
Algemene soorten

Van 47 soorten werden in 1995 en 1996 10 of meer waarnemingen ontvangen. Een algemeen overzicht van de aankomstdata voor beide onderzoeksjaren toont figuur 2. De soorten zijn gerangschikt naar volgorde van arriveren in 1995. Wanneer we beide jaren onderling vergelijken, vallen enige verschillen en overeenkomsten op.

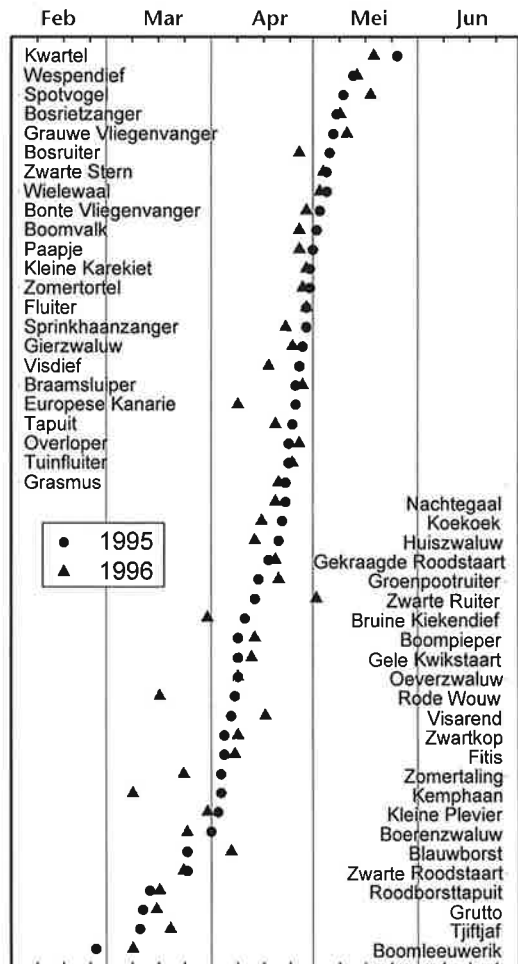
De 'vroegste vogels' kunnen waargenomen worden vanaf eind februari-begin maart. Bedoelde soorten overwinteren in nabij gelegen streken. Regelmatig brengen enkele exemplaren bij ons de winter door. De Boomleeuwerik is de koploper. Andere voorbeelden zijn Tjiftjaf en Roodborsttapuit. Vanaf eind maart komt het fenologie seizoen goed op gang. Bijna dagelijks kunnen nieuwe soorten worden gezien. Voor de derde decade van mei zijn nagenoeg alle soorten teruggekeerd. De Kwartel vormt een uitzondering. Het onopvallende gedrag vormt een probleem bij het vaststellen van deze soort.

De vier vroegste soorten van 1995 ondervonden in 1996 kennelijk hinder van de koude en werden wat later vastgesteld. Andere vogels arriveerden aanmerkelijk vroeger. Meest opvallend zijn Kemphaan en Rode Wouw. Wat ten grondslag lag aan de snellere verplaatsingen bij deze vogels is niet duidelijk. Mogelijk dwongen voedselschaarste of slechte foerageeromstandigheden hen tot opschuiven. Gemiddeld over alle soorten viel de mediane datum in 1996 1,3 dagen eerder dan in 1995.

Bij de soorten die in 1995 voor 15 april arriveerden, verschilt de mediane datum tussen beide jaren meer

Figuur 1. Verloop van de gemiddelde dagtemperatuur in 1995 en 1996, gemeten te Klein Brogel (Belgisch Limburg).

Figuur 2. Mediane aankomstdata per soort in 1995 en 1996, gerangschikt naar volgorde van arriveren.

Soort	Datum
Geoorde Fuut	9 april
Buidelmees	14 april
Regenwulp	14 april
Beflijster	18 april
Ooievaar	22 april
Rietzanger	22 april
Zwarte Wouw	23 april
Snor	25 april
Duinpieper	27 april
Dwergmeeuw	28 april
Noordse Gele Kwikstaart	5 mei
Grauwe Klauwier	19 mei
Nachtzwaluw	20 mei

Tabel 1. Mediane aankomstdata van minder algemene soorten berekend aan de hand van gegevens uit beide onderzoeksjaren.

dan bij de overige soorten. In absolute waarde wijkt bij eerstgenoemde groep de mediaan van 1996 gemiddeld 8,6 dagen af ten opzichte van die van 1995. Bij de andere groep is het verschil slechts de helft. De vogels uit de tweede groep zijn klaarblijkelijk meer kalendervast. Opmerkelijk is dat in beide jaren de temperatuurscurve na 15 april een stijgend verloop toont. Toch is de temperatuurfactor waarschijnlijk niet rechtstreeks van invloed op de aankomstdatum van trekvogels uit Afrika. Mooi weer verhoogt wel de kans dat de vogel wordt opgemerkt. Voldoende voedselaanbod (veelal insecten), een goede bereikbaarheid van het voedsel en dekking voor het nest (vegetatie) zijn alle elementen die de

Onderzoek naar aankomst van zomervogels laat jaarlijks interessante verschillen zien. Tapuit, vrouwtje (foto: R. Schols)

aankomstdatum mee bepalen. Deze factoren zijn in belangrijke mate rechtstreeks afhankelijk van de weersomstandigheden. Daarnaast bepaalt ook de ligging van het overwinteringsgebied de volgorde van arriveren. Vogels die verder moeten vliegen zijn in de regel wat later terug.

Zeldzame soorten

De mediane aankomstdatum van 13 zeldzame fenologiesoorten, berekend aan de hand van gegevens uit beide jaren, wordt weergegeven in tabel 1. Bij de aankomst van deze minder algemene zomervogels spelen hoger aangehaalde factoren eveneens een determinerende rol. Drie voorbeelden kunnen dit illustreren. De Grauwe Klauwier leeft in hoofdzaak van insecten en is afhankelijk van een voldoende aanbod van zijn voedselbron. De Geoorde Fuut keert terug in zijn broedhabitat wanneer de kleine binnenwateren niet meer bevroren zijn. De Snor profiteert van de groei der jonge rietstengels om voldoende dekking voor het nest te vinden.

De beschikbaarheid van nestmateriaal bepaalt de periode waarin de Buidelmees terugkeert. Half april pluizen de wilgen en is deze vogel weer op post.

Enkele soorten eruit gelicht

Een vergelijking van de aankomstdatum van de Gele Kwikstaart en de Noordse Gele Kwikstaart is interessant. In beide jaren was de Gele Kwikstaart present rond 10 april (1995: 9 april, 1996: 13 april). De noordelijke ondersoort bleek vooral omstreeks 5 mei opgemerkt te worden, dit was ruim drie weken later. In het noorden worden de optimale broedomstandigheden later bereikt dan bij ons. Het verschil in breedtegraad is daar niet vreemd aan. De aankomstdata van beide ondersoorten zijn afgestemd op die optimale omstandigheden in hun respectievelijke broedarealen. De Engelse Gele Kwikstaart werd tijdens het onderzoek slechts viermaal opgemerkt. De waarneemdata varieerden zeer sterk. Op 12 mei 1995 werd te Eygelshoven een Balkan Gele Kwikstaart vastgesteld.

Verschillen in overwinteringsgebied tussen verwante soorten worden weerspiegeld in de aankomstdata. Zowel de Rode Wouw, als de Zwarte Roodstaart zijn ruimschoots eerder terug dan hun respectievelijke verwanten de Zwarte Wouw de Gekraagde Roodstaart. Beide eerstgenoemde soorten verblijven tijdens de winter overwegend in zuidelijk Europa, terwijl laatstgenoemde ver in Afrika overwinteren.

De visetende Visarend wordt vroeger in het voorjaar opgemerkt dan de insektenetende Boomvalk en Wespandief. Een gelijkaardig verschil in voedselkeuze uit zich in verschillende aankomstdata van de Visdief (viseter) en de Zwarte Stern en de Dwergmeeuw (kleine insekten).

Het voorjaar is een goede periode om zeldzaamheden op te merken. Een greep uit de waargenomen soorten: Bijeneter, Kleine Zilverreiger, Hop, Kwartelkoning, Stelkluit, Lepelaar, Roodpootvalk, Krelzanger en Orpheusspotvogel. Laatstgenoemde soorten worden steeds regelmatig als territoriumhouder vastgesteld in de lage landen. Worden het in de toekomst gewone soorten op de fenologielijst? De Draaihals, de Duinpieper, de Ortolaan en de Grauwe Klauwier daarentegen dreigen van de standaardlijst af te vallen.

Dankwoord

Alle collega-vogelaars worden van harte bedankt voor het insturen van hun fenologiegegevens. LIKONA en de redactie van 'Limburgse Vogels' zijn we

erkentelijk voor de hulp bij het verdelen van de formulieren. Frans Schepers voorzag een eerdere versie van deze tekst van commentaar.

Referenties

- Van Rompaey K. & P. Herroelen, 1994, Fenologie zomervogels 1993: resultaten en bespreking, Oriolus 59: XXI-XXVII.
Van Rompaey K., 1994, Fenologie zomervogels 1994: resultaten en bespreking, Oriolus 60: XIII-XX.

Oproep

Wellicht wat laat, maar in dit nummer treft u alsnog een formulier aan in verband met het voorjaarsfenologisch onderzoek 1997. Aangezien opmaak en wijze van invullen niet veranderden ten opzichte van 1996 werd het vorig jaar gehanteerde formulier nauwelijks aangepast.

Voor alle duidelijkheid vermelden we nog dat de ingevulde formulieren voor 1 oktober worden ingewacht op volgend adres: Steven en David Beyen, Stationsstraat 50 te 3910 Neerpelt (B), tel. 011-643580.

Duikers in Limburg

Justin Jansen

Hoewel duikers *Gaviidae* vooral op zee en in kustgebieden voorkomen, worden van deze soortgroep ook regelmatig waarnemingen in het binnenland verricht. Hier duiken deze vogels op langs de grote rivieren of op plassen en binnenmeren. In Nederland kunnen we vier soorten waarnemen, namelijk (in volgorde van afnemende talrijkheid) Roodkeelduiker *Gavia stellata*, Parelduiker *Gavia arctica*, Ijsduiker *Gavia immer* en Geelsnavelduiker *Gavia adamsii*.

Door het ontstaan van grindplassen langs de Maas is het aantal waarnemingen van duikers in Limburg vanaf de jaren zeventig fors toegenomen. In dit artikel worden een overzicht van duikerwaarnemingen in Limburg gepresenteerd. Tevens wordt een vergelijking gemaakt met andere in het binnenland

gelegen provincies en de Nederlandse situatie als geheel.

De gegevens zijn afkomstig van het Vogelarchief Limburg en het Wetlandarchief van de Provincie Limburg, en hebben vooral betrekking op het Maasdal.

Roodkeelduiker

De Roodkeelduiker is net als in de rest van Nederland de algemeenste duikersoort in Limburg. Dit geldt ook voor het gebied van de grote rivieren (van den Bergh, 1979). In Limburg werden in de periode 1924-1997 zo'n 63 exemplaren waargenomen (Hens, 1965; Ganzevles *et al.*, 1985). Hierbij zitten wel de nodige dubbelstellingen; die weglatend komen we op 48

verschillende exemplaren. Omdat het aantal waarnemingen te groot is in Limburg om ze afzonderlijk te bespreken, wordt kort de situatie beschreven per provinciedeel (figuur 1a).

Noord-Limburg (van Mook tot Venlo) Er zijn hier slechts een zevental waarnemingen gedaan waarvan 3 ex. bij de stuw bij Sambeek, eenmaal 2 ex. nabij Mook, 1 ex. in Venlo, 1 ex. op het Leukermeer bij Well en 1 ex. gedurende enkele weken in de haven van Wanssum. Gebrek aan waarnemers en grote plassen zorgen voor deze lage aantallen.

Midden-Limburg (van Venlo tot Stevensweert) Hier van stamt het gros van de waarnemingen: maar liefst 41 waarnemingen met in totaal 46 exemplaren. Dubbeltellingen weglatend komt het totaal hier op ongeveer 30 verschillende exemplaren. De beste plekken zijn de Oolerplas met 10 ex. en het grindgat Grote Hegge in Thorn met 7 ex. Voorts worden ook frequent vogels gezien op plassen in Asselt, Wessem, Roermond en Panheel.

Zuid-Limburg (van Stevensweert tot Eijsden) Hier zijn 16 waarnemingen verricht van in totaal 18 exemplaren. Het merendeel van de observaties komt van de Maas in Maastricht (8 keer, vooral in de omgeving van de Kennedybrug) en van het grindgat Eysden (driemaal). Verder zijn er nog twee waarnemingen in Ohé en Laak, Stein, Borgharen en Meers.

Rest van Limburg Buiten het Maasdal zijn er slechts drie waarnemingen gedaan. Eén exemplaar op 15 februari 1937 op de plas bij de 'IJzeren Man' in Weert, een in de zomer van 1938 in Brunssum (adult

prachtkleed) en een waarneming uit de Grootte Peel op 26 oktober 1972.

Van de 63 waarnemingen die bekend zijn, zijn er 21 waarnemingen verricht op de Maas en de rest (op vier waarnemingen na) op grote plassen of haventjes langs de Maas. Van de Roodkeelduiker werden 19 waarnemingen verricht van vogels die langer dan één dag verbleven. Er zijn 8 maal 2 exemplaren waargenomen en 1 keer zelfs 3 ex. namelijk op 13 november 1994 in Klauwenhof (Maaseik). De langst verblijvende vogels waren 1 à 2 vogels die van 19 november 1988 tot en met 20 februari 1989 op de Grote Hegge in Thorn verbleven en een vogel die van 25 november 1990 tot 13 januari 1991 eveneens op de Grote Hegge vertoefde. De uiterste data zijn buiten de zomerwaarneming in 1938: 18 oktober 1986 op de Maas bij Roermond en 12 april 1986 bij de stuw van Sambeek.

Parelduiker

Na de Roodkeelduiker wordt de Parelduiker in Nederland het meest waargenomen, alhoewel tijdens goede dagen met veel zeetrek niet snel een dag gehaald wordt met meer dan tien vogels (Camphuyzen & van Dijk, 1983). De soort is in Limburg veel minder algemeen dan de vorige soort. Zoals in de lijn van verwachtingen ligt, is de soort het meest vastgesteld in het Middenlimburgse Plassengebied.

In Limburg worden duidelijk minder hoge aantallen gezien dan in het Midden-Nederlandse rivierengebied (vgl. van den Bergh, 1979). Hier zijn alleen al in

De Roodkeelduiker is de algemeenste duiker in Limburg (foto: R. Cuypers)

de periode 1950-1976 35 Parelduikers waargenomen. In de periode 1900 tot 1997 komen we in Limburg op een totaal van 25 exemplaren (figuur 1b, bijlage 1). Omdat van Belgisch Limburg weinig materiaal beschikbaar is, is alleen het Nederlandse gedeelte meegenomen.

Voor deze soort geldt ook dat deze in principe overal kan aangetroffen worden waar groot open water aanwezig is. In het begin van de eeuw zijn in totaal drie vogels vleugellam aangetroffen. Hens (1965) bracht terecht de stelling naar voren dat deze vogels tegen enig obstakel zijn aangevlogen en waarschijnlijk dus 's nachts getrokken hebben.

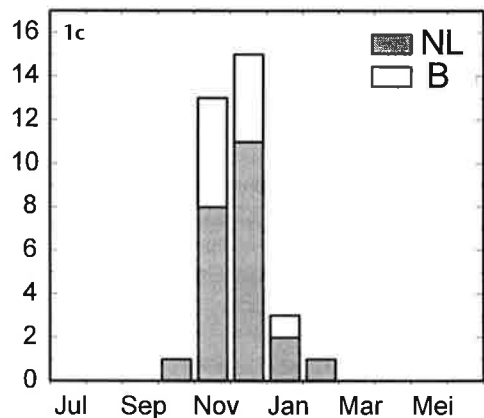
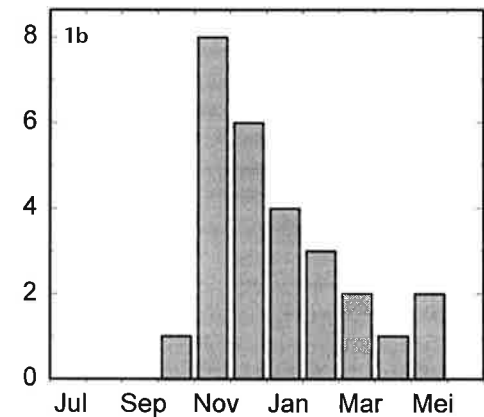
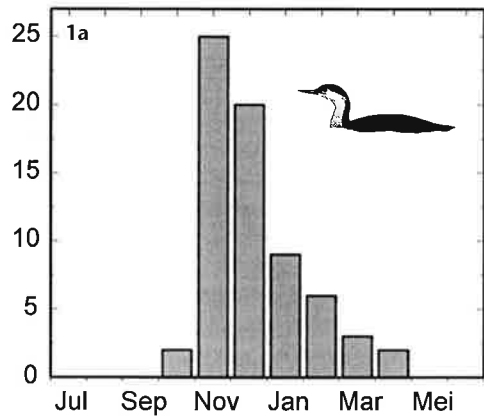
Ijsduiker

Deze schaarse duiker wordt in Midden-Europa verrassend genoeg regelmatig in het binnenland waargenomen. Zo worden geregeld waarnemingen verricht in Bayern (Duitsland) en Zwitserland. De Ijsduiker heeft een winterpopulatie in Europa van ca. 4.500 tot 5.500 vogels (van IJzendoorn, 1985) die bij voorkeur ten noorden van Schotland overwintert. Het broedgebied ligt op Groenland, Canada en Noord-Amerika.

In Nederland is deze soort een schaarse wintergast en zeer zeldzaam in de zomermaanden. Gemiddeld worden er elk jaar ca. tien vogels gezien: voornamelijk op bekende plekken zoals IJmuiden, Veerse Meer, Brouwersdam, Camperduin en nog andere kustlokaties (Moerbeek *et al.*, 1987). Buiten de kustprovincies is de soort in Nederland erg zeldzaam. Van de binnenlandprovincies is de soort daarentegen in Limburg het algemeenst. Buiten Limburg zijn slechts acht waarnemingen in het binnenland verricht (alle langs de grote rivieren). De beste kans op een Ijsduiker heeft men tussen half november en eind december (figuur 1c, bijlage 1b). Zoals men aan de plaatsen waar de soort is aangetroffen kan zien, gaat het vooral om het Maasdal. Het merendeel van de vogels betreft eerste winterkleed alhoewel het bij zeker twee exemplaren om adulten gaat.

Geelsnavelduiker

Tot op heden is deze soort nog niet in Limburg vastgesteld. Maar aangezien er verscheidene waarnemingen zijn gedaan in het binnenland van West-Europa zoals Bayern en Thüringen (Duitsland), Zwitserland en Oostenrijk, is een Geelsnavelduiker mijns inziens een reële optie in Limburg.

Figuur 1a tot en met 1c. Maandverdeling waarnemingen van duikers in Limburg in de periode 1900 tot en met 1996 voor resp. Roodkeelduiker (1a), Parelduiker (1b) en Ijsduiker (1c).

Van december 1988 tot februari 1989 verbleef er een adulte IJsduiker op de Limburgse Maasplassen (foto: R. Cuypers)

Dankwoord

Mijn woord van dank gaat naar een ieder die hier zijn opgestuurde waarnemingen aan het Vogelarchief Limburg terugleest, voorts aan Boena van Noorden (provincie Limburg) voor het toesturen van het Wetlandarchief en aan Ran Schols en Jo van der Coelen voor het toesturen van de waarnemingen uit het Vogelarchief Limburg.

Literatuur

- van den Bergh L.M.J., Gerritse W.G., Hekking W.H.A., Keij G.J.D.M., Thissen J.B.M. & Visser D. 1979, Vogels van de Grote Rivieren, Spectrum, Utrecht.
- Camphuysen C.J. & van Dijk J. 1983. Zee- en kustvogels langs de Nederlandse kust, 1974-79. *Limosa* 56: 87-230.
- Ganzevles, W., Hustings F., Schepers F., Ummels J. & Vergoossen W. 1985. Vogels in Limburg. Publicatie Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Reeks XXXV, aflevering 5-15.
- Hens P.A. 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg, benevens een vergelijking met die der aangrenzende gebieden, Natuurhistorisch Genootschap Limburg 15.
- van IJzendoorn E.J. 1985. Divers in Winter. *Dutch Birding* 7: 49-58.
- Moerbeek D.J., Winkelman J.E. & de Heer P. 1987. Zeldzame en schaarse vogels in Nederland in 1985. *Limosa* 60: 21-30.

Bijlage 1: Overzicht van alle bekende waarnemingen van Parelduikers en IJsduikers in Limburg in de periode 1900-1996. Tenzij anders vermeld betreft het solitaire exemplaren.

Parelduiker: december 1900, verzameld vermoedelijk bij Maastricht; november 1903, idem; 14 november 1906, Gulpen; 22 januari 1918, Stevensweert; 18 november 1927, Geul bij Rothem-Meerssen; 20 december 1928, Vijver bij Lemiers/Vaals; 4 december 1936, Geleenbeek op de grens van Heerlen/Hoensbroek; 20 mei 1954, Montfort; 1 november 1957, Susteren; 19 februari 1960, 'De IJzeren Man', Weert (adult, bijna prachtkleed); 19 maart 1963, Itteren; 11 oktober 1975, Mook; 3 januari 1980, Asseltse plassen; 25 februari tot 9 maart 1980, Ool; 11 januari tot 1 februari 1981, Molengreend, Maasbracht; 15 november 1981, Ool; 1 tot 16 januari 1983, Eijsden; 15 januari 1983, Roermond; 17 december 1983, Kennedybrug, Maastricht; 18 december 1983, Noordplas, Roermond; 7 november 1989, Grote Hegge, Thorn; 18 mei 1990 Echt, adult prachtkleed; 24 november 1990, 2 ex.(!) Osen Noord; 30 november 1993, Eijsden, adult; 5 april 1995, Eijsden; 10 tot 18 december 1996 Noordplas, Roermond, eerste winter.

IJsduiker: 21 oktober 1924, Maas te Vissersweert/Roosteren; 16 november 1961, 2 ex. (!) Helchteren (B); 6 en 16 november 1965, Lanklaar/Stokkem (B); 14 tot 18 november 1965, Neerharen (B); 28 november 1965, Itteren; 15 december 1973, Thorn; 15 december 1974, Stevensweert; 22 december 1974 tot 21 januari 1975, Asseltse plassen; 11 november 1977, Eijsden; 12 november 1977, Kennedybrug, Maastricht; 18 november 1977, Ohé en Laak; 19 november 1977, Roermond; 27 november tot 4 december 1977, Stevensweert; 4 december 1977, Roermond; 29 december 1979, Kessenich (B); 7 januari 1982, Klauwenhof bij Maaseik (B); 18 december 1982, Grensmaas ter hoogte van Ohé en Laak; 19 december 1982, Grote Hegge, Thorn; 8 tot 24 december, 1985 Gennep; 30 november tot 14 december 1986, Asseltse Plassen; 3 tot 28 december 1988, Klauwenhof bij Maaseik (B); 28 december 1988 tot 21 februari 1989, Grote Hegge, Thorn; 18 december 1993, Born; 17 december 1994, Itteren en Maaseik (zelfde vogel); 25 december 1994, Zuidplas bij Roermond; 22 december 1996, Stokkem (B).

Justin Jansen, Blitterswijkseweg 6, 5871 CE Broekhuizen/vorst.

Trek van schaarse en zeldzame gorzen in de Groote Peel

Carlo van Seggelen

Toen enkele leden van VWG 'De Peel' in 1987 begonnen met trektellingen in de Groote Peel ging er, zoals bij vele beginnende trektellers, een wereld voor hen open. Eenmaal 'gehard' na de nodige saaie dagen komt de beloning met dagen waarop het tellen nauwelijks bij te houden is. Dagen met tienduizenden Houtduiven, duizenden vinken en meer dan 150 Buizerds staan in het geheugen van de tellers gegrift. Niet alleen saaie dagen leiden (soms) tot enige frustratie. Ook de beruchte moeilijke piepjes leiden tot discussie en bij het niet determineren tot een onbevredigend gevoel. Soorten die voor veel vogelaars tot deze laatste categorie behoren zijn enkele in Zuid-oost-Nederland schaarse en zeldzame gorzen. Enkele duizenden uren trektellen in de Groote Peel leverde vijf van deze gorzensoorten op. De soorten in kwestie, Ortolaan, IJsgors, Grauwe Gors, Sneeuwgorzen en Dwerggorzen worden in Limburg in het najaar zelden buiten systematische trektellingen waargenomen (Schols *et al.*, 1993, 1995, 1996). Reden genoeg om de waarnemingen van deze soorten eens uit de lange trektellijsten te halen en overzichtelijk op een rij te zetten.

Telpost

De trektelpost in de Groote Peel is net op het Brabantse deel gelegen in het noordoostelijk deel tussen de beek Eeuwselse Loop en de weg S24 van Asten naar Meijel. De directe omgeving van de telpost bestaat uit open terrein bestaande uit struikheide- en pijpestroojevelden. Aan de oost- en zuidwestzijde ligt op 125 meter afstand een singel van berken. Aan de west tot noordoostzijden van de telpost begint berken- en denbos pas op een afstand van 500 tot 2000 meter.

Methode en materiaal

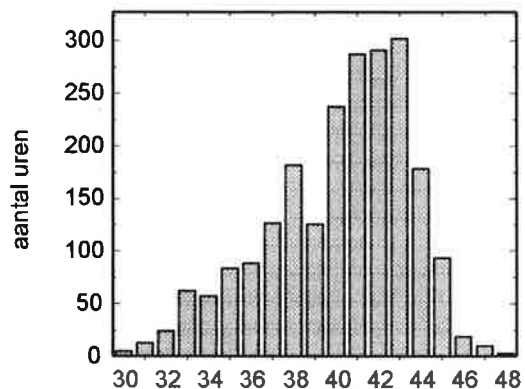
Van 1987 tot en met 1995 werden jaarlijks trektellingen gehouden in de maanden augustus, september, oktober en november. De meeste tellingen bestonden minimaal uit een vroege ochtendtelling met de duur

van 2,5 uur, beginnende een half uur vóór zonsopgang. Vaak werd daarna nog enkele uren doorgeteld tot in de middag. Soms werd het maximale aantal uren op een dag geteld, namelijk van een half uur vóór zonsopgang tot een half uur na zonsondergang. Met de ogen gericht naar het noordoosten werd in het horizontale en verticale vlak het luchtruim afgespeurd op doelgericht vliegende vogels. Tevens werden vogels via hun roep opgemerkt. Ontdekte vogels werden op soort gedetermineerd, geteld en werd de vliegrichting genoteerd. Gedurende de vroege ochtendtelling werden overtrekkende vogels per kwartier genoteerd. Daarna werd dit per klokuur gedaan. In totaal werd 2198 uren geteld. De meeste uren werden in de maand oktober gemaakt (figuur 1). Eén jaar werd enkele uren in juli geteld. Het aantal getelde uren per jaar varieerden van 123 tot 485 uren.

Resultaten

IJsgors

De IJsgors is in Nederland met name een doortrekker. Overwintering vindt op beperkte schaal langs de kust en Grote Rivieren plaats. De trek in het najaar is het sterkste en manifesteert zich vooral langs de kust

Figuur 1. Aantal getelde uren per standaardweek op de trektelpost in de Groote Peel in de periode 1988-1995.

Ortolaan, mammetje (foto: C. van Seggelen)

(SOVON, 1987). Over het aantalsverloop en de aantallen IJsgorzen is nog veel onduidelijk. Langs de kust blijken de aantallen van jaar tot jaar sterk te kunnen fluctueren, maar passeren minimaal honderden vogels (Schekkerman, 1989). Uit activiteiten van de Landelijke Werkgroep Vogel Trektellingen (LWVT) bleek in de tachtiger jaren dat ook in het binnenland IJsgorzen doortrekken, talrijker dan menig streekavifauna deed vermoeden (o.a. Lensink & VWG Arnhem e.o., 1993). Gegevens uit de Groote Peel bevestigen dit beeld. In de Groote Peel zijn totaal 30 IJsgorzen geteld tijdens de trektellingen. Toen de tellers het obscure trekroepje van de IJsgors onder de knie hadden werden vanaf 1990 jaarlijks overtrekkende IJsgorzen waargenomen. De vroegste waarneming dateert van 19 september 1993 (1 ex.). Behoudens deze vroege waarneming werd in andere jaren de eerste IJsgors rond 1 oktober waargenomen (27 september-2 oktober). De meeste IJsgorzen worden in oktober gezien met een zwaartepunt in de eerste week (figuur 2a). Aan het einde van oktober worden echter ook herhaaldelijk IJsgorzen geteld. In de laatste dagen van oktober eindigt de doortrek abrupt en novemberwaarnemingen zijn tot op heden uitgebleven. De mediane datum ligt op 11 oktober. De laatste waarneming is afkomstig van 31 oktober 1992 (1 ex.). Alle waarnemingen hebben betrekking op eenlingen.

De gegevens uit de Groote Peel komen deels overeen met die uit andere delen van het land (Dijksen, 1996; Koffijberg, 1988; Schekkerman, 1989). Aan de kust is de tweede helft van oktober de beste periode voor doortrekkende IJsgorzen. Doortrek van IJsgorzen in de Groote Peel toont aan dat in dezelfde periode een deel over het binnenland trekt. Waarschijnlijk over-

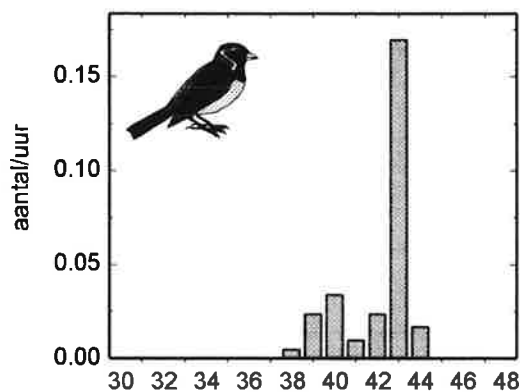
winteren deze vogels ten zuiden van ons in België en Frankrijk (Cramp, 1994). Aan de kust wordt doorgaans in november een tweede doortrekkiepiek vastgesteld. Het uitblijven van waarnemingen in november in de Groote Peel geeft aan dat dit met name een kustaangelegenheid is. Deels zullen deze IJsgorzen doervliegen naar de Franse overwinteringsgebieden, maar een belangrijk deel zal in Nederland overwinteren (Cramp, 1994).

Dwerggors

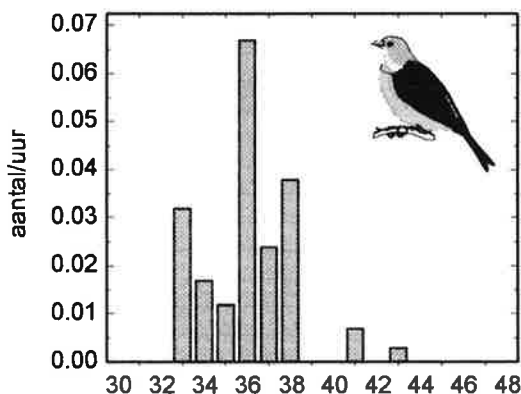
Het zal niemand verbazen dat de Dwerggors tot een van de zeldzaamste vogels van Limburg behoort. De waarnemingen van de laatste jaren in Limburg geven echter aan dat oplettendheid geboden is. In oktober 1993 was de, waarschijnlijk wederzijdse eerste kennismaking tussen een Dwerggors en trektellers. Het betrof echter niet de eerste Dwerggors in de Groote Peel, die werd in februari 1986 gezien (Vereijken & van Tilburg, 1986). De opgedane kennis aan de hand van dit overigens pleisterend exemplaar bleek voldoende om op 28 oktober 1994 een overtrekkend exemplaar te ontdekken. De combinatie van een klein gedrongen gorsje, de opvallende (kop)tekening en de kenmerkende scherpe zanglijster-achtige roep zorgde voor een sluitende determinatie. Het naar zuidwest trekkende exemplaar betrof de tweede waarneming voor het grondgebied van de provincie Limburg (Roemen, 1993).

Grauwe Gors

Strijdend om de één na zeldzaamste plaats eindigen Grauwe - en Sneeuwgorzen op dezelfde plaats. Grauwe Gorzen die tot de Nederlandse broedvogels behoren trekken vermoedelijk grotendeels weg (SOVON, 1987). Broedvogels in Denemarken, Zweden en Duitsland overwinteren veelal in eigen land (Cramp, 1994). Slechts een beperkt deel trekt weg. Trekkers zijn, zeker in kleine groepjes of solitair, zwijgzaam. Tellen we daar eerlijkheidshalve de gebrekkige kennis van de trekroep van deze soort bij de tellers van de Groote Peel bij op dan valt het te verklaren dat slechts drie maal één Grauwe Gors kon worden opgemerkt. Tweemaal in september 1990 en de derde waarneming op 21 oktober 1992. Gezien de sterke achteruitgang in alle Noordwest-Europese landen zal dit de trefkans op overtrekkende Grauwe Gorzen in Limburg niet verhogen de komende jaren (Tucker & Heath, 1994).

Figuur 2a. Doortrek van de IJsors in de Groote Peel in de periode 1988-1995 in aantal ex. per geteld uur (n=30).

Figuur 2b. Doortrek van de Ortolaan in de Groote Peel in de periode 1988-1995 in aantal ex. per geteld uur (n=23).

Sneeuwgorz

Meer nog dan de IJsors, is de Sneeuwgorz een kustvogel. Afgezet tegen de 32 waarnemingen in heel Limburg tussen 1942 en 1983 zijn de drie waarnemingen uit de Groote Peel tijdens de trektellingen zo slecht nog niet (Ganzevles, 1985). De meeste Sneeuwgorzen worden in Limburg in het Maasdal gezien.

De vroegste waarneming dateert van 21 september 1991 (3 ex. zuidwest), een voor Nederland zelfs vroege datum. De andere twee waarnemingen stammen uit november, 4 november 1990 (1 ex.) en 8 november 1992 (1 ex.).

Ortolaan

Als trektellers nog maar goed en wel begonnen zijn met tellen, dienen ze al bedacht te zijn op overtrekkende Ortolanen. Als lange-afstandtrekker trekt de Ortolaan met name in augustus en september door. Oktoberwaarnemingen zijn schaars (SOVON, 1987). In Nederland doortrekkende Ortolanen zijn voornamelijk afkomstig van Noord-Duitsland en Zweden (Cramp, 1994).

In de Groote Peel werden totaal 23 overtrekkende Ortolanen genoteerd. Ruim 60% daarvan trok in de eerste drie weken van september door (figuur 2b). Behoudens een tweetal oktoberwaarnemingen trokken de overige Ortolanen in augustus door. De uiterste data zijn 14 augustus 1993 (2 ex.) en 22 oktober 1989 (1 ex.). De mediane datum ligt op 7 september. In de Groote Peel werd voornamelijk een zuidwest tot zuid-zuidwestelijke richting genoteerd. Ortolanen

trekken over het algemeen solitair, slechts éénmaal werd een groepje van 2 en 4 ex. waargenomen. De gegevens (doortrekpatroon, mediane en uiterste data) komen goed overeen met doortrekpatronen van enkele andere telposten in het binnenland (Bijlsma, 1984; Ganzevles, 1985 en Lensink, 1996).

Literatuur

- Bijlsma, R.G. 1984. Ortolanen *Emberiza hortulana* op de Zuidwest-Veluwe gedurende 1974-1983. Het Vogeljaar 32(3): 137-139.
- Cramp, S. (ed). 1994. Birds of the Western Palearctic. Vol. IX. Oxford.
- Dijkse, A.J. 1996. Vogels op het Gouwe Boltje. Een volledig overzicht van de avifauna van Texel. Langeveld & de Rooy BV, Texel.
- Ganzevles, W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels en W. Vergoossen. 1985. Vogels in Limburg. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Maastricht.
- Koffijberg, K. 1988. Vogeltrek over de Eemshaven in het najaar van 1986. Holwierda.
- Lensink, R. & Vogelwerkgroep Arnhem e.o. 1993. Vogels in het Hart van Gelderland. Uitgeverij KNNV & Stichting Uitgeverij SOVON.
- Lensink, R. 1996. 33 Koperwieken ZW 4. Vogeltrek in het binnenland. Wetenschappelijke Mededeling KNNV nr. 217, Utrecht.
- Roemen, J. 1993. Dwerggorz kortstondig aanwezig in Echt, mei 1993. Limburgse Vogels 4(3): 75-76.
- Schekkerman, H. 1989. Herfsttrek en biometrie van de IJsors *Calcarius lapponicus*. Limosa 62(1): 29-34.
- Schols, R., K. Lemmens & M. Berlijn. 1993. Vogelwaarnemingen, aflevering 2, augustus tot en met oktober 1993. Limburgse Vogels 4 (4): 108-112.
- Schols, R., K. Lemmens & M. Berlijn. 1995. Vogelwaarnemingen, aflevering 5, augustus tot en met december 1994. Limburgse Vogels 6 (1): 27-33.
- Schols, R., J. van der Coelen & M. Berlijn. 1996. Vogelwaarnemingen, aflevering 7, juli 1995 tot en met maart 1996. Limburgse Vogels 7 (2): 62-70.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON, Arnhem.
- Tucker, G.M. & M.F. Heath. Birds in Europe. Their Conservation Status. BirdLife International, Cambridge.
- Vereijken, J. & P. van Tilburg. 1986. Winterwaarneming van een Dwerggorz *Emberiza pusilla*. De Kuluut 6: 13.

Carlo van Seggelen, Helenastraat 32, 5759 PM Helenaveen

Voedselpiramide in braakballen van Blauwe Kiekendieven

Boena van Noorden & Kyra van Zijderveld

In de winter van 1995/96 werd in de Deurnese Peel een slaapplaats van Blauwe Kiekendieven *Circus cyaneus* ontdekt. Enkele malen werden er slaapplaatsstellingen gehouden. Vervolgens kwam het idee op om op de slaapplaats braakballen te gaan verzamelen om meer te weten te komen over de voedselkeuze van de in de Peel slapende Blauwe Kiekendieven. De resultaten van de analyse van de braakballen bespreken we in deze bijdrage.

Materiaal en methode

De braakballen werden op 21 januari en 10 februari 1996 geraapt op de slaapplaats in het centrum van de Deurnese Peel (gemeente Deurne). De slaapplaats bestond voor het grootste deel uit een vlakte met verdorde Adelaarsvarens, waartussen zich pleksgevijs een meer open vegetatie van voornamelijk Pijpestrootje bevond. Daarnaast bevond zich op de slaapplaats enig berkenstruweel. De ruim 100 braakballen lagen in groepjes van 1 tot ca. 10 exemplaren

verspreid op de ca. 1,5 ha metende slaapplaats. Er werden minstens 12 verschillende roestplaatsen vastgesteld.

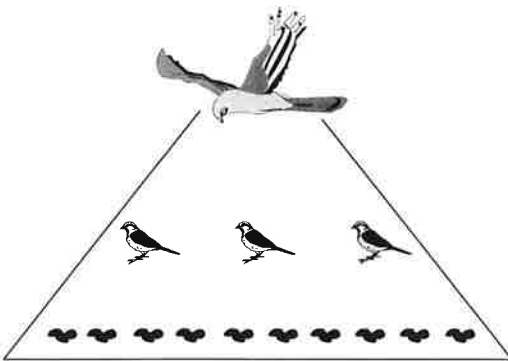
De slaapplaats werd driemaal geteld (20 januari, 29 februari en 6 maart 1996). Voor zover kon waargenomen sliepen de kiekendieven op de grond. Ze vielen in elk geval in op plaatsen waar zich Adelaarsvarens bevonden.

De braakballen werden gedroogd, gemeten met een schuifmaat en vervolgens droog uitgeplozen en de resten gedetermineerd. De aanwezige resten van muizen werden zo veel mogelijk tot op de soort op naam gebracht (Husson, 1962; Lange *et al.*, 1994). Losse kiezen en snijtanden werden niet verder dan op familieniveau gedetermineerd. Resten van veren werden niet nader onderzocht. Bij de aangetroffen snavels werd alleen het onderscheid tussen zaadeter en insekteneter gemaakt. De zaden werden zoveel mogelijk tot op de soort op naam gebracht met behulp van Beyerinck (1947). In totaal onderzochten we 78 braakballen op aanwezige resten.

Resultaten en discussie

De gemiddelde lengte van de braakballen bedroeg 44,5 mm (N=31). De langste braakbal had een lengte van 56,5 mm. Het weergeven van het kortste exemplaar heeft weinig zin omdat het niet altijd duidelijk is of het om een complete bal dan wel een stuk van een braakbal gaat. De dikte varieerde tussen de 15,0 en 26,0 mm. De gemiddelde dikte bedroeg 20,46 +/- 0,75 mm (n = 35, P<0,05).

Het gebruik van de afmetingen van de braakballen om de producent te achterhalen geeft bij de Blauwe Kiekendief geen uitsluitsel. De afmetingen vertonen overlap met die van ondermeer Kerkuil, Bosuil en Ransuil (Brown *et al.*, 1987). De braakballen van de Blauwe Kiekendief onderscheiden zich evenwel van die van uilen doordat de schedelresten vaak sterk zijn verweerd. Complete schedels werden zelden gevonden, terwijl dit bij uileballen zeer re-

Figuur 1. Schematische weergave van de voedselpiramide zoals aangetroffen in braakballen van de Blauwe Kiekendief. Aan de basis staan de primaire producenten in de vorm van zaden. Op het midden-niveau staan zaadeterende zangvogels als primaire consumenten (herbivoren). Aan de top van de piramide staat een Blauwe Kiekendief als secundaire consument (carnivoren).

gelmatig voorkomt. Bovenkaken werden zo nu en dan gevonden. De onderkaken waren in de meerderheid. Daarnaast werden vaak losse snijtanden en kiezen aangetroffen. De kleur van de van de (gedroogde) braakballen verschilde onderling weinig en was grijs. Verder worden braakballen van Bosuil, Ransuil en Kerkuil zelden in open vegetaties aangetroffen. Tijdens de determinatie werden er naast de verwachte woelmuizen, vrij veel resten van vogels aangetroffen. In 18 van de 78 ballen werden zaden aangetroffen. Al vlug bleek dat deze zaden in combinatie met resten van vogels werden aangetroffen. Niet alleen veren, vogelbotjes en snavels maar ook kleine steentjes die als maalsteentjes in de vogelmaag fungeren werden vastgesteld. In een braakbal van een topcarnivoor werden dus resten van vegetariërs (muizen en zaadetende vogels) en primaire producenten (zaden van groene planten) aangetroffen (figuur 1). Een voedselpiramide verpakt in een braakbal!

In tabel 1 is de verdeling van de 116 aangetroffen prooien afkomstig uit 74 braakballen weergegeven. In vier braakballen werden alleen haren aangetroffen, die niet zijn gedetermineerd.

We zien dat de Woelmuizen *Microtus spec.* 59% van de prooien uitmaken. Waarschijnlijk bestaat het

Prooi-soort	Aantal	Percentage
Woelmuis spec.	38	32%
Veldmuis	43	37%
Dwergmuis	2	2%
Dwergspitsmuis	1	1%
Vogel spec.	32	28%
Totaal	116	100%

Tabel 1. Het aantal prooien per soort aangetroffen in 78 braakballen van de Blauwe Kiekendief verzameld in de Deurnese Peel (januari en februari 1996).

Zaadsoort	Aantal	Voedselrijk milieu	Voorkeur omgewoelde bodem
Melganzevoet	111	x	x
Melde <i>Atriplex spec.</i>	29	x	x
Hanepoot	8		x
Varkensgras	6		x
Perzikkruid	4	x	x
Zwarte Nachtschade	3	x	x
Akkerhoornbloem	2		

Tabel 2. Het aantal zaden per plantensoort aangetroffen in braakballen van de Blauwe Kiekendief. Tevens zijn per soort enkele ecologische parameters aangegeven.

grootste deel van de niet nader gedetermineerde Woelmuizen uit Veldmuizen, omdat de tot op soort te bepalen resten allen betrekking hadden op deze soort. De voorkeur van de Blauwe Kiekendief voor de Veldmuis wordt door diverse onderzoekers bevestigd (o.a. van Manen, 1996 en Boedeltje & Zijlstra, 1981). De Blauwe Kiekendief heeft het vermogen om zich aan te passen aan een wisselend prooiaanbod (Bourgonje, 1994). Deze auteur vond in verschillende maanden percentage's van 9 tot 41% kleine zoogdieren (Woelmuizen, muizen, Bruine Rat en Muskusrat). Van Manen (1996) vond tot 99% Veldmuizen in de door hem geanalyseerde braakballen.

Bijna een derde deel van de prooien uit de Deurnese Peel bestond uit vogels (tabel 1). Dit is mogelijk een aanwijzing dat het aanbod aan Veldmuizen in deze winter niet optimaal was, waardoor een groter aandeel vogels op het menu kwam te staan. Deze veronderstelling kan alleen door meerjarig onderzoek worden gestaafd. In braakballen gevonden in het Fochteloërveen bleek het aandeel veldmuizen gedurende een periode van vijf opeenvolgende winters, met uitzondering van de laatst onderzochte winter (1994/95), vrij constant te zijn (van Manen, 1996). Het lager percentage aan Veldmuizen (49%) in deze laatste winter wijdt deze auteur aan een slecht muizenjaar.

Onder de 32 vogelprooieresten bevonden zich drie snavels, waarvan twee afkomstig van zaadeters, de derde snavel was van een insekteneter (mogelijk Roodborst).

Gezien het geringe aantal slaapplaatstellingen is het niet goed mogelijk een betrouwbaar beeld te geven van het maximale aantal Blauwe Kiekendieven dat gebruik heeft gemaakt van de slaapplaats. Minimaal werden er 3 wijfjes en 1 mannetje waargenomen die op een van de avonden op de slaapplaats invielen. In tabel 2 zijn de verschillende soorten zaden en hun aantallen weergegeven. Aan de opgegeven aantallen kunnen niet al te veel conclusies worden verbonden, omdat een groot aantal factoren het aantal zaden en het soort zaad bepaalt. Zo speelt het tijdstip waarop de zangvogel is gegrepen een rol. Indien de prooi-soort net aan het fourageren was blijven er veel gave zaden in de maag achter. Is het later dan zijn de meeste zaden verteerd. Wellicht verteert het ene zaad beter dan het andere. Er zijn verschillen in voedsel- (zaad-)keuze tussen de verschillende vogelsoorten. Verder spelen zaadproductie per soort en beschikbaarheid van het zaad in de loop van de

winter een rol. Opvallend is echter dat vrijwel alle zaden afkomstig zijn van planten die als akkeronkruid bekend staan. Uit tabel 2 blijkt dat vrijwel alle planten een hoge mestgift (N en P) verdragen. Dit leidt tot de conclusie dat de vogelsoorten in het intensieve gebruikte agrarische gebied van de Peelstreek zijn gegrepen en dus niet in de Peel zelf. Het merendeel van de geslagen Veldmuizen komt hier waarschijnlijk ook vandaan. Zichtwaarnemingen van in het agrarische gebied fouragerende Blauwe Kiekendieven bevestigen dit. In het veengebied wordt kennelijk relatief weinig tijd aan fourageren besteed. We moeten echter bedacht zijn op voorbarige conclusies. Zo zijn er sexeverschillen fourageerbiotoop gevonden. In het Fochtelooërveen fourageerden wijfjes vrijwel uitsluitend in het veengebied en de mannetjes zowel daarbinnen als daarbuiten (van Manen *et al.*, 1995). Verder blijken veel individuen vaste voedselterritoria te bezetten en te verdedigen (Boedeltje & Zijlstra, 1981). Er is in de Peel onvoldoende onderzoek verricht om dit te bevestigen.

Onbekend is of de aangetroffen zaden nog kiemkrachtig zijn. Zou dit het geval zijn, dan kan aan de reeks van zaadverspreiding door dieren een nieuwe worden toegevoegd. Namelijk zaadverspreiding door middel van braakballen van de Blauwe Kiekendief (roofvogels). Voor zover we konden nagaan is deze specifieke vorm niet eerder beschreven.

Het moge duidelijk zijn dat er er nog veel hiaten zijn in de kennis over de voedselkeuze en de fluctuaties

hierin over verschillende jaren in de Peelstreek. Verder is weinig bekend over het fourageergedrag en sexeverschillen hierin. Kortom er ligt hier nog een vrijwel geheel onontgonnen terrein open.

Dankwoord

Diverse mensen hebben bijgedragen aan de totstandkoming van dit artikel. Henk Alards en Ed van der Zwet verzamelden het grootste deel van de braakballen. Leden van Vogelwerkgroep de Peel hiepen mee met de analyse van de braakballen. Wij willen hen hiervoor bedanken.

Literatuur

- Beyerinck W. 1947. Zadenatlas der Nederlandse flora, Wageningen.
- Boedeltje G. & Zijlstra M. 1981. Territorialiteit, biotoop- en voedselkeuze bij de Blauwe Kiekendief *Circus cyanus* in de winter. *Limosa* 54: 73-80.
- Bourgonje A. 1994. Vergelijking van het voedsel van de Blauwe en Bruine Kiekendief in de winter in Zeeuws-Vlaanderen. *De Takkeling* 2 (2): 4-7.
- Brown R., Ferguson J., Lawrence M. & Lees D. 1987. Tracks and Signs of the Birds of Britain and Europe. Christopher Helm Publishers Ltd., London.
- Husson A.M. 1962. Het determineren van schedelresten van zoogdieren in braakballen van uilen. *Zoologische bijdragen* 5, Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden.
- Lange R., Twisk P., van Winden A. & van Diepenbeek A. 1994. Zoogdieren van West-Europa. KNNV-uitgeverij Utrecht.
- van Manen W., Dijkstra B., Feenstra H. & Mulder J., 1995. Roofvogels op het Fochtelooërveen en omgeving in de winter van 1994/95. *De Takkeling* 3: 53-63.
- van Manen W. 1996. Demografie en voedsel van overwinterende Blauwe Kiekendieven *Circus cyanus* in Drenthe. *Limosa* 69: 9-12.

Boena van Noorden, Maassingel 144, 5751 VS Deurne
Kyra van Zijderveld, Duinweg 105A, 1871 AG Schoorl

Opmars van de Orpheuspotvogel in Zuid-Limburg

Frank Ellenbroek

De Orpheuspotvogel *Hippolais polyglotta* doet vanaf het begin van de jaren tachtig pogingen om zich in Nederland te vestigen. In de eerste jaren had dit nog een bescheiden karakter, maar vanaf 1990 is het aantal voorjaarswaarnemingen sterk toegenomen (van

Beusekom, 1995). Er is tot nu toe sprake geweest van een sterke spreiding over het gehele land, met een relatief hoog percentage aan waarnemingen in Flevoland. Dit is opmerkelijk, want Flevoland ligt op enkele honderden kilometers van het dichtstbijzijnde

reguliere broedgebied in Noord-België (Cramp, 1992). Het enige gedocumenteerde broedgeval vond in 1990 ook in Flevoland plaats (van Beusekom, 1995). In 1994 dook de eerste Orpheusspotvogel op in Zuid-Limburg (Schepers, 1995). Een volop zingende vogel hield enige tijd een territorium bezet in het Geuldal bij Epen. Na consolidatie in 1995, waarbij opnieuw één territorium werd vastgesteld (Maasdal, van Noorden & Lemmens, 1995), deed de soort in 1996 weer een stap voorwaarts in de richting van een definitieve vestiging in Zuid-Limburg. In het navolgende wordt een beschrijving gegeven van territoriale Orpheusspotvogels op drie verschillende locaties in Zuid-Limburg. Er zitten een aantal vermeldenswaardige aspecten aan deze vestigingen. Deze worden kort uitgediept in relatie tot het toekomstperspectief voor de Orpheusspotvogel als broedvogel binnen de landsgrenzen.

Gebied en methode

In het kader van de lopende provinciale broedvogelkartering is in 1996 het Oostelijk Heuvelland vlakdekkend onderzocht. Dit gebied beslaat het noord-oostelijke deel van Zuid-Limburg met als zuidwestgrens het Geuldal ter hoogte van Schin op Geul. Voor een exacte beschrijving van de inventarisatie en de gebiedsgrenzen, zie Ellenbroek & van Noorden (1996). Andere delen van Zuid-Limburg worden jaarlijks onderzocht op schaarse broedvogels, zoals het Maasdal (zie bijvoorbeeld Kurstjens *et al.*, 1995). Voor het resterende en grootste deel van Zuid-Limburg zijn we echter aangewezen op losse meldingen van Orpheusspotvogels die het karakter zullen hebben van toevalstreffers. In totaal is ruwweg een derde van Zuid-Limburg in 1996 systematisch op broedvogels (en dus ook Orpheusspotvogels) onderzocht. In dit artikel wordt geen uitputtende beschrijving gegeven van verenkleeed en dergelijke om de determinatie te onderbouwen, maar krijgen andere interessante aspecten voorrang. De kenmerkende zang is in alle gevallen vastgesteld, en dit is al een grote stap op weg naar een betrouwbare determinatie van Orpheusspotvogels. Verder zijn alle vogels gecontroleerd op de belangrijkste structuur- en verenkleeedkenmerken, met name handpenprojectie (< 50 %, zie Harris *et al.*, 1991) en de afwezigheid van een opvallend lichtgekleurd veld op de armpennen. In sommige gevallen was ook de schetterende roep Huismusachtige roep behulpzaam bij de determinatie. De vogel van Wijlre is uitgebreid fotografisch gedocumenteerd; op de andere locaties is dit niet gelukt.

Waarnemingen

De eerste Orpheusspotvogel werd eind mei vastgesteld in het Geuldal bij Wijlre. Een kleine twee weken later werden bij de provinciale broedvogelkartering ook zingende Orpheusspotvogels ontdekt bij Schaesberg en Nieuwenhagen. Het verloop van de waarnemingen op deze drie locaties was als volgt.

Wijlre Op 25 mei ontdekte Rob Goldbach hier een zingende vogel in een bosje langs een parkeerplaats bij kasteel Wijlre. Dit bosje ligt op de overgang van een kleinschalig parkachtig landschap naar open grasland. Een dag later kon hij de vogel op dezelfde plek bevestigen. Ook op 28 mei was de Orpheusspotvogel nog actief zingend aanwezig. Er was toen sprake van een opmerkelijk hoge zangactiviteit in de late middaguren, waarbij de vogel eenmaal alle veren opzette en een bolronnd uiterlijk kreeg. De territoriale activiteit was zo groot dat even later een Spreeuw het moest ontgelden; deze werd uit het territorium verjaagd. Een dergelijk gedrag is alleen toen vastgesteld. In de weken hierna bleef het onduidelijk of de grote territoriale activiteit geleid had tot een broedgeval. Op 28 juni echter was er weer een Orpheusspotvogel present die zich uitgebreid aan het poetsen was. Deze vogel was erg vaal en had nauwelijks meer enig geel in het verenkleed, een opvallend contrast met de helder gekleurde vogel van een maand eerder. Na enige tijd ging de vogel foerageren en kwam al snel terug met voer in de snavel. Dit herhaalde zich enkele malen volgens een vast patroon en telkens verdween de vogel op dezelfde plaats in dicht struikgewas. Een jagende Sperwer zorgde voor consternatie en toen bleek er ook met zekerheid een tweede Orpheusspotvogel aanwezig te zijn, want beide vogels zaten volop te alarmeren. Er is niet gezocht naar het nest, maar het voedseltransport wijst overduidelijk in de richting van een broedgeval; het tweede van Nederland na de succesvolle poging van 1990 in Flevoland. Op 9 juli is de plek nogmaals gecontroleerd. Ondanks lang wachten zijn er toen geen Orpheusspotvogels meer vastgesteld en het is onwaarschijnlijk dat er op deze datum nog nestjongen waren.

Schaesberg In de vroege ochtend van 5 juni zat hier een vogel volop te zingen in een klein parkbosje aan de voet van een torenflat. Het terrein ligt aan de rand van een groene enclave in het stedelijke gebied van Heerlen. De vogel was verre van schuw en kon enige tijd op een afstand van enkele meters bestudeerd worden. Bij

Orpheusspotvogel, Wijlre, juni 1996 (foto: R. Schols)

een controlebezoek in de namiddag van dezelfde dag kon de Orpheusspotvogel op dezelfde plek worden teruggevonden. Dit ging echter veel moeizamer dan 's ochtends, want de vogel zong slechts enkele malen kortstondig en was moeilijk te bekijken. Ondanks meerdere pogingen kon de vogel enkele dagen later op deze plek niet meer teruggevonden worden. Al snel na de ontdekking is de kruidenvegetatie door een ijverige groenbeheerder platgemaaid. Het is waarschijnlijk dat de Orpheusspotvogel het hierdoor op deze plek al snel voor gezien hield. Door de korte aanwezigheidsduur voldoen de waarnemingen niet de criteria voor een territorium.

Nieuwenhagen Hier werd op 7 juni een zingende vogel opgemerkt in een spoorwegtalud aan de rand van de bebouwde kom. Het talud is ter plaatse een meter of tien hoog. De zuidhelling was begroeid met brem, Vlier, jonge eiken en berken, gelardeerd met een uitbundige kruidenvegetatie. De zuidhelling werd begrensd door een bomenrij met eik en Zoete Kers. De vogel zat enige tijd in het topje van een Robinia te zingen en op deze manier konden de belangrijkste determinatiekenmerken snel worden vastgesteld. Al snel verdween de vogel in het struikgewas en kon ondanks geduldig wachten niet meer teruggevonden worden. Nadien zijn meerdere pogingen ondernomen om de vogel terug te vinden. Alleen op 21 juni had dit succes. In een periode van meer dan een uur posten kwam de vogel eenmaal roepend tevoorschijn. Ook werd er toen kortstondig zang gehoord. De waarnemingen zijn als territorium in het broedvogelbestand van de Provincie Limburg opgenomen.

Discussie

Er is in de drie gevallen een aantal gemeenschappelijke factoren te herkennen in habitat, gedrag e.d. die de moeite waard zijn om wat verder uit te werken en die mogelijk wat licht kunnen werpen op de verdere kansen op verdere uitbreiding van de Orpheusspotvogel in Zuid-Limburg.

Habitat De drie locaties vertonen een aantal gemeenschappelijke kenmerken in vegetatiestructuur. Het betreft telkens kleine bosjes in een half-open landschap die deels bestaan uit dicht struikgewas afgewisseld met een paar hogere bomen en pleksgevijs hoog opschietende kruiden. De bomen worden gebruikt als zangpost en de struik- en kruidenvegetatie dienen hoogstwaarschijnlijk als foerageergebied (en nestplaats). Een dergelijke vegetatie is zowel qua structuur als soortensamenstelling weinig bijzonder en op veel plaatsen te vinden. Er is een grote overeenkomst met de plaatskeuze van de broedvogels van de Flevopolder in 1990. Deze hielden een territorium bezet in jonge aanplant grenzend aan een hoog populierenperceel (van Beusekom, 1990). Ook hier werden bomen gebruikt als zangpost en de lage aanplant met een goed ontwikkelde kruidlaag als foerageergebied (en nestplaats).

Gezien het feit dat het beschreven habitat alom vertegenwoordigd is en dat maar een klein deel van Zuid-Limburg in 1996 systematisch onderzocht is, lijkt het niet gewaagd om te veronderstellen dat er meer Orpheusspotvogels in Zuid-Limburg hebben gezeten dan er nu zijn vastgesteld. Op basis van de

beschikbare informatie is het niet mogelijk om tot een zinvolle aantalschatting voor heel Zuid-Limburg te komen. Het is echter niet uitgesloten dat het aantal territoriale vogels nu al in de dubbele cijfers zit.

Gedrag Het gedrag van alle beschreven Orpheuspotvogels vertoonde een opmerkelijk contrast. De zingende vogels waren vaak gemakkelijk te vinden, niet alleen doordat de zang langdurig ten gehore werd gebracht, maar ook omdat ze daarbij vaak opvallende zangposten bezetten en van verre zichtbaar waren. De vogel van Wijlre zong niet alleen in het favoriete bosje bij de parkeerplaats maar verplaatste zich ook af en toe richting Geul en kon bijvoorbeeld zingend worden gezien in de top van een forse knotwilg. De favoriete zangpost van de vogel in Schaesberg was op een meter of zes hoogte in een forse berk, en de vogel van Nieuwenhagen werd ontdekt, zingend in de top van een even forse Robinia. Opvallende zangposten lijken daarmee een consequent verschijnsel te zijn en ze wijken daarmee af van Spotvogels *Hippolais icterina*, die vrijwel nooit langdurig dergelijke open zangposten innemen. Van Beusekom (1995) beschrijft bij de broedvogels in de Flevopolder dat ook hier sprake was van een hoge zangpost (5-8 m hoogte, in populier). De auteur geeft echter ook aan dat de vogel goed verborgen zong, een opvallend verschil met de Zuidlimburgse vogels. Een andere vogel in de Flevopolder (Flediteweg, 1993) zat wel vaak in de toppen van lage boompjes (van Beusekom, in lit.). In contrast met het gedrag tijdens zang vertoonden niet-zingende vogels een zeer verborgen gedrag en het vergde soms veel zitvlees om een vogel terug te vinden. De vogel van Nieuwenhagen liet eind juni meer dan een uur niets van zich merken alvorens even tevoorschijn te komen en te roepen. Ook de vogel(s) van Wijlre lieten soms vergeefs op zich wachten. Gewone Spotvogels verraden hun aanwezigheid in een dichte vegetatie nog wel eens door hun kenmerkende roep te produceren. De ervaring met de Zuidlimburgse Orpheuspotvogels is dat deze veel minder geneigd zijn om te roepen en om zich bovendien diep in de vegetatie te verstoppen. Het heimelijke gedrag komt overeen met de beschrijving van van Beusekom (1995), die in contrast met het voorgaande eveneens opmerkt dat de vogels hun aanwezigheid regelmatig kenbaar maakten door de karakteristieke roep. Ook Harris *et al.* (1991) wijzen op het stiekeme gedrag van Orpheuspotvogels.

Interactie met Spotvogels Het is opvallend dat op alle drie de locaties territoriale Spotvogels in de directe nabijheid (10-50 m) van de Orpheusspotvogels te vinden waren. In één geval werd directe interactie waarnomen. Bij Schaesberg sloeg de verwarring onder de waarnemers toe toen een roepende Spotvogel present was op de plek waar eerder die dag de Orpheusspotvogel zat. Vervolgens zagen de waarnemers dat even later op dezelfde plek twee spotvogels (met een kleine s) elkaar achterna zaten en als afsluiting van deze actie begon de Orpheusspotvogel volop te zingen. De identiteit van de elkaar achterna zittende vogels kon niet worden vastgesteld, maar op basis van de hele situatie is het waarschijnlijk dat de Orpheusspotvogel de Spotvogel uit z'n territorium heeft verjaagd.

Deze waarnemingen maken het niet aannemelijk dat de aanwezigheid van gewone Spotvogels een belangrijke remmende factor is bij de vestiging van Orpheuspotvogels. Bovendien zijn Spotvogels op zichzelf in Zuid-Limburg al niet talrijk met een kleine 400 vastgestelde territoria in een gebied dat driekwart van Zuid-Limburg beslaat (van Noorden & Lemmens, 1995; Ellenbroek & van Noorden, 1996). De Nederlandse BMP-trend wijst er bovendien op dat de soort de laatste jaren sterk in aantal achteruit is gegaan, althans in bosachtige gebieden (van Dijk *et al.*, 1996).

Pespectief

Na een periode van 15 jaar met verspreide waarnemingen over heel Nederland lijkt de Orpheusspotvogel nu bezig met een opmars in de regio die het best aansluit op het aaneengesloten areaal: Zuid-Limburg. Dit lag in de lijn der verwachting, omdat het areaal in België recentelijk is opgeschoven tot in de buurt van Luik. Om een inschatting te maken van het perspectief in de komende jaren zijn een aantal overwegingen van belang.

Het habitat waar de Orpheuspotvogels zich in 1996 gevestigd hebben is ruimschoots voorhanden en lijkt geen beperkende factor te zijn. Serieuze concurrentie met gewone Spotvogels is om verschillende redenen onwaarschijnlijk. Tenslotte is er geen enkele goede reden te bedenken waarom klimatologische aspecten, die vaak worden genoemd bij grote areaalveranderingen, een verdere noordwaardse uitbreiding zullen tegenhouden.

Als ook de populatieontwikkeling in het vaste broedgebied meer naar het zuiden florissant blijft verlopen en er hierdoor een migratiedruk blijft bestaan lijkt

voorlopig weinig een verdere opmars van deze zuidelijke immigrant in de weg te staan.

Dankwoord

Dank gaat uit naar Rob Goldbach voor informatie over zijn ontdekking van de Orpheusspotvogel bij Wijlre. Ruud van Beusekom beschreef zijn waarnemingen aan Orpheusspotvogels in Flevoland, zorgde de nodige literatuur en gaf commentaar op een concept van dit verhaal.

Literatuur

van Beusekom R.F.J. 1995. Orpheusspotvogel broedend in Flevoland in 1990. Dutch Birding 17: 240-244.

Cramp S. (red.). 1992. The Birds of the Western Palearctic vol. VI. Oxford University Press, Oxford.

van Dijk, A.J., F. Hustings, H. Sierdsema & T. Verstrael. 1996. SOVON broedvogelverslag 1993. SOVON monitoringrapport 1996/02, Beek-Ubbergen.

Ellenbroek F. & B. van Noorden, 1996. Provinciale broedvogelkartering van de Oostelijke Mijnstreek in 1996: een overzicht. Limburgse Vogels 7(2): 47-55.

Harris A., L. Tucker & K. Vinicombe, 1991. Vogelbepaling, Thieme, Baarn.

Kurstjens G., P. Beckers, J. Reneerkens & N. Reneerkens, 1995. Broedvogels in het Maasplassengebied in 1994. Rapport in eigen beheer, Thorn.

van Noorden B. & K. Lemmens, 1995. Eerste resultaten van de provinciale broedvogelkartering in het Westelijk Heuvelland in 1995. Limburgse Vogels 6(2): 59-67.

Schepers F. 1995. Orpheusspotvogel, een verwachte aanwinst. Limburgse Vogels 5: 64-66.

Frank Ellenbroek, Joke Smitsplein 89, 3581 PZ Utrecht

Bijzondere waarnemingen

Het jaar van de Middelste Bonte Spechten

Hoewel het nog niet om is, zal het jaar 1997 ongetwijfeld in de boeken worden bijgeschreven als het jaar van de Middelste Bonte Spechten. De eerste voortekenen hiervoor waren er al vanaf het najaar van 1996. De eerste vogels doken in oktober op diverse plaatsen in Zuid-Limburg op, onder meer nabij Gulpen (Kasteel Neubourg, 9 oktober) en Mechelen (Schweibergerbos, 13 oktober). Daarna volgden nog enkele waarnemingen, maar het feest barste pas echt los in het vroege voorjaar van 1997. Op minstens *dertien* verschillende locaties werden Middelste Bonte Spechten aangetroffen. Wat vele vogelaars hoopten, gebeurde...: diverse vogels bleven hangen en vertoonden territoriumgedrag. In diverse gevallen werden paartjes en paringen waargenomen. De klap op de vuurpijl waren de drie paartjes nabij Posterholt, waarvan minimaal twee paar met succes jongen grootbrachten. Daarnaast was er nog een succesvol broedgeval in het Savelsbos. Het is voor het eerst sinds 1962, toen in Ambt Delden (Overijssel) werd gebroed, dat er in Nederland weer een broedgeval plaatsvond. Hieronder

volgt een korte terugblik op de per 10 juni 1997 bekende stand van zaken in de provincie Limburg.

Boswachterij Vaals Al in 1994 werd hier de eerste Middelste Bonte Specht waargenomen, toen in februari een vogel in het Kerperbos verbleef (M. Berlijn). In 1995 werd eenmalig een baltsende vogel op 1 maart waargenomen in het Elzetterbos, maar kon hier ondanks intensief inventarisatiewerk datzelfde seizoen niet meer worden teruggevonden (F. Schepers). Vanaf 28 januari tot en met maart 1996 werd een territoriale vogel in het Kerperbos aangetroffen, op dezelfde locatie als in februari 1994. Mogelijk was er zelfs een tweede baltsende exemplaar (J. Janssen). Vermoedelijk dezelfde vogel werd ook in april 1996 hier nog waargenomen (L. Linnartz). Er waren evenwel geen aanwijzingen voor paarvorming, laat staan een broedpoging.

Vanaf december 1996 tot zeker 22 maart 1997 was in het Kerperbos wederom in dezelfde bospercelen als in 1995 en 1996 een Middelste Bonte Specht aanwezig (J. Janssen). De vogel werd hier nadien niet meer gezien. In het Elzetterbos werd op 16 februari 1997 een baltsend mannetje gezien, de eerste van een grote reeks waarnemingen op deze plek (F. Schepers). De

Middelste Bonte Specht bij nestholte (tweede opening van boven), landgoed Aerwinckel, Posterholt (foto: R. Schols)

vogel bleek in april gepaard (paring werd waargenomen), inspecteerde nestholten en werd voor het laatst gezien in mei. Ondanks verwoedde pogingen kon geen nest worden gelocaliseerd; het is echter goed mogelijk dat de vogel toch tot broeden is overgaan. Bewijs hiervoor ontbreekt dus helaas.

In eerste instantie werd gedacht dat deze vogel afkomstig was van het Kerperbos, maar tussen 1 en 24 april werd in de buurt van het Kerperbos eveneens drie maal een territoriaal mannetje aangetroffen (R. van Dongen). Gezien de afstand tot het Elzetterbos (ca. 1,5 km) is het aannemelijk dat het een tweede territorium betrof.

Samenvattend kan gezegd worden dat in de Boswachterij reeds vanaf 1994 Middelste Bonte Spechten worden aangetroffen, maar dat pas in 1997 sprake was van minimaal één paartje en een tweede territorium.

Overige territoria Zuid-Limburg Naast de gevallen in de Boswachterij Vaals werden in Zuid-Limburg nog minimaal drie andere territoria aangetroffen. In het Schweibergerbos, waar op 13 oktober 1996 een druk roepende vogel werd gevonden (F. Schepers), werd tussen 2 en 25 april 1997 een mannetje, soms luid roepend, aangetroffen (F. Ellenbroek). Er waren geen aanwijzingen voor een tweede vogel. In het Kruisbos, ca. 1,5 km verderop in hetzelfde boscomplex, werden op 25 april 2 mannetjes ontdekt die elkaar achterna zaten (F. Ellenbroek). Een derde vogel (vrouwje?) zat hier vlakbij en produceerde de

contactroep. Later werd hier een paartje teruggevonden, waarvan het mannetje een Grote Bonte Specht verjoeg. Een broedpoging in dit zeer geschikte gebied behoort zeker niet tot de onmogelijkheden; bewijs hiervoor ontbreekt helaas.

Geheel westelijk in Zuid-Limburg, bij de Riesenbergring in het Savelsbos, werd op 25 oktober 1996 de eerste waarneming van een Middelste Bonte Specht gedaan (H. Reumers). Daarna werden hier regelmatig vogels waargenomen, met op 2 april zelfs 4 exemplaren! In de nabijheid werd een nest gevonden, waarvan de jongen begin juni uitvlogen (J. Creuwels & I. Edens). Waarnemingen in of in de nabijheid van geschikte broedbiotopen betroffen een exemplaar in Kasteelpark Neubourg, Gulpen (9 oktober, P. & J. Wouters), een exemplaar in het Veursbos nabij St. Martensvoeren, enkele kilometers van de Zuidlimburgse grens (22 december 1996, F. Schepers), het Watervalderbos bij Ulestraten (24 november, T. de Jong e.a.).

Landgoed Aerwinckel en Munnichsbos, Posterholt In het Landgoed Aerwinckel was in eerste instantie sprake van minimaal twee territoria (J. Boeren). De eerste vogel, een mannetje, werd gezien op 10 en 11 maart 1997. Op 15 maart werd hier een baltsend paartje gezien. Dit paar bouwde een nest in een halfdode populier temidden van prachtig oud eikenbos; in het weekend van 7 juni vlogen de jongen uit. Een ander exemplaar werd eveneens in het Landgoed Aerwinckel ontdekt, maar nu in een gedeelte waar oude eiken van meer dan 100 jaar afgewisseld worden door fijnsparren, beuken en enkele oude populieren (P. Beckers). Op 30 maart werden hier een paartje gezien, dat waarschijnlijk aan het broeden is geslagen. Een nest kon echter niet worden gelocaliseerd (J. Boeren).

Wat al langer werd vermoed door enkele waarnemers, werd begin juni bevestigd: er bevond zich nog een derde territorium, gelegen in het Munnichsbos. Rond 1 juni werd hier het nest gevonden, waarin zich minimaal één jong bevond (P. Palmen) waarvan foto's konden worden gemaakt. Dit betekent dat zich in dit gebied op zeer korte afstand van elkaar drie paar Middelste Bonte Spechten bevonden!

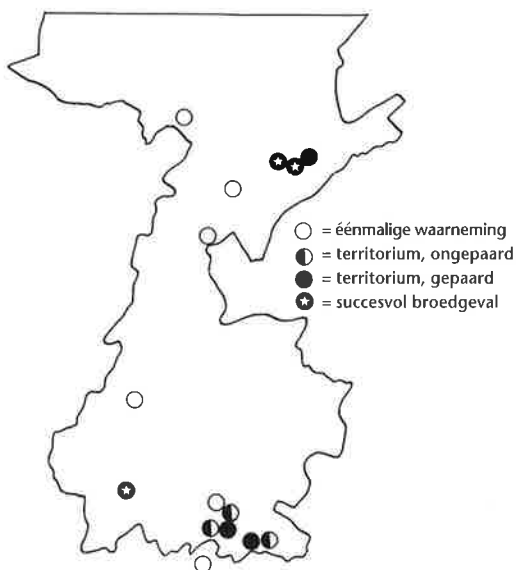
Andere gevallen Midden-Limburg Ook op andere plekken in Midden-Limburg werden Middelste Bonte Spechten waargenomen. In Susteren werd op 11 oktober 1996 in het IJzeren Bosch een Middelste Bonte Specht gezien (P. Evers). Deze werd niet meer teruggezien, maar op 15 november verscheen een

Periode	Aantal waarnemingen
tot 1940	5
1941-1960	4
1961-1980	10
1981-1983	4
1984-1990	?
1990-1996	13
1997	10-tallen (dit overzicht)

Tabel 1: Aantal waarnemingen van de Middelste Bonte Specht in Limburg, 1990-1997 (bronnen: Hens, 1965, Ganzevles et al., 1984, Vogelarchief Limburg).

vogel in 'tHout, ongeveer een kilometer hier vandaan (SME). Vermeldenswaardig is zeker ook de waarneming van een paartje, waarvan een vogel werd gefotografeerd, in het Meggelveld bij Wesseem (I. Keijers). Ondanks zoekpogingen kon ook hier geen vogel meer worden teruggevonden (G. Kurstjens). Tenslotte werd op 22 maart 1997 1 roepend mannetje bij het Kranenbroekerven te Echt aangetroffen (J. Boeren e.a.).

Met al deze waarnemingen, minimaal vijf territoria (Kerper-, Elzetter-, Schweiberger- en Kruisbos, Aerwinckel) en zelfs drie vastgestelde en succesvolle broedgevallen (Savels- en Munnichsbos, Aerwinckel) lijkt de Middelste Bonte Specht definitief voet op Nederlandse bodem te hebben gezet. De gestage

Figuur 1: Waarneemplaatsen van de Middelste Bonte Specht in Zuid- en Midden-Limburg in oktober 1996 tot en met juni 1997 (bron: Vogelarchief Limburg).

voortgang in Wallonië (populatie in 1973-1977 geschat op 250 paar (Devillers, 1988), in 1991-1992 geschat op 530-650 broedparen) en een reële uitbreiding van deze populatie in noordelijke richting (Schmitz, 1993), lijkt een plausibele verklaring voor de beginnende kolonisatie. Immers, de meest noordelijke gevallen in Wallonië werden al in 1991-1992 direct ten zuiden van de Zuidlimburgse grens aangetroffen (Schmitz, 1993). Ook aan Duitse zijde is sprake van dichtbijgelegen broedpopulaties. Op ca. 20 km afstand van de Limburgse grens is dat vooral de populatie in het Hambacher Wald nabij Jülich van belang. Deze populatie was in 1972-74 zeker 47 territoria groot (Schwarthoff, 1974). Hoe de populatie zich daarna heeft ontwikkeld is ons onbekend, maar de 'geruchten' zijn dat er nog minimaal 20 paar aanwezig zijn. Ook in het Aachener Wald zou de Middelste Bonte Specht aanwezig zijn, maar de populatie lijkt hier juist erg klein te zijn (mond. meded. F. Hustings).

Maar er lijkt meer aan de hand. Naast de te verwachten dispersie vanuit de zuidelijke of misschien oostelijke populaties, duiden de waarnemingen in Midden- en Noord-Nederland (Janssen, 1997), alsook het plotselinge karakter van de toename van Middelste Bonte Spechten, op een zekere influx of invasieachtig optreden. Opmerkelijk is dat ook soorten als Vlaamse Gaai, Grote Bonte Specht, Boomklever en Vuurgoudhaantje in september en oktober 1996 trekbewegingen vertoonden (zie waarnemingenrubriek; Reneerkens, *in prep.*), veelal in noordelijke en noordwestelijke richtingen. Dit zou kunnen duiden op een Middeneuropese herkomst.

Hoe het ook zij, de aanwezigheid van vijf territoriale paartjes (Munnichsbos, Aerwinckel, Elzetterbos, Savelsbos en Kruisbos) en drie succesvolle broedgevallen duiden erop dat de kiem voor een verdere ontwikkeling van de populatie van de Middelste Bonte Specht gelegd is. Gezien het voorkeurs habitat (middeloud tot oud, structuurrijk eikenbos) zijn er nog heel wat plekken in Limburg (en daarbuiten) waar we deze fraaie vogel kunnen verwachten. Gezien de relatief beperkte inventarisatie-activiteiten in bossen, is het goed mogelijk dat in 1997 nog meer territoria aanwezig waren. Ons pleidooi voor 1998 is dan ook: vogelaars, trekt het bos in!

Oproep

Er zijn ongetwijfeld personen die aanvullingen hebben op het bovenstaande overzicht. We houden ons

aanbevolen voor deze waarnemingen. U kunt deze op de gebruikelijke wijze insturen, voorzien van detailinformatie (beschrijving, gedrag, biotoop e.d.), naar het Vogelarchief Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht. Zodoende zijn we in staat in een volgende publicatie een uitgebreider overzicht van de stand van zaken te publiceren. Daarmee kunnen we de hopenlijk voortgaande kolonisatie van deze soort op de voet blijven volgen.

Literatuur

- Devillers P. 1988. Pic mar, *Dendrocopos medius* in Devillers P., Roggeman W., Tricot J., Del Marmol P., Kerwijn C., Jacob J.P. & Anselin A. Atlas van de Belgische Broedvogels. K.B.I.N., Brussel.
- Janssen J. 1997. Middelste Bonte Spechten in Limburg en elders in Nederland. Dutch Birding 19 (2): 94.
- Schmitz L. 1993. Distribution et habitat du Pic Mar (*Dendrocopos medius*) en Belgique. Aves 30 (3-4): 145-166.
- Schwarthoff H. 1974. Vögel im Julicher Land, Mittelspecht (*Dendrocopos medius*). Beiträge zur Avifauna des Rheinlandes, heft 4. Gesellschaft Rheinischer Ornithologen.

Frans Schepers, Cornwallplein 18, 6137 JW Sittard
Jan Boeren, Raadhuisstraat 24, 6061 EA Posterholt
Frank Ellenbroek, Joke Smitsplein 89, 3581 PZ Utrecht

Breedbekstrandlopers bij Broekhuizen in mei 1996

Op donderdag 16 mei 1996 rond 18.00 uur brachten Justin Jansen en Patrick Palmén een bezoek aan de door kleiwinning ontstane plasjes langs de Maas ten zuidoosten van Broekhuizen (Noord-Limburg), een terrein waar eerstgenoemde waarnemer in die tijd vrijwel dagelijks vogels telde. De laatste dagen was er goede doortrek van steltlopers geweest met o.a. dagmaxima van 17 Groenpootruiters en 15 Bosruiters, maar ook een Limburgse zeldzaamheid als de Steenloper. Al snel na aankomst in het gebied kreeg Justin Jansen een strandloper in beeld, die opviel door zijn relatief gestreepte rug. Na de vogel dichter te hebben benaderd, kwamen zij verbijsterd tot de conclusie dat dit een Breedbekstrandloper *Limicolafalcinellus* was... in gezelschap van maar liefst vijf soortgenoten.

De vogels trokken constant met elkaar op. Daardoor was het af en toe mogelijk, vooral na verstoring door roofvogels, om zes Breedbekjes en 12 Bosruiters in één groep boven het gebied te zien vliegen: een on-

Nederlands schouwspel, dat je zeker niet in het binnenland verwacht! Als bewijsmateriaal werden nog enkele foto's van de vogels gemaakt, die vanwege de grote afstand niet geschikt zijn voor publicatie. Via de semafoon werd de waarneming doorgegeven, wat er toe leidde dat Arjan Ovaas zijn macaronimaaltijd iets sneller dan gemiddeld naar binnen werkte, op de fiets sprong en in een sneltreinvaart het traject Velden - Broekhuizen aflegde. Hij was de enige vogelaar die de Breedbekken die dag nog waarnam. Degelijk onderzoek van de omgeving leverde die avond nog vier Bontbekplevieren en één Temminck's Strandloper op. De volgende dag waren nog steeds Breedbekstrandlopers in de kleiputten aanwezig. Ton Cuypers, Math Dolmans en enkele andere vogelaars uit den lande namen 's morgens nog vier exemplaren waar; 's middags waren er nog drie present. Om 18.10 uur zag Hans Vrolijk deze vogels hoog in noordelijke richting wegvliegen. Zoekacties in het weekend leverden geen Breedbekstrandlopers meer op. Naast de algemene steltlopersoorten werden nog wel één Zilverplevier en 13 Bontbekplevieren gezien.

Beschrijving

De beschrijving is gebaseerd op aantekeningen die Arjan Ovaas op 16 mei maakte, aangevuld met gegevens van Justin Jansen. Een uitgebreide versie van de beschrijving is bij het CDNA ingediend. De vogels zaten op ca. 80 m afstand en zijn tijdens bewolkt weer en bij avondlicht beschreven. Daardoor zijn verenkleeddetails niet alle even goed gezien.

Grootte en bouw Moeilijk te vergelijken met andere steltlopers. Leek van snavel- tot staartpunt zo'n 20 à 30% korter dan Bosruiter (ter vergelijking aanwezig), maar met veel kortere poten. Poten leken ook duidelijk korter dan bijv. bij de Bonte strandloper (echter niet aanwezig). In rust hadden de vogels een nogal ineengedoken houding, het leek alsof ze hun kop tussen de schouders trokken. Door de verhouding van pootlengte-lichaamslengte maakten de vogels een lange indruk voor een strandloper. Relatief steil voorhoofd, waardoor kop enigszins driehoekige indruk maakte (hoge kruin). De vleugelpunten staken een fractie voorbij de staartpunt, de handpennen waren in zit iets langer dan de tertials. De snavel was ongeveer even lang of iets langer dan de kop, vrijwel recht met aan de punt een licht knikje.

Verenkleed Kop gaf zeer gestreepte indruk, vooral in voorzicht; donker zwartbruine kap, duidelijke

dubbele lichte wenkbrauwstreep vanaf snavelbasis tot ver achter oog, smalle baan tussen wenkbrauw- en zijkruinstreep zwartbruin, splitsing wenkbrauw- en zijkruinstreep voor het oog. Mantel, schouderveren en grote dekveren donker zwartbruin, vrijwel alle duidelijk lichtgerand. De lichte randen aan de schouderveren zorgden voor een paar lichte strepen op de rug, die vooral in achteraanzicht opvielen; kleine en middelste dekveren grijsbruin, ook met lichte randen. Tertials, arm- en slagpennen zwartbruin met lichte randen. Keel met grijsbruine vlekking; borst duidelijk zwartbruin gevlekt, vlekking liep bij enkele exemplaren vrij ver tot op flanken door; scheiding van de gevlekte borst met de witte buik en onderstaartdekveren scherp.

Naakte delen Poten donkergrijs tot zwart, snavel zwart, iris donker.

Er was enige variatie tussen de verschillende individuen. Vooral de mate van vlekking op de flanken en de hoeveelheid zichtbare grijsbruine veren in de vleugel waren hier de oorzaak van. Onderlinge vergelijking was goed mogelijk omdat de vogels vaak dicht bijeen foerageerden. Dit foerageergedrag was bedachtzaam en vond zowel plaats in ondiep water (tot buikdiepte) als op het slik. Als de vogels gealarmeerd waren, zakten ze rustig door de poten en drukten zich zo. Eénmaal joeg een Sperwer alle vogels op en kon de roep worden gehoord: een hoog trillend "trrrruiet", het "trrr"-deel iets dalend en het slot van de roep weer iets stijgend. In vlucht werd gezien dat de Breedbekstrandlopers een donkere bovenvleugel met witte vleugelstreep, en een groten-deels witte ondervleugel hadden. De stuit was zwart met lichte zijranden en de staart was geheel donker, waarbij het midden het donkerst van tint was.

Voorkomen in Europa, Nederland en Limburg

De Breedbekstrandloper is een broedvogel van natte veengebieden verspreid over het noordelijk Palearctisch gebied. Hij komt voor in noordelijk Scandinavië en verder naar het oosten in ver uiteen gelegen broedgebieden in Rusland. De overwinteringsgebieden liggen voornamelijk langs de kusten van zuidelijk Azië, hoewel overwintering in Afrika ook voorkomt (Hayman *et al.*, 1986). Van en naar de Scandinavische broedgebieden wordt een zuidoost-noordwest gerichte trekroute gevolgd, waardoor West-Europa niet in de reguliere trekbaan van de soort ligt. In Nederland zijn tot en met voorjaar 1996 50 waarne-

mingen van in totaal 74 Breedbekstrandlopers bekend. Tijdens het voorjaar zijn Breedbekstrandlopers tussen 1 mei en 2 juni waargenomen, met het merendeel van de waarnemingen in de tweede (19 waarnemingen) en derde (15 waarnemingen) decade. Vaak worden voorjaarswaarnemingen gedaan in periodes met langdurige oost- tot noordoostenwind. Ook bij de Broekhuizense waarneming was dat het geval. Najaarswaarnemingen vonden plaats tussen 21 juli en 4 september. Veel waarnemingen werden verricht in het Oostvaardersplassengebied en in de Lauwersmeer, twee plaatsen die altijd al als eldorado voor steltlopers zijn beschouwd. Hier werden ook enkele malen groepjes Breedbekken gezien; de grootste bestond uit acht exemplaren langs de Oostvaardersdijk van 11 tot 13 mei 1984. Indien de waarneming van Broekhuizen door het CDNA wordt geaccepteerd, betreft het de op één na grootste groep Breedbekstrandlopers die ooit in Nederland is gezien.

Deze waarneming is echter extra bijzonder. Echte binnenlandwaarnemingen van Breedbekstrandlopers zijn uiterst schaars. Slechts één door het CDNA aanvaarde waarneming is ons bekend: een adulte vogel in de Ooypolder bij Nijmegen op 21 juli 1986. Toch zijn er al waarnemingen uit Limburg bekend, deze zijn echter niet door het CDNA beoordeeld: 22 augustus 1964, één exemplaar in de Grote Peel en 11 tot 13 mei 1978 drie exemplaren te Eysden (Ganzevles *et al.*, 1985).

Literatuur

- Ganzevles W., F. Hustings, F. Schepers, J. Ummels & W. Vergoossen, 1985. Vogels in Limburg. Publicatie NHG, reeks XXXV, aflevering 5-15.
- Hayman P., J. Marchant & T. Prater, 1986. Shorebirds - An identification guide to the waders of the world, Croom Helm, London.

Justin Jansen, Blitterswijkseweg 6, 5871 CE Broekhuizen

Arjan Ovaa, Gruttostraat 5, 5941 JD Velden

Opnieuw Terekrutter te Buggenum

In de morgen van vrijdag 3 mei 1996 bracht Dennis Meeuwissen een bezoek aan het grindgat de Bouweerd te Buggenum in de hoop leuke voorjaarsgasten aan te treffen. Eén van de eerste vogels waar hij zijn

telescoop op richte was een steltloper die aan de rand van de plas druk foerageerde. De spanning nam toe toen de vogel een sterk opgewipte snavel (geel)oranje poten bleek te hebben. Deze kenmerken, gecombineerd met twee donkere lengtestrepen op de grijsbruine bovendelen en een enigszins gedrongen voorkomen, konden immers niets anders betekenen dan dat het een Terekruiter *Xenus cinereus* in zomerkleed betrof. Met behulp van enkele vogelhandboeken (onder andere Hayman *et al.*, 1986), die door de in allerijl gewaarschuwde Ivo Meeuwissen waren meegebracht, kon deze determinatie worden bevestigd. Nadat de ontdekking bekend werd gemaakt konden in de loop van de dag vele tientallen toegesnelde belangstellenden (waaronder een 'reality birder' die vanuit Horst was komen fietsen!) de vogel tot in de avond bekijken. Ondanks uitgebreid zoekwerk werd de vogel de volgende dag niet meer teruggevonden.

Beschrijving

De vogel had een gedrongen voorkomen, een horizontale houding en redelijk korte poten en zat wat betreft grootte tussen de eveneens aanwezige Kemphaan en Oeverloper in. Opvallend was de duidelijk opgewipte snavel die ongeveer anderhalf maal de lengte van de kop mat. De kop was grijs van kleur afgezien van de witte keel en oogring alsmede een donkere smalle oogstreep. Meest kenmerkend aan de grotendeels grijsbruine bovendelen waren de twee donkere lengtestrepen die wijzen op een adulte vogel in zomerkleed. De onderdelen waren overwegend wit met uitzondering van de grijze borst die naar de zijkanen toe donkerder werd en een band vormde. Tijdens de vlucht was een witte achtervleugelrand zichtbaar (herinnerend aan Tureluur) en werd tweemaal een drielettergreepig zacht, eentonig en vriendelijk 'duu-duu-duu' gehoord. Verder had de vogel een donker oog, een donkergrijze snavel en opvallende (geel)oranje poten die in de vlucht niet zichtbaar voorbij de staart staken. De vogel foerageerde zowel met de buik in het water als op slikranden lopend. Tweemaal zat hij ook op een boven het water uitstekende dode tak en wipte dan enkele malen met het achterlijf als een Oeverloper.

Voorkomen

De waarneming in Buggenum betreft (indien aanvaard door de Commissie Dwaalgasten Nederlandse Avifauna) het twaalfde geval voor Nederland en

tezamen met een exemplaar in 1986 te Spaarnwoude (Noordholland) de vroegste voorjaarswaarneming (van den Berg & Bosman, 1996). Voor Limburg gaat het reeds om het tweede geval. In mei 1988 werd ook al een exemplaar binnen onze provinciegrenzen aangetroffen, eveneens in de Bouxweerd te Buggenum (Foppen, 1991). Hieruit blijkt dat voor waarnemingen van deze zeldzame steltloper het binnenland zeker van betekenis kan zijn. Dit wordt gesterkt door het feit dat de meest westelijke broedgebieden van de Terekruiter zich in Finland bevinden en trek voornamelijk via Azië en de oostelijke helft van Europa plaatsvindt (Foppen, 1991). Opmerkelijk is dat beide Limburgse waarnemingen op exact dezelfde locatie werden gedaan. Tezamen met de in vorige jaren gedane waarnemingen van onder andere Grauwe Franjepoot (Boeren, 1992), een tweetal Gestreepte Strandlopers (Zwaaneveld, 1992) alsmede de verschijning van een Steppekieveit in april van dit jaar, wordt aangetoond dat de Bouxweerd op het gebied van steltloperwaarnemingen in Limburg een vooraanstaande positie bekleedt. Reden te meer om dit gebied in de toekomst te blijven bezoeken!

Literatuur

- van den Berg, A.B. & C.A.W. Bosman. 1996. Lijst van Nederlandse vogels, Santpoort-Zuid.
 Boeren, J., 1992. Grauwe Franjepoot in de Bouxweerd, Buggenum, *Limburgse Vogels* 3 (4): 113-114.
 Foppen R., 1991. Eerste waarneming van Terekruiter in Limburg, *Limburgse Vogels* 2 (3): 83-84.
 Hayman P., J. Marchant & T. Prater, 1986. *Shorebirds, an identification guide to the waders of the world*, A & C Black, Londen.
 Zwaaneveld J., 1992. Gestreepte Strandloper bij Buggenum, *Limburgse Vogels* 3 (3): 85.

Dennis en Ivo Meeuwissen, van den Boetzelaarstraat 7, 6081 BR Haalen

Struikrietzanger te Walem in juni 1995

Op donderdag 20 juni 1996 was ik bezig met een broedvogelkartering in het gebied tussen Ter Maaren Schin op Geul toen ik omstreeks 07:45 uur een mij onbekende vogel hoorde zingen. Vanuit de verte had de zang wel wat weg van een Zanglijster. Dichterbij gekomen zag ik de vogel in de top van een meidoorn

De Struikrietzanger te Walem (Schin op Geul) betrof de tweede waarneming voor Nederland (foto: K. Lemmens)

zitten. Meteen vielen de lange onderstaartdekveren op. Hierdoor hield ik het voorlopig op een rietzanger *Acrocephalus spec.* De vogel liet zich goed bekijken waardoor de lange snavel opviel. Hierdoor had deze wel wat weg van een spotvogel *Hippolais spec.* De vogel liet zich tot ongeveer 08:45 uur goed bekijken. De vogel hield hierna op met zingen en begon te foerageren. Ik wist op dat moment nog niet om welke soort het ging. De gedachte van een Struikrietzanger *Acrocephalus dumetorum* kwam wel in mij op, maar ik was niet bekend met deze soort. Omdat de vogel zich niet meer liet zien en horen ben ik snel naar huis gegaan. Hier heb ik enkele bandjes met zang van rietzangers geraadpleegd. Om de onzekerheid weg te nemen ben ik begonnen met Struikrietzanger. De zang die ik te horen kreeg had wel erg veel weg van mijn vogel. Rond 10:00 uur ben ik samen met Frank Ellenbroek en Raymond Pahlplatz terug naar de plek gegaan. Helaas liet de vogel zich die dag nauwelijks meer zien en horen. We konden niets anders doen dan tot de volgende ochtend wachten in de hoop dat de vogel weer zou gaan zingen. Om 05:00 uur vond ik de vogel volop zingend op dezelfde plek weer terug. Ik heb toen de zang op band vast gelegd. Inmiddels was ik al aardig overtuigd dat het hier om een Struikrietzanger ging. Om 07:15 uur kwamen Frank Ellenbroek en Karel Lemmens op de plek aan. Ze konden mijn determinatie bevestigen. Karel Lemmens maakte tevens foto's van de vogel. Gelukkig bleef de vogel tot 1 juli aanwezig zodat vele vogelaars hem konden waarnemen.

Het betrof hier de eerste veldwaarneming en het tweede geval in Nederland. Het eerste geval was een ringvangst in juni 1990 te Lelystad.

Beschrijving

Algemene indruk Bruin grijsachtige vogel. Formaat Bosrietzanger. Opvallend waren de lange snavel, de kleur en vorm van de wenkbrauwstreep, de zichtbaar korte vleugels en de lange onderstaartdekveren in combinatie met de afgeronde staart.

Kop Het hoogste punt van de kruin lag ver naar achteren waardoor de kop spits leek (dit viel vooral op bij de zang). Samen met de lange snavel had de vogel wel wat weg van een Vale Spotvogel. De wenkbrauwstreep was voor het oog breed en rechthoekig en hoger dan het oog. Boven het oog was de wenkbrauwstreep een dun lijntje en liep tot achter het oog door, terwijl deze steeds onduidelijker werd. De kleur van de wenkbrauwstreep was grijsachtig/wit. De oogstreep accentueerde de wenkbrauwstreep voor het oog sterk en was donkerder dan overige delen van de kop. De halve witte oogring aan de onderzijde van het oog bestond uit kleine veertjes, beginnend en eindigend bij de oogstreep. Oorstreek en achterhoofd waren het meest grijsbruin. Kin en keel waren wit.

Bovendelen Mantel, schouders en rug tot halverwege tertials, stuit en bovenstaartdekveren beige/grijs met een groenige waas.

Onderdelen Vuilwit. Flanken en vleugelbocht met een bruine waas. Anaalstreek wit. Onderstaartdekveren lang en opvallend wit.

Vleugel Bruiner dan overige 'bruine' delen. Opvallend korte handpenprojectie, tot iets meer dan de helft van de lengte van de tertials, met zes zichtbare primaries. De binnenste vijf met lichte puntjes op de top. Groter verschil in ruimte tussen de buitenste zichtbare handpen en de tweede van buiten, dan tussen de overige zichtbare handpennen. Tertials weinig contrasterend met rug, mantel en dekveren, mogelijk iets bruiner. Tertials iets licht omrandt. Duimvleugel donker; buitenvlag met lichte rand. De vleugelpunt kwam tot aan de bovenstaartdekveren. Een zichtbare versmalling van de buitenvlag van P2 en P3. Dit was vooral goed zichtbaar tijdens het poetsen.

Staart Bruin, afgerond met lange witte onderstaartdekveren. Geen lichte buitenste staartpennen. Toppen van staartveren vertoonden enige sleet.

Naakte delen Oog; iris donkerbruin, pupil zwart. Snavel; lang, culmun grijs. Boven- en onder snavel

geelbruin met onopvallende subdistale vlek. Mondholte oranje (opvallend tijdens zang). Poten grijsbruin.

Geluid Zang lijsterachtig, relatief langzaam met regelmatige korte pauzes. Gemiddeld werd elke strofe 3 tot 5 keer herhaald. Veel imitaties. Opvallend waren de 'djuu' en de 'krak-krak djuu-ie-luu'-tonen. Roep een zacht 'tek'; lijkt op Braamsluiper. Eén keer bij verstoring een hard raspand 'trrr'.

Determinatie

De determinatie van de Struikrietzanger was niet eenvoudig wegens onbekendheid met de soort. De zang vormde echter een onmiskenbaar kenmerk. De belangrijkste uiterlijke verschillen met Bosrietzanger waren de lange snavel en de hoge kruin met vlak voorhoofd, de 6 in plaats van 8 zichtbare hanpennen en de groenachtige stuit. De lange witte onderstaartdekveren sluiten Vale Spotvogel uit.

De vogel van Lelystad had een duidelijke versmalling aan de buitenvlag van P3 en P4 (Breek & van den Berg, 1992). De vogel van Walem had een duidelijke versmalling van de buitenvlag van P2 en P3 (pers. meded. M. Berlijn, 1996). Over het algemeen leek de Struikrietzanger van Lelystad bruiner dan de vogel van Walem.

Verspreiding en habitat

Het broedgebied van de Struikrietzanger strekt zich uit van Finland en de Baltische Staten en Rusland tot aan de rivier de Lena, met uitzondering van het uiterste noorden. Een zuidelijke tak van het broedgebied loopt via het Balchasjmeer naar het zuidoosten van de Kaspische Zee. Het broedhabitat bestaat uit beekdalen met wilgenbegroeiing en moerassen. Ook komt de Struikrietzanger in droger habitat voor. Het gaat dan vooral om de randen van gematigde loofbossen met een rijke kruidenvegetatie. De vogels trekken in juli-augustus naar de overwinteringsgebieden. Deze liggen in Pakistan, India, Nepal en Sri Lanka tot oostwaarts in Birma. De vogels houden zich dan voornamelijk op in bosages en tuinen met loofhout en in graanvelden. De voorjaarstrek vindt plaats in de periode maart-mei (Cramp *et al.*, 1992).

De laatste 50 jaar heeft Struikrietzanger zich naar het westen uitgebreid. In 1890 is de soort voor het eerst in Estland vast gesteld, en nam vanaf de 30er jaren toe. In 1989 broedden hier zo'n 2.000 paar. Het eerste broedgeval voor Letland dateert van 1944. Het eerste

geval voor Finland is uit 1934. In 1947 broedde de Struikrietzanger hier voor het eerst. Er volgde een snelle toename, maar tegenwoordig is de stand redelijk stabiel met zo'n 5.000 broedpaar. In Zweden is de soort voor het eerst in 1958 waargenomen (Cramp *et al.*, 1992). In 1984 was het eerste broedgeval. In juni/juli 1993 zijn hier 26 zingende vogels waargenomen (van den Berg, 1993).

Naast de vogel van Walem zijn er in het voorjaar van 1996 4-5 exemplaren waargenomen in Groot Brittannië (van den Berg, 1996a, 1996b).

Ondanks de toename in Westeuropese landen lijkt de uitbreiding naar West Europa (nog) niet echt door te zetten. Het merendeel van de in West Europa waargenomen vogels zijn najaarsringvangsten. Doordat vooral in het voorjaar zingende vogels vrij gemakkelijk kunnen worden opgemerkt, lijkt het dat de voorjaarstrek meer oostwaarts gesitueerd is dan de najaarstrek. Dit kan een nog meer westwaartse uitbreiding van het broedareaal bemoeilijken. Het ligt dan ook niet in de verwachting dat het aantal voorjaarswaarnemingen op korte termijn in Nederland zal toenemen.

Dankzegging

Frank Ellenbroek en Max Berlijn wil ik bedanken voor het beschikbaar stellen van gegevens omtrent de determinatie. Verder wil ik Karel Lemmens bedanken voor het beschikbaar stellen van geluidsopname apparatuur en kleurenfoto's.

Verwijzingen

- van den Berg A.B., 1993, WP Reports, Dutch Birding 15 (5): 234.
 van den Berg A.B., 1996a, WP Reports, Dutch Birding 18 (3): 143.
 van den Berg A.B., 1996b, WP Reports, Dutch Birding 18 (4): 211.
 Breek C.J., & van den Berg A.B., Struikrietzanger te Lelystad in juni 1990, Dutch Birding 14-4: 21-126.
 Cramp S. (ed.), 1992, Handbook of the Birds of Europe the Middle East and North Africa, The birds of the Western Palearctic 5.

Jan-Erik Kikkert, Korte Kerkstraat 75, 5664 HZ Geldrop

Kortteenleeuwrik bij Grevenbicht: nieuw voor Limburg

Op 30 april 1997 bezocht ik, zoals wel vaker, het braakliggend terrein langs de Maas bij Grevenbicht in de hoop hier leuke doortrekkers te vinden. Dat

Kortteenleeuwerik, Grevenbicht, 30 april 1997
(foto: R. Schols)

lukte heel aardig met waarnemingen van Noordse Gele Kwikken, Tapuiten en Paapjes. De aandacht werd echter snel verlegd naar een leeuwerikachtige vogel die op vrij grote afstand tussen de kruiden scharrelde. De vogel was stil en nerveus en liet zich bovendien niet benaderen. Inmiddels werd ook ik nerveus bij het besef hier mogelijk met een Kortteenleeuwerik *Calandrella brachydactyla* te maken te hebben en ik besloot daarom snel mijn telescoop en telens thuis op te pikken. Gelukkig konden uiteindelijk door de telescoop alle belangrijke kenmerken van een Kortteenleeuwerik waargenomen worden (onder andere klein formaat, lange 'tertials en geen handpenprojectie, vrijwel ongestreepte borst en flanken, brede lichte wenkbrauwstreep en korte snavel). Ook werd af en toe de kenmerkende vluchtroep gehoord, een vrij kort leeuwerik/huiszwaluwachtig 'tjurp'. Het daaropvolgende uur werd besteed aan het fotograferen van de vogel, hetgeen vanwege het neurotische gedrag niet eenvoudig was. Vervolgens werd een aantal vogelaars ingelicht. De vogel werd tot in de avondschemering nog door een twintigtal toegesnelde waarnemers gezien. Aanvankelijk leek de Kortteenleeuwerik de volgende dag verder getrokken te zijn; intensief speurwerk in de ochtend en middag door een tiental vogelaars op de bewuste plek en directe omgeving leverde namelijk niets op. Tegen de avond echter hadden drie nieuwe speurders geluk en zagen de vogel op de oorspronkelijke plek. Daarna werd de leeuwerik niet meer terug gezien.

Omdat de gepubliceerde foto de belangrijkste kenmerken toont wordt hier van een gedetailleerde beschrijving van het verenkleed en waargenomen kenmerken afgezien. Deze is uiteraard wel gemaakt en zal naar de CDNA worden gezonden.

Er zijn ongeveer 15 eerdere gevallen van de Kortteenleeuwerik in Nederland (mondelinge mededeling M. Berlijn). Zoals dat bij zoveel dwaalgasten het geval is stammen deze alle uit de kuststrook of van de eilanden.

De Kortteenleeuwerik van Grevenbicht is daarom niet alleen uitzonderlijk aangezien het de eerste voor Limburg is maar ook omdat het de eerste 'binnenlandwaarneming' betreft.

Het verschijnen van deze soort staat overigens niet op zichzelf. Eind april en begin mei leverde in Nederland en België een aardige lijst met zuidelijke en oostelijke gasten op, zoals Baardgrasmus, Sardijnse Grasmus, Spaanse Mus, Koereiger, Citroenkwikstaart en (nog een andere) Kortteenleeuwerik.

Ran Schols, Houtstraat 37, 6127 EB Grevenbicht

Partieel albinisme bij Spreeuw te Weert

Een min of meer vast groepje van 10 tot 14 Spreeuwen bezocht in december 1996 dagelijks de voerplek in een besneeuwde binnentuin in het zuidelijk deel van Weert (omgeving IJzeren Man). Op 29 december 1996 bleek een nagenoeg witte Spreeuw zich bij dit gezelschap te hebben gevoegd. Het bleek niet om een volledig albinistisch exemplaar te gaan. De iris bleek wel gepigmenteerd te zijn en was geheel donker. Dit wijst op een manlijke vogel. Verspreid over het gehele lichaam had de vogel in kwestie hier en daar zwart-grijs gespikkelde veren. De tertials bleken het meest donker te zijn (zie foto's).

De albinistische Spreeuw bleek schuw en afwachtend te zijn. Desondanks bleek zich op de voerplaats goed te manifesteren. Als de groep bij alarm wegvluchtte, behoorde deze vogel tot een van de laatste kandidaten die op de voerplaats terugkeerde. In enkele gevallen verschoolde de vogel zich met de andere Spreeuwen in een conifeer. De normaal gepigmenteerde vogels vielen hierin nauwelijks op, de nagenoeg witte vogel tekende zich daarentegen goed af.. Partieel albinisme komt bij Spreeuwen regelmatig

Albino Spreeuw, Weert, 29 december 1996
(foto: G.J. van Elk)

voor (Gallacher, 1978). Deze auteur meldt dat afwijkend gekleurde Spreeuwen niet erg worden getoleerd door hun soortgenoten. Dit verklaart waarschijnlijk het door mij waargenomen afwachtende gedrag van de vogel, die waarschijnlijk ergens onderaan in de pikorde stond. De vogel werd tot en met 31 december door mij op de voerplaats gezien. Door de opvallende tekening zijn albinistische Spreeuwen geen lang leven beschoren (Gallacher, 1978). Waarschijnlijk werd dezelfde vogel op 15 december 1996, ca. 6 km noordelijker, bij Nederweert waargenomen. Henk Fiddelaers nam op die dag bij de Daatjeshoeve een albino exemplaar waar (Pahlplatz, 1997).

Literatuur

Gallacher H. 1978, De Spreeuw. Uitgeverij Het Spectrum. Utrecht/Antwerpen.
Pahlplatz R. 1997, Waarnemingenrubriek, *Luscinia* 4: 12-15.

G.J.P. van Elk, Boshoverbeek 47, 6006 LN Weert

Oehoe broedt succesvol in Zuid-Limburg

Alleen de van alle media of van andere contacten verstoken vogelaar kan het ontgaan zijn. Voor het geval zich zo iemand onder de lezers van dit tijdschrift zou bevinden: er heeft een Oehoepaartje met succes in Limburg gebroed! Nog nooit was media-

land (RTL4, KRO, NCRV's Vroege Vogels, SBS6 Hart van Nederland (bijna), Omroep Limburg, TV Maastricht, de dagbladen) zo gretig verslag te doen van een dergelijke gebeurtenis en nog nooit was zo'n groot publiek avond na avond getuige van het intieme leven van een familie Oehoe's. Er is welhaast een van dag-tot-dag verslag te maken als iedereen die een bezoek heeft gebracht zijn relaas naar onze redactie zou opsturen.

En de Oehoe's? Die is het gelukkig goed vergaan. Vier gezonde pullen zijn bij het verschijnen van dit nummer reeds het Limburgse land gaan verkennen en maken het hopenlijk nog steeds goed.

Het begon allemaal begin maart. De bewoners van een nabij gelegen hoeve ontbeerden nachtrust door een 'duif' die 's nachts langdurig op de TV-antenne luidruchtig zat te zijn. Dit bleek bij nader onderzoek een hitsig Oehoemannetje te zijn die in een welbekende groeve bij Maastricht zijn domicilie had gekozen. Niet lang daarna was het bericht verspreid en kon de vogel door diverse waarnemers roepend en jagend in de omgeving worden waargenomen. De indruk bestaat dat iets later, in de loop van maart, een tweede vogel erbij kwam (vrouwje), maar zeker is dat niet. In elk geval vanaf de derde week van maart waren beide vogels vrijwel dagelijks te zien. Vanaf begin april bleek een van de oudervogels (het vrouwtje) wel erg vast op een bepaalde plek te zitten en wat velen vermoedden was inderdaad het geval: een nest. Na ongeveer een maand (de broedduur van Oehoe's bedraagt ongeveer 5 weken) werden kleine jongen op het nest gezien. Het bleken er vier, die in de loop van juni opgroeiden. Opvallend was dat de oudervogels ook regelmatig overdag actief waren; zo werd soms midden overdag prooi aangevoerd.

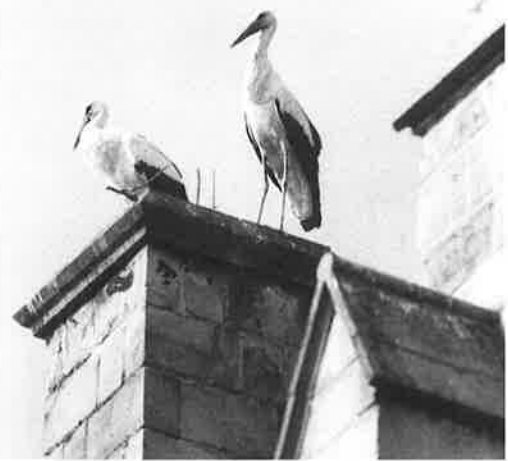
Oehoe, adult met twee jongen van ongeveer 5 weken oud.
Groeve bij Maastricht, juni 1997 (foto: K. Lemmens)

Dit geval toont aan dat het ondanks de enorme publieke belangstelling mogelijk is dat een paartje Oehoe's met succes kan broeden. Daar is mijns inziens echter een duidelijke reden voor: de vogels zaten in een afgesloten en streng bewaakt gebied en op een vrijwel onbereikbare plek. Hierdoor is het mijns inziens allemaal goedgegaan en heeft iedereen kunnen genieten van wat zich afspeelde.

Maar niet alle potentiële broedlocaties in Zuid-Limburg zijn geschikt voor Oehoe-toerisme zoals zich dit jaar afspeelde. Om niet meer aandacht te trekken dan er toch al bestaat voor deze spectaculaire soort heb ik het tot nu toe dan ook niet gewaagd de verzamelde gegevens over het voorkomen van de Oehoe in Zuid-Limburg te publiceren. Wel is getracht alle waarnemingen zo goed mogelijk te documenteren.

Het feit dat nu alom bekend is dat Oehoe's in deze regio onregelmatig broeden en de hoeveelheid materiaal vragen echter om een -op gepaste wijze gepresenteerd- overzicht van de ontwikkelingen sinds het begin van de jaren tachtig. Mensen die hun waarnemingen aan dit overzicht willen toevoegen worden van harte uitgenodigd hun gegevens naar mij toe te sturen.

Frans Schepers, Cornwallplein 18, 6137 JW Sittard

Paartje Witte Ooievaars, nestbouwend op de kerk van Thorn, begin april 1997 (foto: P. Wijnands, Dagblad de Limburger)

Ooievaars helaas weinig succesvol

Welhaast even spectaculair als het broedgeval van de Oehoe waren twee nestbouwende paartjes Ooievaars in Midden- en Zuid-Limburg. De bijgevoegde foto's laten twee idyllische plaatjes zien van Witte Ooievaars die met nestbouw starten: op de kerk van Thorn en in een boomgaard bij Oost-Maarland, Eijsden. In Thorn werd het aanslepen van nestmateriaal dat op .. april begon, echter al weer snel gestaakt toen bleek dat de schoorsteen af en toe begon te roken. Omdat de kerk voor de rest geen mooie platjes meer te bieden had, moesten de vogels de plek verlaten. Helaas, in het witte stadje had een paartje Witte Ooievaars mooi gestaan... De vogels in Eijsden verging het vooralsnog beter. Na eerst een nest gestart te zijn in een 6-7 meter hoge den in de tuin van een woonhuis, verkasten de dieren naar een mooie perenboomgaard en voltooiden hier een nest. Temidden van de perenbloesem een fraai gezicht! Dankzij de waakzame en strenge boer wisten de vogels ongestoord tot broeden over te gaan. Begin juni bleek echter dat er iets mis was: de vogels verlieten het nest

Paartje Witte Ooievaars, nestbouwend in een perenboomgaard bij Oost-Maarland, april 1997 (foto: B. Budel, Dagblad de Limburger)

en zelfs de broedplaats. De verklaring lijkt te zijn dat door de overvloedige regenval gecombineerd met een slechte drainage van het nest (?) de eieren in het water zijn komen te staan. Helaas, helaas...

Ondanks de mislukkingen: beide broedpogingen en ook het lang rondzwerfen van andere paartjes in Limburg (o.a. bij Meers, Roermond, Swalmen) duiden wellicht op meer dan geringe interesse voor met name het Maasdal. Laten we hopen dat nieuwe pogingen het volgend jaar beter zullen aflopen.

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen

Recent verschenen

Broedvogels van de Brunssummerheide 1975-96

Rapport, uitgegeven als SOVON-inventarisatierapport 1996/11. SOVON, Beek-Ubbergen. Door: F. Hustings, 1996. Te bestellen door overmaking van f 25,- (incl. porto) op gironummer 2905988 t.n.v. SOVON, Beek-Ubbergen, o.v.v. rapportnr. 1996/11.

Als er publicaties verschijnen over vogels in gebieden waar je in je vroegere jaren vele uren vogels kijken hebt doorgebracht is dat op zich al interessant. Als zo'n publicatie dan ook nog geschreven is door een van je vogelaarsvrienden waarvan je veel hebt geleerd en waarmee je vele uren samen in het veld hebt doorgebracht, dan is de verleiding wel erg groot om zo'n rapport te spellen en aan de hand van het geschrevene herinneringen op te halen. Vroege, nevelige aprilochtenden met jodelende Boomleeuweriken boven de met rijp bedekte heidevelden, prachtig zingende Gekraagde Roodstaarten aan de bosrand, lachende Groene Spechten diep in de grovedennbossen, warme meidagen met bijna zeurende Geelgorzen op de rand van de zinderende heidevelden: dat is de Brunssummerheide.

Fred Hustings zette de resultaten van gedegen broedvogelonderzoek in een periode van 20 (twintig!) jaar van dit temidden van stedelijk geweld gelegen gebied op een rij in een zeer lezenswaardig rapport. Voorwaar een voorbeeld en inspiratiebron voor elke inventariseerder omdat het uitblinkt door de hoeveelheid gegevens, de presentatiewijze, achtergrondinformatie en de interpretatie van de gegevens naar het heide- en bosbeheer. Maar zeker ook het doorzettingsvermogen en de zelfdiscipline die nodig is om te komen tot een dergelijke publicatie dwingt (in elk geval bij mij) respect af.

De eerlijkheid dwingt te zeggen dat er ook een goede aanleiding was om te komen tot deze overzichtspublicatie: De Brunssummerheide is met ingang van 1996 overgegaan naar een andere beheerder, de Vereniging Natuurmonumenten. Deze organisatie zat ten behoeve van het te voeren natuurbeheer verlegen om een gedegen analyse van de ornithologische waarden en de recente ontwikkelingen daarin. Nou, die heeft ze gekregen, en de resultaten liegen er niet om. Op de Brunssummerheide blijkt vanaf 1975 (en wellicht al eerder) een gestage achteruitgang van de

ornithologische kwaliteiten aan de gang te zijn. Fred Hustings toont dit overduidelijk aan, zowel per ecologische groep als over het totaal, en zet dit af tegen het landelijke beeld. Meest opvallende afname vertonen soorten van open heide en stuifzand (Kuifleeuwerik, Tapuit, Veldleeuwerik, Graspieper), soorten van heide met opslag (Geelgors, Boompieper, Nachtzwaluw) en soorten van struweel (Roodborsttapuit, Bosrietzanger, Grasmus, Kneu). Soorten van oud (loof)bos gaan vooruit en soorten van (oud) naaldbos blijven min of meer constant. De vraag doet zich voor of hier sprake is van lokale effecten als gevolg van het gevoerde heidebeheer. Hieruit blijkt dat de meeste heidevogels slechter hebben geboerd dan gemiddeld over het land. De trends zijn voor sommige soorten zelfs zorgwekkend. Dat zelfs algemene soorten als Boompieper, Graspieper en Veldleeuwerik het moeilijk hebben op de Brunssummerheide, is wel heel opmerkelijk.

De nieuwe beheerder van het gebied mag zich dit aantrekken. Ze zou zich de vraag moeten stellen of het gevoerde beheer in de afgelopen twee decennia, dat zeer intensief was en vrijwel geheel gericht was op herstel van de heide, in dit opzicht wel het goede was. De *wave* van maatregelen gericht op heideverjonging en verschraling (maaien, branden, shoppen, plaggen, berken trekken en wat al niet meer), uitgevoerd in een korte periode en gevolgd door een intensieve schapenbegrazing hebben de heide over grote oppervlakten structuurloos gemaakt en vaak zeer scherpe overgangen veroorzaakt tussen heide en bos. Juist het gebrek aan structuur en de openheid zijn voor vele van de genoemde kritische maar ook algemene heidesoorten funest.

Het is jammer dit te moeten constateren, terwijl op het gebied van inrichting, recreatieve begeleiding en gebiedsbescherming wel veel bereikt is. Verder moeten we niet vergeten dat het gebied nog steeds grote potenties heeft. Het is te hopen dat de Vereniging Natuurmonumenten gebruikt maakt van deze potenties, de luxe van een gedegen ornithologische analyse en zich er niet toe laat verleiden het tot nu toe gevoerde beheer maar 'gewoon' voort te zetten. Dat zou geen recht doen aan het noeste werk van Fred Hustings, laat staan de broedvogels van de Brunssummerheide zelf. Want wat is nu juist de functie van meten? Dat is weten.

Frans Schepers

Broedvogels van Roerstreek en Grensmaas

Avifaunakartering Limburg, deelgebied V, 1994. Door: B. van Noorden, 1996. Provincie Limburg, Hoofdgroep Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting, Maastricht. Te bestellen bij de Bibliotheek van de Provincie Limburg (043-3897382). De prijs bedraagt f 11,- inclusief verzendkosten.

Dit interessante rapport doet verslag van de bijzondere broedvogels van het gevarieerde landschap tussen Roermond en Sittard plus het Grensmaasgebied tot Maastricht. De voornaamste natuurterreinen betreffen Meinweg, Roerdal, De Doort en loofboscomplexen als het IJzerenbosch bij Susteren en het Munningsbosch bij Posterholt.

Opvallend was de beperkte avifaunistische waarde van het toekomstige Grensmaasgebied. Hoewel plaatselijk nog relictten van kleinschalig cultuurlandschap aanwezig zijn, laten karakteristieke broedvogels veelal verstek gaan. Zo ontbreekt bijvoorbeeld een soort als Roodborsttapuit volledig langs de Maas. Kleinschalig is hier kennelijk toch al te intensief!

Natuurlijk zijn de aantallen Grauwe Gorzen vermeldenswaardig (ca. 60 % van de totale Nederlandse populatie). Zoals reeds in het vorige themanummer uitvoerig is vermeld, profiteerden de Oeverzwaluw en Kleine Plevier in 1994 van de effecten van de grote overstroming van eind december 1993. Lokaal bereiken Bosrietzanger, Gele Kwikstaart en Graspieper hoge aantallen in het Maasdal. Plaatselijk

zijn in het Maasdal aardige soorten aangetroffen, zoals Slechtvalk en Grauwe Gans.

In het Nationale Park De Meinweg zijn van Nachtzwaluw, Houtsnip en Kruisbek belangrijke aantallen (voor Limburgse begrippen) geteld: resp. 20, 7 en 27 territoria. Barmsijs, Keep en Sijs prijken met elk een territorium op de lijst, die in totaal maar liefst 87 soorten omvat.

Het Roerdal is vooral van belang voor soorten als Boomvalk, Kramsvogel, Putter, IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart.

In de landengte tussen Roermond en Sittard tekent zich een opvallende verschuiving op van dichtheden van bepaalde broedvogels. Naarmate het Zuidlimburgse heuvelland wordt genaderd, komt dit contrast scherp naar voren. Het is waarschijnlijk vooral een areaalkwestie. Opvallend is de schaarsheid van weidevogels als Grutto, Tureluur, Watersnip en Wulp. Hoe zuidelijker hoe lager de aantallen van soorten als Gekraagde Roodstaart, Bonte Vliegenvanger en Zwarte Specht. Omgekeerd zien we vergeleken met Noord-Limburg hogere dichtheden van Geelgors, Veldleeuwerik, Roek en bosvogels als Glanskop, Grauwe Vliegenvanger, Groene Specht en Vuurgoudhaan.

De inventarisaties van Zuid-Limburg in de periode 1995-1997 zullen dit fenomeen duidelijker afbaken. Het rapport is een aanrader voor iedereen die is geïnteresseerd in de broedvogels van deze regio en die zijn of haar plotje in een wat ruimer kader wil zien.

Gijs Kurstjens

Vogelwaarnemingen

Aflevering 8, april 1996 tot en met februari 1997

Het Vogelarchief Limburg blijft gestaag groeien. Spoedig zal het aantal van 100.000 waarnemingen worden bereikt. Toch is er niet alleen positief nieuws. Er is namelijk een flink aantal (waaronder zelfs zeer actieve en bekende) vogelaars die er maar niet toe komen hun gegevens in te sturen. Dat is ontzettend jammer en leidt ertoe dat het provinciale archief en de waarnemingenoverzichten belangrijke gaten verto-

nen. Dat zou toch anders moeten kunnen. Bij deze dan ook een oproep aan iedereen die nog waarnemingen op de plank heeft liggen om die per ommegaande in te sturen. Deze achtste aflevering van de waarnemingenrubriek kent een wat andere formule. In plaats van een overzicht per maand geven we vanaf nu een bespreking per soort. Dit leek ons wat leesbaarder en informatiever. We geven hieronder een beknopt avifaunistisch overzicht voor de periode april 1996 tot en met februari 1997. Hierbij werden ruim 18.000 waarnemingen gebruikt.

Duikers tot ganzen

Vanaf november doken in het Maasdal duikers op. **Roodkeelduikers** werden gemeld van Wessem, Heel, Asselt, Well en Eijsden. Een **Parelduiker** verbleef van 10 tot 18 december op de Noorderplas bij Horn (div. wrn.). Om het rijtje compleet te maken verscheen een **IJsduiker** op de Kerkweerd bij Stokkem op 22 december (REN). Twee **Kuifduikers** op 18 december op de Noorderplas bij Horn zijn eveneens mooi meegenomen (BEL). De waarschijnlijk grootste groep **Aalscholvers** die ooit in onze contreien werd gezien viste op 23 december bij Ohé en Laak (1.600 ex., VER). Op 14 april vlogen vier **Kwakken** over Itteren (COJ) terwijl op 1 september twee juvenielen bivakkeerden te Koningssteen (BOJ, KUR, ROJ). De **Kleine Zilverreigers** van Koningssteen (26 mei, LIZ) en Budel (28 mei, MEE) kunnen uiteraard niet onvermeld blijven. De **Grote Zilverreiger** deed het nog iets beter met aprilmeldingen in de Deurnse en Grootte Peel (ALA, SEC) en te Eijsden (2 ex., COJ), in november te Rijkel (COJ) en in december wederom in de Grootte Peel (COM, SEC). Enkele gelukkigen mochten een **Purperreiger** aanschouwen ten oosten van Ospel (23 april, PRV), Tegelen (31 augustus, SCW) en het Zwart Water bij Velden (1 september, OVA). **Zwarte Ooievaars** lieten het nogal afweten met 1 ex. bij Brunssum op 14 mei (QUA) en 2 ex. in de Grootte Peel in augustus (COM, MEE). **Ooievaars** werden regelmatig doorgegeven, met een maximum van 12 ex. over Mariahoop op 3 augustus (BRI). Ook de afgelopen winter vormde Limburg in internationaal opzicht een belangrijk gebied voor de **Kleine Zwaan**, zoals o.a. blijkt uit de telling van 211 ex. op 6 januari bij Swalmen (ASS). Een **Wilde Zwaan** bleef tot 19 april bij Eijsden rondhangen, op de 6e zelfs langdurig baltsend met een Kleine Zwaan (COJ, JAE)! 's Winters werd de soort regelmatig gemeld, vrijwel uitsluitend in het Middenlimburgse, met een maximum van 28 stuks bij Swalmen op 19 januari (ASS). De hele winter verbleven grote aantallen **Rietganzen** in onze provincie, getuige de volgende maxima: 1.500 te Venray (ALA), 2.000 bij Echt (BRI) en 2.400 te Linne (VER). Een aantal van 1.000 **Taigarietganzen** op laatstgenoemde plek is zeer opmerkelijk (8 en 9 februari, VER). Op 2 februari zaten niet minder dan 4.000 **Kolganzen** bij Ooijen (KOI). Spectaculair was de adulte **Dwerggans** die op 24 december menigeen naar de omgeving van Ohé en Laak lokte. In strenge winters kunnen we altijd wat meer

Canadese Ganzen verwelkomen, zoals de 21 ex. bij Afferden op 4 januari aantonen (ALA). De **Rotganzen** die op 1 februari bij Stevensweert gezien werd, mag evenmin onvermeld blijven (REN) als de **Roodhalsganzen** bij de Hamert (29 december, P. van Hoossen). Het aantal **Nijlganzen** begint aardig uit de klauwen te lopen, zoals blijkt uit de 268 ex. bij Stevensweert (SCA) en 250 bij Wanssum (ALA) in december.

Eenden tot roofvogels

Zoals gewoonlijk zwommen de meeste **Bergeenden** in de Bouxweerd (max. 109 in april, MEE). Opmerkelijk zijn de waarnemingen van 6 **Smienten** aldaar op 9 augustus (VRE) en 10 **Krakeenden** bij Ool op 31 juli (KUR). Grote aantallen **Wintertalingen** zaten eind december op de Klauwenhof (320, VER) en te Eijsden (300, REU). Solitaire **Krooneenden** werden geregistreerd bij de Clausentrale tussen half april en eind mei (KUR), te Meers op 19 augustus (KUR), op het kanaal bij Urmond op 22 en 23 december (SCL, BEL) en tenslotte te Maastricht op 13 januari (COJ e.a.). Het januari-aantal van maar liefst 9.000 **Tafeleenden** op het grindgat bij Eijsden is internationaal van belang (COJ). Afgezien van de tamme **Witoogend** bij Nieuwstadt ontvingen we slechts één andere melding, namelijk van een mannetje bij Lottum (29 oktober, JAE). **Toppereenden** waren schaars, met minder dan 10 waarnemingen tussen half november en half februari. **Eidereenden** zwommen bij Belfeld (april-mei, SCW), Eijsden (drie in april, COJ, PRV), Maastricht (mei, PRV), Aijen (november, JAE) en Well (december, ALA). Het vrouwtje **Ijseend** dat van 17 tot 23 december tegenover Grevenbicht werd gezien, was een buitenkansje (REN, VER). Langdurig, namelijk van half november tot eind februari, bivakkeerden **Zwarte Zeeëenden** te Eijsden (max. drie). In december werd de soort eveneens gezien te Panheel (REN), Ool (REN) en op de Noorderplas bij Horn (BEL, BNS, SCA). De enige **Grote Zeeëend**, een vrouwtje, dreef op 15 februari bij Eijsden (BNS, SCA). De kou drong fikse aantallen **Brilduikers** onze kant op, met een maximum van 90 te Visserweert in januari (CRT). Enkele mensen hadden het geluk een **Middelste Zaagbek** in beeld te krijgen. Ze zijn in januari gezien bij Tegelen (SCW) en Swalmen (ASS), en begin februari ten noorden van Roermond (max. drie, BNS, REN). Intrigerend is de melding van drie **Grote Zaagbekken** bij Roermond op 16 augustus (LEP). Vervolgens bracht de Elfstedenwinter een ware influx op gang, waarbij de vogels zelfs frequent op allerlei beken konden worden

Visarend, 5 mei 1996 Koeweide, Grevenbicht
(foto: R. Schols)

aangetroffen. Een maximum van niet minder dan 456 ex. werd eind januari bij Eijsden geteld (COJ). Een mannetje **Rosse Stekelstaart** werd op 21 april op de Hochter Bampd bij Lanaken geboekstaafd (BEL). Tussen 7 april en 21 mei werden 23 **Zwarte Wouwen** opgemerkt. De waarnemer die op 22 december een onvolwassen **Zeearend** langs Ohé en Laak zag vliegen, mag zich zeer gelukkig prijzen (H. Jonkers). Late **Bruine Kiekendieven** zijn gemeld te Rijkel op 26 november en 2 december (COJ, APE) en te Echt op 14 december (REN). De eerste **Blauwe Kiekendief** zeilde op 31 augustus alweer over de Hamert (KOI). Tussen 21 april en 22 mei werden 6 **Grauwe Kiekendieven** gezien. De enige najaarswaarneming stamt van de Hamert (25 augustus, KOI, OVA). Er werden 67 **Visarenden** geturfd, waarvan drie in juli te Meers, Buggenum en Osen (DOL, REN, SCA). In het voorjaar vlogen **Roodpootvalken** over de Meinweg op 18 april (PRV) en over Lottum op 6 mei (JAE). Ook in het najaar konden ze worden bewonderd met 2 ex. te Ooijen op 18 augustus (JAE), een in de Groote Peel op 3 september (NOO) en een over Geysteren op de 10e van die maand (J. Teeuwen). Een late **Boomvalk** vloog op 17 oktober over de Hopel bij Kerkrade (BNS).

Rallen tot steltlopers

De **Kwartelkoning** die van 15 tot en met 27 mei ten westen van Cadier en Keer werd gehoord én gezien, spreekt zeer tot de verbeelding (CRW). Voor **Porseleinhoentjes** moest je op 17 april de deur uit, waarbij je de keuze had tussen Roermond (ASS) en Merkel-

beek (PRV). In mei en juni struinde een **Kraanvogel** door de Deurnse Peel (RIC, NOO), hetgeen uiteindelijk zijn laatste wandeling bleek te zijn geweest. De melding van een **Jufferkraan** op 12 mei bij Asten lijkt haast onvermijdelijk (LIP). Degenen die zin hadden om zo'n beest eens te voeren, konden in september terecht op vliegveld Beek (SMB, COJ, VEL). Veel spannender was de **Grote Trap** die op 14 januari ten zuiden van Beringe werd ontdekt (AER) en op de 17e in de Groote Peel werd teruggevonden (NOO, REN). Tussen Belfeld en Venlo werd in december en januari op gezette tijden een winterharde **Scholekster** gezien (SCW, OVA). Nadat een **Kluut** op 19 april in de Bouxweerd was gemeld (MEE) volgde een groep van 6 ex. op 1 mei te Meers (STN, PRV). **Bontbekplevieren** werden 44 maal doorgegeven, soms in zeer forse aantallen zoals op 15 mei met 47 ex. tussen Meers en Grevenbicht (SCL). Ook de aantallen **Goudplevieren** waren voor Limburgse begrippen aan de hoge kant: 2 april 230 ex. Bocholtz (PRV) en 27 november 100 ex. Herten (KUR). De periode eind april-half mei leverde **Zilverplevieren** op bij Blerick, Meers, Arcen en over Ransdaal. Ook in het najaar werd de soort regelmatig gezien (Meers, Groote Peel en Schinveld). Een laat individu zat op 14 december bij de Klauwenhof (REN). De **Steppiekievit** die op 17 en 18 april bij de Bouxweerd zat was een van de onbetwiste hoogtepunten van 1996 (JAE, MEE, VER). Over de waargenomen strandlopers mogen we beslist niet klagen. Een **Kanoet** zat op 5 en 6 mei bij Meers (BEL, PRV), op 15 mei vloog er één over Grevenbicht tussen een groep Bontbekplevieren (SCL) en op 14 augustus één over de Groote Peel (COM). Of neem de **Drietenen**: 7 en 13 mei Meers (BEL, PRV), 12 tot 14 mei Blerick (JAE, NOO, SCW) en 22 tot 28 september Thorn-Kessenich (max. 7!, EVE, REN). Vanaf half september verschenen op veel plaatsen grote aantallen **Kleine Strandlopers**, met maxima van 34 in de Groote Peel (NOO) en 56 bij Thorn-Kessenich (REN). **Temmincks Strandlopers** peuterden op 22 april in de modder van Blerick (2 ex., SCW), van 5 tot 15 mei te Meers (2 ex., div. wrn.) en op 16 en 17 mei te Lottum (1 ex., JAE, OVA). Tot slot waren op 18 augustus 2 ex. present in de Bouxweerd (ROJ). Daar zat op 4 mei de enige **Krombekstrandloper** van het voorjaar (BOJ). In het najaar kwamen er beduidend meer door en wel te Meers (DOL), Thorn-Kessenich (max. drie, REN), Bichterweert (max. vier, SCL, EVE, REN) en Groote Peel (COM, MEE, SEC) waar zelfs op 24 oktober nog twee ex. verbleven. **Bonte Strandlo-**

In september 1996 was er sterke doortrek van Kleine Strandlopers langs de Maas (foto: R. Schols)

pers werden 57 maal gemeld. In september zijn de meeste gezien: max. 10 in de Grootte Peel (SEC) en 11 te Eijsden (COJ). Late waarnemingen zijn gedaan op 28 november (Rijkkel, COJ) en 8 december (Bouxweerd, BNS). Dit alles verbleekt echter als we terugdenken aan de legendarische dagen 16 en 17 mei, toen een groep van 6 **Breedbekstrandlopers** profiteerde van de kleiwinning bij Lottum (OVA, JAE)!

Kemphanen piekten op 21 september met 18 stuks in de Bichterweert (SCL). Er werden meer dan 30 **Bokjes** doorgegeven, waaronder 8 ex. in de Deurnse Peel op 14 december (NOO). Een goed gedocumenteerde **Poelsnip** werd op 24 en 25 oktober bij Lottum opgespoord (JAE)! Op 6 april zaten niet minder dan 184 **Grutto's** in de Deurnse Peel (SOM). Opvallend is de melding van 6 ex. op 22 september op de Breukberg bij Schinveld (SCA). We mochten een aardig lijstje van de **Rosse Grutto** verzamelen: 20 april Herten (KUR), 26 mei Itteren (DOL), 31 mei Klauwenhof (KUR) en 14 augustus Grootte Peel (COM). Op 23 april pleisterden 63 **Regenwulpen** tussen het Weerterbos en de Grootte Peel (PRV). Een **Tureluur** met nestindicatief gedrag werd eind mei te Ool opgemerkt (KUR). De vogel die op eerste kerstdag Koningssteen aandeed mag niet onvermeld blijven (LIZ). **Groenpoten** waren behoorlijk talrijk, met bijv. 34 ex. in de Grootte Peel op 13 mei (SEC) en in totaal 41 over Grevenbicht op 23 augustus (SCL). Tijdens een bekendtelling werden in de omgeving van Susteren en Nieuwstadt maar liefst 44 **Witgatjes** geteld (13 april, ROJ). Ook de 31 **Bosruiters**, die op 26 augustus in de Grootte Peel zaten, mogen er zijn

(SEC). Aan de reeks zeldzame steltlopers kwam geen eind. Woorden schieten tekort voor de **Terekruiter** op 3 mei in de Bouxweerd (div. wrn.). De jaarlijks overwinterende **Oeverloper** werd het na 22 december toch te ijzig in Eijsden (COJ). Opmerkelijk is de vogel die op 25 februari te Koningssteen werd gezien (KUR, VER). Een **Steenloper** werd op 11 mei te Lottum (JAE) en 13 mei bij Blerick ontdekt (SCW).

Meeuwen tot spechten

Op 6 april trokken zowel over Eijsden als Itteren twee **Zwartkopmeeuwen** (COJ, SCA). Op 3 mei volgde een ex. te Buggenum (MEE, JAE), op 12 mei twee te Meers (JAE) en op 9 november één te Ohé en Laak (VRE). **Dwergmeeuwen** waren zo goed als afwezig (of zijn ze voor ons onzichtbaar hoog overgekomen?): 19 mei Meers (DOL) en 22 september Obbicht (SCL). Bij het Leukermeer te Bergen werd half juli het ongehoorde aantal van 4.500 **Kleine Mantelmeeuwen** geteld (JAE)! Uit alle maanden werden **Geelpootmeeuwen** doorgegeven, met een maximum van 8 te Osen op 10 januari (VER). Na de waarneming van een **Grote Mantelmeeuw** bij de Bouxweerd op 11 mei (OVA) en te Stevensweert op 11 augustus (REN) volgden reguliere aantallen vanaf september. Evenals in 1995 werd ook in 1996 een trekkende adulte **Drie-teenmeeuw** gezien, en wel op 14 april over Itteren (COJ). Zeldzame sterns waren er ook. Het begon allemaal met drie **Dwergsterns** te Meers op 19 mei (DOL), een dag later gevolgd door twee **Witwangen** bij de Kerkeweerd, Stokkem (SCL), een **Witvleugel** op 2 juni te Eijsden (REU), een **Reuzenster** bij Ooijen op 17 juli (JAE), een **Grote Stern** in de Kerkeweerd, Stokkem op 11 augustus (KUR) en drie Grote Sterns over Tegelen op 8 september (MAP). Waarvan akte! Op 24 oktober trokken ruim 30.000 **Houtduiven** over de Grootte Peel (SEC), gevolgd door eenzelfde aantal over Maria Hoop op 9 november (REN). Een vroege **Tortelduif** koerde op 8 april bij Tegelen (SCW). Het mannetje **Oehoe** is door velen in de Roothergroeve bij Cadier en Keer gehoord en gezien, maar door slechts weinigen doorgegeven (7 en 8 april, BOJ, BEL, JAE). **Velduilen** werden in deze periode 6 maal gesignaleerd; op 21 april te Grevenbicht (SCL, STN), op 22 september bij Blerick (SCW), op 26 oktober over de Grootte Peel (SOM), op 19 november bij Grathem (HEI), op 18 december bij het Savelsbos (CRW) en op 26 januari te Ohé en Laak (REN). De eerste **Gierzwaluwen** werden in 1996 al op 14 april gezien bij Grathem (HEI) en Kerkrade (SCA).

In het najaar waren er opvallend veel late meldingen, met nog ca. 20 waarnemingen na half september en de laatste vogel op 14 oktober te Echt (VRE). De **IJsvogel** zat na de pittige winter van 1995/96 toch al in het slop maar kreeg tijdens de zeer strenge winter van 1996/97 helemaal de nekslag. Was het najaar nog goed voor 30-40 waarnemingen per maand, in december waren dit er nog ca. 25, in januari 9 en in februari nog maar 4. Verrassend was een schitterende **Bijeneter** die op 15 en 16 mei in het grensgebied bij Schinveld verbleef. Op de Hamert verbleef in het voorjaar een al even fraaie **Hop**. In het archief zitten hiervan waarnemingen van 16 tot en met 18 april (ZWE, OVA e.a.) maar deze vogel schijnt ook nog voor en na deze dagen aanwezig te zijn geweest. Wie stuurt de ontbrekende gegevens in? Op 13 september werd ook nog een Hop gezien bij Horst (JAE). Mogelijke en zekere broedgevallen van de **Draaihals** werden gemeld uit het Weeterbos (FID) en nabij Holtum (HEF). Verder zaten er doortrekkers in de Groote Peel (30 april, LIP), bij Broekhuizen (21 mei, JAE), bij Nederweert (8 september, LOV), Schinveld (15 september, QUA), bij Osen (2 oktober, KUR) en in de Eysder Beemden (7 oktober, KUR). Op 7 april werd een baltsende **Middelste Bonte Specht** in de Vijlenerbossen gehoord (LIZ). In het najaar en de daaropvolgende winter was er sprake van een heuse influx, die overigens ook in andere delen van Nederland opgemerkt werd. In Limburg werden vogels gezien bij Susteren in het IJzerbos (EVE) en 't Hout (SME), het Savelsbos (REU, CRW) en bij Vijlen en Epen (div. wm.).

Leeuweriken tot lijsters

De **Kuifleeuwerik** komt nog maar op een paar plaatsen in Limburg voor. Er waren meldingen uit Maastrecht (COJ), Weert (LOV), Venray (ALA, BOA), Panningen (AER) en Venlo (SCW). Er was opvallend goede najaarstrek van de **Veldleeuwerik** tussen 12 en 15 oktober, met als maxima 3750 ex. over de Zoom (LOV) en 2.898 ex. over de Groote Peel (SEC) op de 14e. Interessant was ook de sterke sneeuw- of vorststrek (totaal ca. 3.000 ex.) die op 30 december werd opgemerkt. **Grote Piepers** werden gezien op 28 september over Ospel (MEE) en op 6 november te Broekhuizenvorst (JAE). **Duinpiepers** werden in april en mei op minimaal 10 lokaties opgemerkt. De groep van maximaal 16 vogels die half mei op een braakliggend terrein bij Heerlen verbleef is zover bekend de grootste die ooit in een voorjaar is gezien. Het najaar was daarentegen aan de magere kant.

Slechts tussen 20 en 23 augustus was er sprake van opvallende doortrek (totaal 18 exemplaren, PRV, SCL). **Roodkeelpiepers** werden in 1996 eindelijk ook eens op andere plaatsen dan alleen Itteren gezien. Naast maximaal 3 exemplaren alhier tussen 27 april en 16 mei (DOL e.a.) waren er ook vogels bij Lottum op 27 april (JAE), bij Meers op 28 en 30 april en 4, 11 en 15 mei (BEL e.a.), te Grevenbicht op 9 mei (SCL) en bij Buggenum op 14 mei (MEE). Het najaar leverde twee waarnemingen op: een zeer vroege vogel over Maria Hoop op 1 september (EVE) en 1 exemplaar op de Hamert op 10 oktober (KOI). **Noordse Gele Kwikstaarten** waren in het voorjaar van 1996 opmerkelijk talrijk. Waarschijnlijk door het slechte weer hoopten de trekkers zich op. De eerste vogel werd al op 20 april bij Buggenum gezien (DOL). Maxima waren 110 respectievelijk 175 exemplaren op 5 en 9 mei bij Grevenbicht (SCL), 300 respectievelijk 150 en 400 ex. op 11, 12 en 15 mei te Meers (SCA, JAE, SCL) en 110 ex. op 12 mei bij Itteren (JAE). Een opmerkelijk late vogel zat nog op 14 juni bij Lottum (JAE). Er werden **Rouwkwikstaarten** gezien bij Grevenbicht op 7 april (SCL), bij Lottum op 6 mei (JAE), bij Brunssum (broedgeval, QUA) en bij Holtum (2 ex., HEF). Drie **Pestvogels** werden ontdekt op 26 december in een boomgaard bij Panningen (LNA). Hoewel er waarschijnlijk meer waarnemingen zijn gedaan van de **Waterspreeuw** kwamen er slechts twee meldingen binnen: 1 exemplaar langs de Eyserbeek bij Eys op 13 mei (BEL) en een vogel op 29 september langs de Geul bij de Dellen, Meerssen (REU). Zeer verrassend was een

Een uitzonderlijke groep van maximaal 16 Duinpiepers verbleef rond half mei bij Heerlen (foto: R. Schols)

Noordse Nachtegaal die van 11 tot en met 14 juni luid zat te zingen bij Lomm (OVA, JAE). Een leuke ontwikkeling is de vestiging van de **Blauwborst** in een aantal ruigtes langs de Grensmaas in 1996 bij Meers (PRV, ROJ e.a) en Grevenbicht (SCL, CRT). In december werden nog op een vijftal lokaties **Zwarte Roodstaarten** vastgesteld. De daaropvolgende strenge winterperiode was blijkbaar toch wat te veel van het goede want januari en februari leverden geen meldingen meer op. Tussen 6 april en 17 mei kwamen 15 waarnemingen van in totaal 22 exemplaren van de **Beflijster** binnen. Het najaar leverde twee waarnemingen op: 2 oktober 1 ex. bij Tegelen (MAP) en 6 oktober 2 ex. in de Groote Peel (SEC). Op 23 en 24 oktober werd uitzonderlijk goede trek van **Koperwieken** vastgesteld op de trektelepost Maria Hoop (2.423 respectievelijk 1.280 exemplaren).

Zangers tot klauwieren

De eerste **Sprinkhaanzanger** werd op 15 april bij Kunrade gehoord (PRV); na eind juli lukte het niet meer om veldwaarnemingen te doen. Spectaculair was de ontdekking van een zingende **Krekelzanger** bij Craneweyer te Kerkrade (SCA) op 4 juni. De vogel bleef tot 8 juni aanwezig en liet zich door veel waarnemers bewonderen. Deze soort was nog nooit eerder in Limburg waargenomen. Een **Snor** bij Broekhuizen op 1 mei (JAE) en in de Groote Peel op 13 mei (SEC) is het vermelden zeker waard. Van de **Rietzanger** kwamen 3 voorjaarsmeldingen (SCL, OVA, COJ) en 2 najaarswaarnemingen (DOL) binnen. Een uitzonderlijke vroege **Bosrietzanger** zat op 21 april bij Grevenbicht (KUR), de eerstvolgende waarnemingen waren 27 april (De Zoom, VOH) en 28 april (Ohé en Laak, EVE). De laatste vogel van het jaar werd door een oplettende vogelaar op 1 oktober gezien bij Lottum (JAE). Een van de ornithologische hoogtepunten van 1996 was toch wel de ontdekking van een **Struikrietzanger** door een provinciale karteerder (KIK). Deze nieuwe soort voor Limburg betrof tevens het tweede geval voor Nederland (eerste veldwaarneming) en liet zich tussen 20 en 28 juni door half vogelend Nederland uitzonderlijk fraai bekijken en beluisteren. De opmars van de **Orpheus-spotvogel** in Limburg lijkt niet meer te stuiten. We weten dat in 1996 op minimaal 5 lokaties vogels zaten te zingen. Helaas kwamen tot nu toe alleen nog maar de gevallen van Wylre, Aijen en Schaesberg bij het vogelarchief binnen! Het lijkt wel of **Grasmussen** ieder jaar vroeger en **Braamsluipers** steeds later

arriveren. Eerstgenoemde soort was al op 9 april aanwezig bij Roermond (VER) en Kerkrade (SCA) terwijl de eerste Braamsluiper 'pas' op 23 april van zich liet horen (Maasniel, ASS). Ondanks de strenge winter werden er begin januari bij Eygelshoven (SCA), Susteren (SME) en Geleen (JAJ) **Zwartkoppen** gezien. De zeer uitzonderlijk trekhoping door slecht weer van **Tjiftjaffen** eind maart, was ook de eerste dagen van april nog merkbaar. Maar liefst 120 ex. verbleven op 1 april bij Rimborg (POS) en minimaal 30 exemplaren hipten op de grond bij Boukoul op 4 april (SCL, COJ). **Baardmannetjes** werden in 1996 op twee plaatsen opgemerkt. Langs de Vloedgraaf bij Susteren verbleef op 15 september een vogel (LIZ) en op 12 oktober trok er een over Ooijen (JAE). **Zwarte Mezen, Pimpelmezen** en **Koolmezen** werden met vele 10-tallen trekkend gezien, met name tussen half september en half oktober. Ook **Boomklevers, Zwarte Spechten, Grote Bonte Spechten** en **Vuurgoudhanen** werden af en toe trekkend gezien en verschenen op ongebruikelijke plaatsen. **Taigaboomkruipers** werden op diverse lokaties in de bossen van Vijlen en Epen gezien maar een totaalschatting van de aanwezige broedpopulatie is op basis van de losse waarnemingen helaas niet te geven. De Eysder Beemden is in Limburg de beste plek om **Buidelmezen** te zien. Uit dit gebied kwamen ca. 25 waarnemingen tussen 6 april en 20 september. Daarbuiten doken nog beesten op bij Voerendaal (PRV), Overloon (ALA), Meers (5 ex., JAE), Venlo (OVA), Grubbenvorst (OVA) en Maastricht (SCL). **Wielewalen** waren opvallend vroeg; de eerste waarneming was al op 14 april in de Doort (ROJ), de tweede op 15 april in het Dubbroek (HUJ). De laatste Wielewaal van het jaar zat op 2 september in de Eysder Beemden (COJ). Het was een uitmuntend seizoen voor de **Grauwe Klauwier**. Tussen 5 mei en 18 september werden maar liefst 38 waarnemingen verricht. Het gaat hierbij om een flink aantal voorjaarstrekkers, een handvol broedgevallen en een najaarsgeval. Waarschijnlijke of zekere broedgevallen waren er in ieder geval op de Hamert, Meinweg, De Doort, De Haeselaar en Wylre. In het voorjaar werden nog tot 6 april **Klapdeksters** gezien. De eerste overwinteraars of doortrekkers doken vanaf oktober weer op in de bekende gebieden in Noordelijk Limburg namelijk de Hamert (5 winterterritoria, KOI, JAE), De Meinweg (twee, ASS) de Bergerheide (KOI), de Zoom (MEE), de Deurnse Peel/Mariapeel (ALA, SOM e.a.) en de Groote Peel (MEE, COM e.a.).

Kraaien tot gorzen

Na jaren van stilte was er in het najaar van 1996 weer eens een zeer grote invasie van **Vlaamse Gaaien**. De invasie tekende zich voorzichtig af rond 6 september met 16 exemplaren over de Eysder Beemden (COJ). Daarna nam de trek vooral tussen 15 september en half oktober op sommige dagen massale vormen aan. Topdagen waren 20 september met 80 exemplaren langs Maastricht e.o. (COJ), 28 september 206 ex. over de Zoom (LOV) en 136 ex. over Maria Hoop (REN), 29 september 101 ex. over de Deurnse Peel/Mariapeel (ALA) en vooral 5 oktober met maar liefst 444 ex. over Maria Hoop (REN, EVE) en 80 ex. langs Houthem (LIZ). Ook een paar **Notenkrakers** hadden klaarblijkelijk de kriebels gekregen. Een exemplaar vertoefde van 11 tot en met 14 september in Grathem (HEI), twee vogels vlogen langs Roermond op 20 september (LEP) en 1 ex. trok langs Ooijen (9 oktober, JAE). Overzomerende **Kepen** werden in de Schinveldse Bossen (QUA) en bij Maria Hoop (BRI) vastgesteld. Op 23 september was de eerste najaarstrekker alweer present bij Koningsbosch (LAH). Bij Maastricht werd op 4 november een groep van 22 **Europese Kanaries** gezien (SCL). Een groep van maximaal 12 vogels wist bij Tegelen de strenge winter te trotseren (MAP, SCW). Een groep van maximaal 16 **Fraters** verbleef langdurig in de omgeving van Koningsteen en Stevensweert tussen 26 december en 22 februari (SCA, REN e.a.). Daarnaast werd op 10 november een exemplaar bij Grevenbicht opgemerkt (SCL, LIZ). In de broedtijd vlogen te Wylre, Schaesberg, Eygelshoven, Tegelen en Venlo

Frater, Stevensweert, winter 1996/97 (foto: K. Lemmens)

enkele **Barmsijzen** rond, waarvan sommigen fanatiek zingend. Oktober en de eerste helft van november waren goed voor 35 waarnemingen van kleine groepjes. Na half november en in de wintermaanden werden ook grotere groepen tot 120 exemplaren gezien en was er dus sprake van een kleine invasie. Vanaf 20 juni meldden waarnemers ca. 25 kleine groepjes overtrekkende en pleisterende **Kruisbekken**. Op 4 januari zat een groep van 30 vogels in de bossen bij Vijlen (LIZ). Hier en bij Epen bleken vanaf februari ook territoriale beesten rond te hangen (SCP). Er waren trekwaarnemingen van de **IJsgors** op 8 oktober te Reuver (SEC), op 12 oktober te Ooijen (JAE) en Baarlo (SCW), op 13 oktober bij Ospel (MEE) en op 15 oktober in de Deurnse Peel (ALA). De nog zeldzamere **Sneeuwgorz** werd twee maal waargenomen; 1 exemplaar trekkend over de Zoom op 18 oktober (LOV) en 1 ex. bij Echt op 12 januari (REN). Tussen 2 en 19 mei werden van 9 lokaties **Ortolanen** gemeld met maximaal 4 exemplaren op 7 mei (Meers, BEL e.a.) en 16 mei bij Heerlen (JAE). Het najaar leverde maar twee waarnemingen op.

Waarnemers

AER: L. Aerts, ALA: H. Alards, APE: M. Apeldoorn, ASS: E. van Asseldonk, BEL: M. Berlijn, BNS: G. Boonstra, BOA: H. van de Borg, BRI: F. van den Brink, BOJ: J. Boeren, COJ: J. van der Coelen, COM: G. Compier, CRT: H. Corten, CRW: J. Creuwels, DOL: M. Dolmans, EVE: P. Evers, FID: H. Fiddelaers, HEF: F. Hendrix, HEI: J. Heykers, P. van Hoossen, HUI: J. Huijs, JAE: J. Jansen, JAJ: J. Jansen, H. Jonkers, KIK: J.-E. Kikkert, KOI: J. Kooistra, KUR: G. Kurstjens, LAH: H. Laugs, LEP: P. Lemmens, LIP: P. van Lieshout, LIZ: L. Linnartz, LNA: A. Lenders, LOV: T. Loven (ook trektelpost De Zoom, diverse tellers), MAP: H. Maeghs, MEE: D. B. I. & F. Meeuwissen, NOO: B. van Noorden, OVA: A. Ova, POS: J. Pöschkens, PRV: Avifauna-karteerders Provincie Limburg, QUA: J. Quaedackers, REN: N. Reneerkens, REU: H. Reumers, RIC: J. van Rijswijk, ROJ: J. Roemen, SCA: N. Schaafstra, SCL: R. Schols, SCP: F. Schepers, SCW: W. Scheres, SEC: C. van Seggelen (ook trektelpost Groote Peel, diverse tellers), SMB: E. Smeets-Bollen, SME: G. Smeets, STN: B. Streutjens, SOM: P. van Someren, J. Teeuwen, VEL: L. Verheggen, VER: W. Vergoossen, VOH: H. Vossen, VRE: J. Vreken, ZWE: E. van de Zwet.

Ran Schols en Jo van der Coelen, Vogelarchief Limburg, p/a Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Postbus 882, 6200 AW Maastricht.

Coördinatie projecten en soortonderzoeken in Limburg

Projecten

Broedvogel Onderzoek Sovon

SOVON, Afdeling Monitoring A.J. van Dijk,
Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.
Tel. 024-6848111

Districtscoördinatoren Limburg

District Noord-Limburg:

P. Palmen & J. Jansen, Nieuwstraat 29,
5961 HJ Horst, Tel. 077-3987994

District Zuid-Limburg:

G. Kurstjens, Le Bron de Vexelastraat 27,
6042 AN Roermond, Tel. 0475-337579
of: Antwoordnummer 2505,
6573 ZH Beek-Ubbergen

Punt Transect Tellingen (PTT)

SOVON, t.a.v. W. Hagemeijer (adres: zie boven)

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg:

T. Cuypers, Wilhelminalaan 26,
6107 AK Stevensweert. Tel. 0475-551579

Bekentellingen Zuid-Limburg

Leen Bakker, Van Heinsberglaan 15,
6301 VH Valkenburg. Tel. 043-6016882

Dwaalgasten en zeldzaamheden (DBA/CDNA)

Inlichtingen, contactpersoon:

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9,
6285 AS Epen, Vaals. Tel. 043-4552511

Werkgroep Vogelarchief

Waarnemingen insturen naar:

Natuurhistorisch Genootschap,
Werkgroep Vogelarchief,
Postbus 882, 6200 AW Maastricht
Informatie: R. Schols, Houtstraat 37,
6127 EB Grevenbicht. Tel. 046-4859590

Soortonderzoeken

Kerkuil

Provinciale coördinator: H. Gillissen, Schutten-
daal 23, 6228 KC Maastricht. Tel. 043-3619597
Coördinator Noord-Limburg: M. Schols, Klaver-
pas 13c, 6652 EM Druten. Tel. 0487-515126
Coördinator Midden-Limburg: L. Verbeek,
Schepelstraat 13, 6077 GK St. Odiliënberg.
Tel. 0475-534391
Coördinator Zuid-Limburg: P. Steijnen,
Houterend 17, 6171 CP Stein. Tel. 046-4332155

Europese Kanarie

K. Lemmens, Wilhelminalaan 71,
6301 GH Valkenburg, Tel. 043-6012953

Oeverzwaluw

Coördinator Limburg:

J. Willems, Bellenkampweg 57, 6438 KE Oirsbeek.
Tel. 046-4422607

Huiszwaluw

Coördinator Limburg: W. Hamers, Postbus 5038,
6401 GA Heerlen. Tel. 045-5216615

Roek

Kolonietellingen: J. Ummels, Essendijk 15,
6243 BH Geulle. Tel. 043-3645606

Aalscholver

Slaapplaatstellingen: Frans Schepers, Cornwall-
plein 18, 6137 JW Sittard. Tel. 046-4528863

Kleine Zwaan

Slaapplaatstellingen: Ernest van Asseldonk,
Aldrinstraat 16, 6071 BG Swalmen. Tel. 0475-504909

Consulent Vogelbescherming

Regio Zuid en Oost-Nederland
Toon Voets, Postbus 591, 5000 AN Tilburg.
Tel. 013-5356225

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 8, nummer 2, juli 1997

Artikelen

- 49 Broedbiologie van Bosrietzangers in Zuid-Limburg (*Fred Hustings*)
- 57 Twee jaar fenologisch onderzoek in Belgisch en Nederlands Limburg: een overzicht (*David Beijen*)
- 61 Duikers in Limburg (*Justin Janssen*)
- 65 Trek van schaarse en zeldzame gorzen in de Groote Peel (*Carlo van Seggelen*)
- 68 Voedselpiramide in braakballen van Blauwe Kiekendieven (*Boena van Noorden & Kyra van Zijderveld*)
- 70 Opmars van de Orpheuspotvogel in Zuid-Limburg (*Frank Ellenbroek*)

Bijzondere waarnemingen

- 74 Het jaar van de Middelste Bonte Spechten (*Frans Schepers, Jan Boeren & Frank Ellenbroek*)
- 77 Breedbekstrandlopers bij Broekhuizen in mei 1996 (*Justin Janssen & Arjan Ovaa*)
- 78 Opnieuw Terekruiter te Buggenum (*Dennis en Ivo Meeuwissen*)
- 79 Struikrietzanger te Walem in juni 1995 (*Jan-Erik Kikkert*)
- 81 Kortteenleeuwerik bij Grevenbicht: nieuw voor Limburg (*Ran Schols*)
- 82 Partieel albinisme bij Spreeuw te Weert (*Gert-Jan van Elk*)
- 83 Oehoe broedt succesvol in Zuid-Limburg (*Frans Schepers*)
- 84 Ooievaars helaas weinig succesvol (*Rob van der Laak*)

Recent verschenen

- 85 Broedvogels van de Brunsummerheide 1975-96 (*Frans Schepers*)
- 86 Broedvogels van Roerstreek en Grensmaas (*Gijs Kurstjens*)

Vogelwaarnemingen

- 86 Aflevering 8, april 1996 tot en met februari 1997 (*Ran Schols & Jo van der Coelen*)